

ЗАМОСТІЙНА ДУМКА

ЗМІСТ

Боевір : Чуй, вітре, чуй	129
Ліда Мак : * * *	129
Христо Батев : Хаджи Димітр	130
Димітр Талєв : Крилатий отаман	131
Анте Дукіч : Обітниця	134
М. Чирський : Отаман Пісня	135
Улас Самчук : Кулак	152
О. К. : Дмитро Фальківський	166
Н. Г. : Советські літературні аскари	173
Т. : Левко Ревуцький	186
Др. П. Маценко : Музична Пропаганда	190
М. Мухин : Більше світла	198
Р—т : Літературний блокнот	224
ОЛЕ : Червоні сторінки	226
Рецензії	237
Хроніка	246

Книжка 3—4—5

Березень, Квітень і Травень, 1936

Увага!

(Важке для ПІСЛЯПЛАТНИКІВ!)

Увага!

Ваша залежність за передплату була зазначена в попередній (1—2) книжці „Самостійної Думки“.

Просимо негайно вирівняти залежність і вислати біжучу ПЕРЕДПЛАТУ.

В 1—2 кн. „С. Д.“ ми вислали всім передплатникам із Чехословаччини чеки Підкарпатського Банку (ч. 2978) для внесення передплати на „САМОСТІЙНУ ДУМКУ“. Просимо їх використати.

В попередній книжці „С. Д.“ ми писали таке :

ХТО НЕ МОЖЕ ПЕРЕДПЛАЧУВАТИ МІСЯЧНИКА „САМОСТІЙНА ДУМКА“, НЕХАЙ НЕГАЙНО ЗВЕРНЕ ЦЮ КНИЖКУ. ХТО ЦЬОГО НЕ ЗРОБИТЬ — ТОГО УВАЖАЄМО НАШИМ ПРЕНУМЕРАНТОМ.

Адміністрація.

Тепер повторяємо повище та звертаємо увагу наших закам'янілих післяплатників, що, коли вони найдалше до кінця червня 1936 не вирівняють своїх залежностей і не внесуть біжучої передплати, стримуємо їм дальшу висилку журналу й оголошуємо їх на чорній лісті як гробокопательів української націоналістичної преси.

Ш И Р І Т Ь

націоналістичну пресу!

В С Ю Д И

В С І

ЧИТАЙТЕ! — ПЕРЕДПЛАЧУЙТЕ!

Одинокий на З.У.З. український, націоналістичний тижневик

„САМОСТІЙНІСТЬ“

Інформує!

Бореться!

Будує!

УКРАЇНЦІ!

Націоналістичне Слово —

Сурма Нації.

Передплачуйте!

Розбудовуйте!

Ширіть!

націоналістичні видання.

Передплата: у краю 200 л., для селян і робітників 150 л., за границею 310 л., (в Австрії, Чехословаччині, Югославії і Польщі 260 л.) річно.

Адреса: Samostijnist', Cernăuți, Petrovici 2, România

Боевір

Чуй, вітре, чуй

Понад верхів'я гір безжурно

Летять вітри.

Чуй, вітре, чуй! — По днях безбурних

І слід затри!

Лети й співай пісні залізні,

Дзвени, як сталь...

І хоч у цю годину пізню

У нас причаль.

Бо й нам пора з огнем поезій

У далі мчать,

І випалить у Слави книзі

Свою печать!

22 IX. 1935.

Ліда Мак

* * *

Вечірній настрій тихих дум — шовково

Вколише шал у хвилях самоти.

У елегійнім шелесті діброви

Не вчуєш вже — як хльостають вітри.

Ти ж хочеш: щоб ріки урвиста мова

Розбуджувала жар і юні сни,

Щоб ти пізнала міць життя й обнови

У п'яній книзі літ — мов чар весни.

А як тобі вечірній настрій свердлом

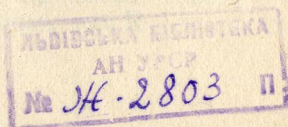
Просверлить в серце знеохоти їдь,

Топчи в ненависті ті змії сумовиті!

Дозволь душі купатися у жерлі

Ударних дум, поцілених у світ!

Бо ти борець і мусиш: побідити.

Христо Ботев

Хаджи Димітер

Живе, живе ! він в Балканах,
Міцний юнак, що лиш живи. .
В грудях його глибока рана
Конає він увесь в крові.

На бік рушницю кинув,
Та другий шаблю зломану на дві,
Ось очі гаснуть, голову відкинув
Прокльони шле за зло землі.

Лежить юнак ! З небесної дзвіниці
Сердите сонце все пече й пече,
Співають десь з серпами жниці
І кров ще більш струмком тече.

Жнива тепер !... Раби співайте
Тужливу рабську пісню. Сонце, грій
Цю землю невільничу. Пострівайте !
І той юнак умре !... Душе, німій.

Ні, не вмірає той,
Хто за свободу впав ! За ним банують
І дикий звір і цілий світ
Співці мережані слова віршують.

У спеку тінь йому дає вірлиця
І лиже добрий вовк пекучі рани
І сокіл ним, юнацька птиця,
Як брат, піклується ночами.

А ввечір, місяць як зачне світити
І небо всиплють ясні зорі,
Застогне ліс і вітер стане вити,
Співа Балкан повстанську пісню волі.

І постаті в саванах білих
Почнуть прекрасну тиху пісню.
В трави м'яких зелених гривах
Ідуть рядком при ньому сісти.

Одна йому лікує зіллям болі
Холодної води покропить друга,
А та самі уста, без краплі крові,
Цілунком чистим освіжати буде.

„Де Караджа скажи, сестрице ?
Чи бачиш друзів моїх вірних ?
Скажи і вирви мое серце,
Я тут умру під реви звіря !“

І сплеснувши разом руками
 За привидом злітає привид
 Шукати духа Караджі з піснями
 Аж поки світ у хмарах білих.

Світає вже, а на Балкані
 Лежить юнак, стікаючи крівлею.
 І вовк облизує його криваві рани,
 Пече вогнений круг, піднявшись над землею.

З болгарської мови переклав
М. Новоселецький.

Дімітр Талєв

Крилатий отаман

Найстарший брат ніжно любив та голубив найменшого. Малий Міло шукав його ніжності більше, ніж ніжності матері. Коли турки забили старшого брата й селяне принесли додому його окривавлений труп — дитина не згубила ні одної сльози. Ніби не розуміла того, що сталося. Але в глибині його дитячої душі щось розірвалося, знищилося та відчинило місце якомусь неясному, але тяжкому й гіркому смуткові. Швидко хлопчик передчасно замкнувся сам у собі, став мовчазний і боязкий. Він почував, що цілком близько біля нього є щось погане, щось страшне, з чим він не може боротися, навіть добре зрозуміти його не може. У випадку, коли до села приходив який турок, Міло ховався в найтемнішому куті, подвір'я й тяжко його було видістати звідти. Турки викликали в ньому почуття страху, ненависти й відрази.

З роками нічого не змінилося в його думках і почуттях. Правда, він уже глибше вдивлявся в те, що діялося довкола. Він губився в глибині своєї простої душі, але не міг знайти виходу, не міг видістатися з-під гніту великого смутку, що охоплював кожний його подих, кожний момент його життя. Вбитий став для нього чимсь надзвичайно дорогим, незамінним, але безповоротно втраченим.

Міло ріс великий і сильний. Робота в полі загартувала його тіло. Але життя в селі ставало йому все тяжчим та тяжчим. Його ж приваблювала самота, щось тягнуло далеко від людей. Він став чабаном і погнав батькову стару в гори.

Життя в горах було інше. Перед молодим чабаном простягнувся безмежний простір. Небесна баня піднімалася над його головою високо, високо до безмежності. Доли, на полях між нивами й ярками тулилися маленькі сільця, мовчазні, далекі; в гори не досягало ні гавкання собак, ні спів

півнів. Чабан навчився розуміти шелестіння листя, бубоніння потоків, голоси пташок. Він чув як стукає величезне серце гір і відрізняв його удари. Він розпізнавав зорі на небі, розрізняв обличчя хмар, знав шляхи вітрів-мандрівників. Чабан став жити так, як живе кожна комашка, що плутається між травою, як ріс всякий дуб, або бук, на оброслому тілі гір. В душу влилася тиха ніжність, сум заглибився кудись у закутки серця й молодий чабан зустрічав дні і ночі спокійний і тихий. Коли далекий спомин про страшний день і окривавлений труп любого брата ворухився в його серці, в очах загорався тремтячий вогник опанованого смутку. В такі хвилини Міло виймав з-за пояса довгу зеленкувату сопілку. Він ніколи не думав, що гратиме. Не повторював також того, що вже раз грав. Звуки лилися просто з серця і в них перепліталася багатоголоса розмова гір з якимись неясними стремліннями і з притихлою, але не побідженою тугою.

Одного дня Міло помітив, що через сусідній верх проходить група озброєних людей. Він бачив, що це не є турки і здивовано дивився на них поки вони не заховалися між стовбурами дерев. Трохи пізніше, зверху, що був протинього, почувся викрик

— Е = ге = гей...

— Гей-ей-ей — подвоїла й потроїла луна. Міло зрозумів, що його кличе якийсь другий чабан. Він вийшов на поляну й побачив на другому верху селянина з свого села. Груя, що махав до нього рукою. Кликав його. Чабани наближалися до себе підганяючи отари. Коли зійшлися, Груя запитав:

— Чи ти їх бачив? —

— Бачив. —

— Це повстанці... і знизивши голос додав: Нікому не розповідай... Скільки разів я їх зустрічав і хліба їм давав!... Ех, от щоб зустріли зараз турків... Чи ти бачив їхні рушниці? Груйо підняв палицю, націлився нею, як рушницею й закричав: — Пау, пау, пауууу.

Оповідання Груя не були ясні, але Міло не розпитував. Одначе у протилежність до своїх старих звичок, коли він уникав стріч з чабанами, тепер він почав часто сходитися з Груйом.

Чабани розмовляли оперті об грубий стовбур високого дуба. Їх отари, відділені одна від одної, тихо подзвонювали дзвіночками. Скорчені пси лежали біля них. На горі спроквола спускалися вечірні тіні.

— Але ж кажу тобі, турок йому назустріч не сміє вийти. Нехай їх буде сто душ — він лише крила розправить і — понад їх голови. Хай ідуть, нехай доганяють. Знов як почне бити... Хто може вийти йому назустріч? Його руш-

ниця завжди б'є в ціль... Куля його не бере, шабля не рубає. А його крила, крила!... Бусурмани втікають від його тіни. Груйо замовк на хвилину, а потім знов почав: — На самий великдень це було. З'явилося напроти може сто, а може й тисяча турків. Як побачив їх отаман — всміхнувся під вус...

Солодкомовний чабан замріявся. В його оповіданні зливалося чуване й видане з вигаданим, правда з брехнею. Міло слухав із захопленням. Кожне слово, що виходило з уст Груя, ставало живою дійсністю і для Міла і для самого оповідача.

Легенда про крилатого отамана закралася до серця молодого чабана. Давно вже вона носилася по полях і горах македонської землі, потішала і збуджувала надії.

Для Міла настали інші дні. В його ображеній душі вродився браз, що невідступно стояв перед його внутрішнім п'ятлядом. Той образ, величний і гарний, був поєднанням усього доброго й гарного, що бачив чабан на своєму віку. В своїй надлюдській красі образ той був подібний то на його вбитого брата, то на янгола з довгим мечем над дверми сільської церкви, але разом з тим його не можна було порівняти з нічим земним і видимим. Міло захоплено оспівував його на сопілці, він заповнював його сні, до нього були спрямовані всі його почуття й думки. Здорова й сильна радість заповняла Мілові широкі груди. Жорстоко задавлена любов до брата знов ожила в його серці, ніби вбитий воскрес. Міло почав частіше зустрічатися з другими чабанами в горах. Він питав, розпитував за крилатим отаманом, хотів його бачити.

На гірські верхи впав перший сніг і чабани спустилися в села. Міло неохоче повернувся додому чекати нової весни.

Докучливі були похмурі зимні дні. Довгі ночі минали поволі, як похід буйволів. Міло тужно поглядав у гори.

Він спав біля овець. Прокинувшись одного ранку, побачив він біля своїх ніг біле новонароджене ягня. Чабанове серце радісно забилося: вродилося перше цьогорічне ягня. Міло погладив його по м'якій кучерявій шкурці та підняв на руки. Довгі тонкі ніжки ягняти повисли в повітрі. Серед широких чорних кругів блищали сумирні оченята.

— Для нього — шепотів Міло. — Як прийде в гори віддам йому.

Ягня стало Мілові ще миліше й він ніжно притиснув його до грудей.

— Скажу йому — знову зашепотів чабан — даю тобі в дарунок перше ягня. Щоб турків гонив.

На другий день, на третій народилося ще багато ягнят, але ціла увага, вся любов чабана була спрямована на перше. Він його беріг як око й ягня почало скоро міцніти.

Одного вечора Міло, зігнутий із сокирою в руках, рубав довгий кіл. З-за воріт з'явився Груйо й попростував до нього. Міло випростався. Груйо мовчки наблизився, закрив уста рукою і схилившись йому над вухом, таємничо прошепотів :

— Він тут.

Мілове серце стукнуло й ніби зупинилося. Кров хвилями розплилася по його обличчі.

— Хто ? Де він ? — Ледве дихав чабан.

— В Селянових. Йди зустрінься з ним, якщо тебе пустанть. — Груйо відійшов, але знову повернувся : — Але дивись... нікому. Я тобі сказав, бо знаю, що ти твердий чоловік.

Міло вийшов з воріт з ягням на руках блідий від схвилювання. Ніби мав з'явитися перед Богом. До хати, з дозволу отамана, його пустили. Тут було повно людей і диму. Біля протилежньої стіни сидів отаман і дивився на чабана усміхненими очима. Міло зразу зрозумів кому належать ці очі.

— Ходи, ходи, хлопче — промовив отаман, серед тиші, що перед тим була запанувала.

Міло наблизився й нагнувшись до землі поставив перед ним ягня.

— Чи це мені ? — запитав отаман.

— Тобі.

— Дякую. Може хочеш піти зо мною, рушницю носити ?

— Хочу !

В тім однісенькім слові молодого чабана продзвеніла самозаперечлива відданість і любов. Привабливість, якою променіло обличчя легендарного отамана цілковито поклонила душу й серце чабана.

— Ти ще молодий чабанчику ; і твій час ще прийде.

— Отамане, — відізався один з присутніх — не минути йому того часу, як Ісус Христос не минув народження в печері...

Згодом Міло став одним з найвірніших людей отамана.

З болгарської мови переклав

Михайло Новоселецький.

Анте Дукіч

О б і т н и ц я

(Уривок.)

Обітницю я дав собі орати

Для викуплення прадідівського довгу.

То ж як тільки відчиняться соняшні двері золотії,

Я з ярмом на шії

в плузі йду.

Заливаюсь гірким потом, і потом своїм
благословлю землю матір.

Коли ж сонце піде за верхи
і двері зачинить цілком за собою
і усюди розстелиться тьма,
на кінці праці цілого дня —
нагорода стоїть перед мною.

Яка ?

Порожня жменя.

Мов та порожня домовина,
в якій вже й кісток нема.

А я б і кости свої віддав,
щоб їх у землю заорати ;
і очі свої, щоб ними міг засіяти я ниву,
щоб з них новії квіти проросли ; —
і кров свою, щоб підливатися могли
ті квіти на моїй ріллі :
щоб старосвітська дідизна запашною стала,
і кожна та її ділянка, що лежала
століття довгі
в перелозі.

Така моя обітниця.

З хорватської мови переклав

В. Петрицький.

МИКОЛА ЧИРСЬКИЙ

ОТАМАН ПІСНЯ

ДІЯ II.

„Повстанці“.

Повстанчий „штаб“. Стара, напівзруйнована хата у глибині лісу. Колишня гаївня. Облуплені стіни, розвалена піч. У задній стіні та ліворуч вікно із вибитими шибамися... Праворуч двері. По середині ближче до задньої стіни, збитий з дощок стіл, на ньому в порядку розложені папери, мапи, товста рахівнича книжка в зеленій обгортці, кілька ручних гранат. Під стіною ліворуч розтрушене сіно, що певне служить постілью... Замість стільців, пеньок та кілька скринь від набоїв. І тільки за столом, під самим вікном

збитий з кавалків стілець для „начштабу”. У лівому куті „вінчестер” і карабін. Далі скринька (цинівка) з набоями. За столом сидить пор. Панчишин перед ним праворуч на пеньку Тарасюк, ліворуч на скринці Задорожній з перев’язаним чолом...

Тарасюк (говорить басом, вимахує руками): Той... Я кажу, пане поручнику, кажу до хлопців... Тепер ніби, як оце були з Задорожнім у Вільхівцях... Я кажу... Хлопці, оце як дістанемо винтовки...

Панч.: Стійте-но, не вимахуйте так дуже руками... Маєте їх усіх написаних? Лише не прізвіща, чоловіче, а саму кількість...

Тарасюк (мов утяв, не жестикулює — павза): Не маю...

Панч.: Чому? (Твердо).

Тарасюк: Пане поручнику, та я лиш гукну... та я тільки...

Панч. (різко): Не гукайте... Мені не треба вашого гукання, а надто тутки... Що я вам наказав, Тарасюку?...

Тарасюк (жести): Пане поручнику, я зібрав той... зібрав сход, як ви мені наказали з отаманом... У мені громада... Усі, як один чоловік... А потім лиш зібралися та й пішли...

Панч.:і добре випили... що?...

Задорожній (при слові „випили” крикає й чуває потилицю).

Тарасюк (жести): Пане поручнику, та їй бо там усі як один чоловік.... Оце ми зібралися...

Панч.: ...усі вимахували от так руками, як ви тепер, а гововно, що й самогон при тім був... Що?...

Задорож. (зідхнувши): Був і самогон...

Тарасюк: От, їй Бог, бреше... Оце вже бреше...

Панч.: Так нічого не списали?...

Тарасюк: Пане поручнику...

Панч.: Гаразд... (раптом аж скочив). Зроблю я вже раз із вас військо, чи ні, шляк би то вас трафив... Чи ви думаете, буду з вами от тут бабратися?... Чи яка холера?... Потребуємо ми організувати повіт чи ні?... Мушу я мати людей в евіденції чи якого дідька?... Га?... Кажіть, чоловіче, бо шляк вас ясний трафить.

Тарасюк (із докором): Пане поручнику...

Панч. (б’є долонею по столі): Шлюс... Дав я вам наказ, Тарасюку?... Чи маю до вас із гармати стріляти... Що?...

Задорож.: Тарасюк казав, пане поручнику, що...

Панч.: Що казав?... Що має Тарасюк казати... Має виконати наказ і шлюс... Я доручив організувати поготівля в Вільхівці...

Тарасюк: Я організував... Я на сході говорив до людей...

Панч.: „Організував”... До яких людей ви говорили?... Прошу мені показати цих людей... Скільки вони мають

рушниць, скільки набоїв, чи мають кулемети... Що?...

Тарасюк: Та вони, мабуть, мають...

Панч.: „Мабуть”. Що мабуть?... Хто це має знати... Не бійтеся, пляшки з самогоном ви вирахували. Що? — Певне... (сідає спокійно). Востаннє вам кажу: Гей, не грайтеся, Тарасюку... щоб не було з вами зле... Отаман гасає день і ніч по повіті з раненою ногою, вербує людей. Ми всі ризикуємо головами, щоб наладнати діло, дістати зброю для повстанців... Цілий успіх наш залежить від нашої здисциплінованості та праці. Я вам тутки роблю писаря, касієра, рахівника, штабіста, збройного майстра і чорти батька знає ще кого... Ми вже zorganizували половину велятенського повіту... От тут (б'є по книзі) усе маю... Знаємо таким чином скільки в нас людей, зброї, амуніції, де що маємо... А ви так нам допомагаєте?... Встидайтеся, Тарасюку... А ще говорите хлопцям, що з вас був би файний отаман. Не бійтеся, я все знаю... Чи ми з отаманом маємо розіріватися? Гадаєте, що скочити на коня, вимахувати обрізом та дерти рота, як блазень, то це є праця?... Це все?...

Тарасюк (ображено): Та й я не згірше від других... Я все попереду, взадуг мене ніхто не бачив...

Панч.: Не пхайтеся мені з вашим „передом”... (кпиво): Уявляю собі, що ви там на сході „організували” по тих самогонках... То була робота... Про Україну казали їм, що?...

Тарасюк: Я їм казав...

Панч.: Про жидів і комуністів?...

Тарасюк: Казав...

Панч.: А про Україну мабуть що забули...

Тарасюк: І про неньку Україну казав, от їй бо казав...

Задорож. (рішучо): Бреше...

Тарасюк: Чекай, Левку, не лізь у розмову...

Панч.: Знаю, що бреше... (До Тарасюка): Скільки тут маємо людей із кіньми...

Тарасюк: Маємо... (роздумує): Я піду порахую...

Панч.: Маю чортівське бажання порахувати вам ребра...

Задорож.: Тут лишилося 28, а нас 2 то 30...

Панч.: А біля тачанок?...

Тарасюк (Запитливо дивиться у стелю).

Панч.: Уважайте, щоб вам на голову не впало...

Тарасюк: Дванадцятєро...

Задорож.: Одинадцятєро...

Тарасюк: Брешеш, Левку, як пес...

Задорож.: А таки одинадцятєро...

Панч.: Но, добре... Хто поїхав на снятинеський шлях із людьми?...

Задорож. : Вербківські хлопці і Голуб із Курилівськими...

Панч. : Переказали їм, що отаман наказав добре пильнувати шлях ?...

Тарасюк : Переказали... А коли отаман приїдуть, пане поручнику ?

Панч. (переглядаючи папери): Волійте, щоб пізніше приїхав, бо буде з вами зле, чоловіче...

Тарасюк (ображено): Так... що ж..., пане поручнику... Коли я тут кому не до вподоби... коли оце мною поневіряють, то нема ради... Я собі сяду на коня, гукну хлопців, хто там зо мною...

Панч. (підводить голову): Ой, глядіть не догукуйтеся в мене, Тарасюку...

Тарасюк : Та що ж ніби...

Панч. : Не робіть мені тут авантури...

Тарасюк : Але що там...

Панч. (б'є долонею об стіл): Мовчати...

Тарасюк (похмуро): Та й ви не кричіть...

Панч. : Гер Гот (вихоплює кольта).

Тарасюк (теж скочив). — (Входить **Пісня**).

Панч. (швидко ховає кольта).

Пісня : Добридень, поручнику, здорові хлопці. (До **Задорожнього**): Скажи там хлопцям, що були зо мною, щоб зняли сідла, та спини добре розтерли коням...

Задорож. : Слухаю, пане отамане... (виходить).

Пісня (раптом повертається до **Тарасюка**. Дивиться на нього. **Тарасюк** поступово витягається струнко. **Пісня** відвертається від нього): Хлопці не повернулися ще, поручнику ?...

Панч. : Не вернулися, отамане.

Пісня : Гаразд... Я маю певні відомості... Шкодую, поручнику, що не увійшов сюди одну мить пізніше... Цікавий був би тоді подивитися на нашого **Тарасюка**...

Тарасюк (здрігнувшись): Пане отамане, дозвольте доложити...

Панч. (поправляє спокійно): Голошу слухняно...

Тарасюк : ...пан поручник...

Пісня : Повторити, **Тарасюку**, „голошу слухняно“...

Тарасюк : ...голошу слухняно...

Пісня : Далі...

Тарасюк : Я, пане отамане, казав панові поручникові...

Пісня (до **Панч.**): Не виконав наказу ?...

Панч. (не підносячи голову від паперів): Ніколи не можу договоритися із цим добродієм...

Пісня (сідає на скриньку, до поручника, що хотів йому дати місце за столом): Сиди, сиди, поручнику, це твій стіл... Не потребуємо договорюватися з кожним ледарем... Мають виконувати, що їм наказано й досить... Слухай,

Тарасюку... це вже вдруге, що говорю до тебе... Я то-бі вибачив оту пригоду з Мошком тому, що до цього часу ти був на своєму місці... Та ще викрав із міста от того чекіста, що ми за ним давно полювали... Більш до тебе не говоритиму. Не виконання наказу — це зрада. А зрадника власноручно застрілю, як пса... Зрозумів, пане відділовий?... Яка ганьба... А тепер, геть з моїх очей... нехай прохолону.... Скажеш там, щоб ко-ней у яр завели...

Тарасюк : Слухаю, пане отамане... (виходить).

Пісня : Так що, поручнику, як твоя праця?...

Панч. : Та ось... (дивиться в зелену книжку): Всього маємо до диспозиції 965 людей... далі 2 гармати із 54-ма на-боями — усе справне... Крісів 720, теж справних, 86-тиких, що не далось налагодити... Ми з Лютим тиждень-гралися... Бракує часток... Потім 260 стрічок куле-метних до 18-бох кулеметів... 540 цинівок з набоями, це-приблизно по 100 набоїв на стрільця. Гранат ручних біля 200... тут мені бракує точне число... Крім того є-певна кількість між хлопцями, що не зареєстрована... То ніби резерва... Так виглядає наш арсенал...

Пісня : Слабенько... (іде до столу, спирається ліктем, роз-глядає мапу): Оця частина майже вся охоплена сіткою... Сьогодні в Вербці приголосилося до мене 18... усі ма-ють обрізи... є в них і оцей „Шош“ знаєш?...

Панч. : Знаю, французький, автоматичний, на 25 набоїв...

Пісня : Еге... От тут, поручнику, найкраща наша опора... фронт 75—80 верстов від нас...

Панч. : Ось, отамане, це я зробив діаграму з мапкою... от-це розміщення наших гнізд... От наприклад... Велика-Гребля... чи Васьнівка... Це сполучення... це комуні-каційні можливості, а ось поготівля... Вживаю тут ши-фрованих назв, як би на нещастя дісталось б до їх рук...

Пісня : І без прізвищ також, поручнику...

Панч. : Зрозуміла річ...

Пісня : Ти в мене золото, Паньку... Нам, головне зірвати-ім тут запілля... Сприятти глибокому проривові нашої армії. Он тут фронт вздовж залізниці від Кірмасівсько-го на південний схід. Пішлемо вночі... сьогодні ж трьох-найзручніших хлопців із гаслами. Мусимо дістати ще-вказівки від командарма...

Панч. : Нехай голова каже рукам, що робити... Ми їм, пся-кість, зруйнуємо цілу параду...

Пісня (підводиться): Наше нещастя, що фактично всі міста-на Україні, то ворожі фортеці...

Панч. : Ну, розуміється, там тобі, наші малороси, недороси,-монархісти, соціялісти, жидова...

Пісня (шкандибає по хаті): Місто — вороже, село — індифе-

рентне, але село українське, бо в селі... Гей, гей... Наші міста потребували б такої трансфузії... дістати трохи селянської, козачої крові... та на все треба часу... часу... А ми його не маємо, поручнику...

Панч. Ага, тягни нині, історію за хвіст... стримаєш?... проспав і шлюс...

Пісня (з запалом): Ех, узяти б у залізні шори оцей гнилий хребет міст... узяти свіжої, молодой крові до його муфікованого серця... Чорт йому, місту. Є вороже — знищити місто... Не форму його, а зміст...

Панч. Так єсть, правдиво отамане... Ну, а як твоя нога...

Пісня (замислившись): Що?... Ага, нога, от добре що згадав... (сідає). Треба подивитися, знову кривавиться, щось ніби мокро в халяві...

Панч. (швидко йде до нього): Але бійся Бога, отамане... — Колись нам викривавишся... Та такий уже час вдома...

Пісня (намагається стягнути чобота): Нічого, нічого...

Панч. Давай сюди ногу, отамане (обережно стягає).

Пісня: Забув, Паньку... Тягни, тягни... нічого... Оце в Вербці одна стара бабка мені зілля до ноги прикладала... І пити там щось давала й сама пила, аж вихилялася, знаєш як це баби роблять...

Панч. (скинув): Ну, ось готово.

Пісня: Дякую...

Панч. Ну, натурально... усе закривавлене... Гей, отамане, не дбаєш за себе... от нам санітарний відділ бракує... (Іде, дістає „індивідуальний пакунок“... Помагає перев'язувати ногу).

Пісня: Ти в нас універсальна людина... Мусимо тим часом обійтися, але поміркуємо й про те... Оця, бабка, що казав тобі... Замотала мені ногу... Я їй кажу, дякую тітко... і в руку її цмок... Так треба було бачити, як вона зашарілася, мов дівчинка почервоніла... І давай мене хрестити: „Нехай тебе Господь синку, ходи здоров. Нехай тебе Мати Божа“... а сама п'яненька трохи й уже плаче... (сміється). М'який наш нарід... А проте яка сила десь там на споді спочиває... Спить та мріє... і тільки пісня лунає понад нею...

Панч. Наш янгол вартовий... Треба просушити чобота...

Пісня: Дякую, поручнику мій, не треба... Добре й так, хай призвичається. Вночі рушаємо звідсіля... От, що Лютий скаже нам...

Панч. Не дурно тебе Піснею прозвали... І ти от так понад повітом літаєш із нами усіма... (Всміхається). Як янгол = местний...

Пісня (натягає чобіт): Мене піснею он як прозвали... Говорив я якось до наших людей біля церкви в неділю саме... На початках іще... Говорив їм про нашу

боротьбу, про Україну... Ніяково почував себе, не звик ще тоді... Страшне обличчя має юрба, холодом дме від нього, мов від криги... важко розтопити її... Стоять похмурі, байдужі дядьки... Тільки в деякого такі насмішкуваті вогники в очах... І от тоді заговорив я про нашу пісню... Ніби світанок раптом заблис по обличчях... враз ніби теплом війнуло тоді... Під кінець не пригадую вже добре, кажу їм: „Чесна громадо, вживав я тоді здебільша такі книжкові звороти, „Чесна Громадо“, у піснях сховали ми свою долю. Під її крило заховали ми свою голову... Врятувала вона нас у лихоліття, то глядіть, щоб і не поховала нас... вона деколи нам очі, що й сонця не бачимо, мов хмара... Та нехай нам не пісня долею буде, а доля мов пісня звучить... Створімо її, щоб була як вітер прудка, мов залізо незломна й міцна... Тоді звучатиме вона по цілій Україні аж нашим ворогам кров у жилах зтугне"... (всміхається). Не пригадую добре вже й таке щось казав... Зворушила „дядьків“ оця „поезія“. Дехто вже й сльозу втер. У нас скорі дядьки на сльози та ще й у неділю, та ще як з церкви вийдуть... Це найкраще з цілої промови запам'ятали, от так і кликали мене „Пісня“, коли я з ними ближче зійшовся... А оце конкретне чисто їм з голови вилетіло... от тобі... Ірраціональне.. Людина, Паньку, мусить перш повірити в щось, а докази, аргументи потім тисячами знайдуться... Логіка завжди була тільки служкою віри... от віру й треба плекати в нашому народі, що є скептиком по вдачі. Та скептика найлегше переконати... Віра — це все, докази — пусте... Не проміння творить сонце, а сонце проміння... Так є... А, чорт, розп'ятався я... Це теж наша слабкість...

Панч. (замислено): Скільки ми вже з тобою, отамане, а жадний з нас не знає... хто ти властиво, звідки з'явився тут... Ото ж собі балакучість даремне закидаєш... Знаємо тільки, що однієї ночі застукав хтось під вікном у Задорожніх. Був це ти... от і все. Так почалася ця епопея... Та вірять тобі міцно...

Пісня: Не мені, у справу вірять, Паньку... Вони й до тебе так само прихильні. Хто щирість відчує, сам щирий робиться... Починають вірити, росте це сім'я, що полум'ям колись розквітне... Ні, сьогодні я щось у лірику вдарився... (Павза, Пісня тихо наспівує):

„Та була в мене жінка,
Та була в мене люба..."

Панч.: Чули ми, що й справді була, отамане...

Пісня: Була й загула, як кажуть... Лишив я дружину, Паньку. Покинув. Добре, що дітей не було...

Панч. : Як покинув ?...

Пісня : Утік.

Панч. : Зрадила тебе ?

Пісня : Я зрадив...

Панч. : Закохався ?

Пісня : Еге.

Панч. : Бач... Дон-Хуан... Не знав, що в тебе таке романтичне минуле...

Пісня (сміється): Менше ніж сучасне...

Панч. : А та друга, до якої...

Пісня : До якої й ти закохався...

Панч. (всміхається): Та ми за неї не погніваємося... Що отамане ?...

Пісня (всміхається): Ні, поручнику... (Входить **Задорожній**).

Задор. : Там якийсь хлопчина прибіг, пане отамане...

Пісня : Що за хлопчина ?... (До **Панч.**): Чи не Шурко часом ?... Ти казав йому, де має про нас питати ?...

Панч. : Казав... Гей та ось він... (Увіходить **Шурко**).

Шурко : Пане отамане... (Спиняється, раптом починає шморгати носом, дістає хустку).

Пісня : Здоров, здоров, Шурку... Та що тобі, хлопче ?...

Шурко (сідає на скриньку): Татка застрілили... Не чув як до нього кричали (кліпає) ввечері в садку... (Закриває лице — плаче).

Панч. (сідає за стіл): Но, то шкандал, прошу, глухого старця.

Задорож. : А такі вони, такі...

Пісня (іде до Шурка, кладе йому руку на голову — тихо): Годі, Шурку... Вони стріляють до наших глухих безборонних батьків... Наші татки й гинуть через те, що глухі... Вони глухі... усі... Вони не чули гурагану, що наближався до нас... вони остаточно оглухли, коли вдарила нам у лице ця революційна буря... Але ми, Шурку, маємо вуха й очі, і руки, і... зброю в руках... Нас вони не постріляють... Ми так гукнемо їм у відповідь, що й на тому світі наші батьки почують нас... Ми їм заспіваємо, Шурку... не плач... Он там у куті карабін. Це для тебе... Набери собі набойів скільки хочеш... і коли закладатимеш магазинок, згадуй про свого тата... і тоді нехай за тебе плаче твій карабін сльозами-кулями. Так тільки сміє плакати мужчина, Шурку... Ну, годі не плач...

Шурко (втирає очі): Так приймаєте мене до загону ?...

Пісня : Приймаємо, Шурку...

Шурко : Дякую...

Пісня : А Люба де ?...

Шурко : Любці я допоміг утекти... Вона в подруги...

Пісня : А наш дім у садку ?...

Шурко (махнув рукою): Там тепер штаб...

Пісня : Штаб ?... ага... цікаво... хм, Замаскувалися... Багато там вояків тримають при штабі ?...

Шурко : Багато... повно їх там тепер... Увесь сад знищили... пообривали все... Майже усі дерева попсували... татко... (Спинився — хлипнув). Я їм покажу сволочам... Могульського розстріляли, Калиновича, Маркелів... — Обох братів Волошиновичів... Там тепер Меламуд... Новий голова ревкому, так така собака, що страх, а оцей москаль Димов, що до Любки...

Пісня : Стій хлопче (павза).

Панч. : Що до чорта ?

Шурко : Та Любка йому в пику плюнула... ге-ге-ге... (Іде в кут бере карабіна). Оцей, пане отамане ?...

Пісня : Оцей, оцей... Нічого не зробили Любі...

Шурко (гордо): Я там ускочив... (розглядає зброю): от тільки револьвера мені видер з рук... Але я його так копнув кілька разів ногою (захопився). А потім, як за топив у морду... (спиняється).

Панч. (моргає): А може навпаки було, Шурку ?...

Шурко : Чорт його знає... вже не пам'ятаю добре...

Панч. : Ну, молодець Шурко... хлоп — мов той мур...

Пісня : Орел...

Задор. (що ввесь час слухав стоячи біля дверей): Герой...

Шурко : От би мені ще коня, отамане...

Пісня : Матимеш і коня й шаблю ще...

Шурко (захоплено): Вашу руку, отамане... (Урочисто): Присягаюся, що служитиму вірою і правдою своєму народові, що шабля моя не зіржавіє в похві... Що битимусь до останньої краплі крові за волю України...

Пісня : Оце так, Шурко...

Панч. : Прямо, як у Садовського...

Пісня : Де це ти так навчився ?...

Шурко (завстидався): Це... це я з Кащенко виучив... (Пісня й Панчишин сміються).

Задор. : Чудо = хлопець...

Панч. : Політграмоту нашу студіював хлопчина...

Пісня : А що як би так тебе післали назад у місто за пару день... га, Шурку ?...

Шурко : Слухаю, пане отамане... Але (дістає з кишені зшиток): Маю тут ось... (Дає Пісні). **Пісня і Панч.** переглядають Шурків зшиток).

Панч. : Добре, дуже добре. Надзвичайно меткий хлопець.

Шурко (стоїть гордо спершися на карабін).

Пісня : Добре, що тебе не впіймали з оцим зшитком...

Шурко : А не впіймали...

Панч. : Конче покажу оце Тарасюкові, нехай посоромиться. Ходи до мене, Шурку.

Шурко (іде до поручника).

Панч. (бере його обома руками): Ну, дякуємо тобі, хлопче...
(Цілує його в щоку).

Шурко (знову розчулився, втирає хусткою носа): Татка...
ніяк не можу забути...

Пісня: І не забувай, Шурку... Тільки не плач... Сльози заливають полум'я мести... Хай плачуть жінки, а ми воюватимемо... Цього ти не читав у Кашенка?...

Шурко (ховає хустку. Рішучо): Слухсю, пане отамане...

Пісня: От так... (Вбігає **Тарасюк**).

Тарасюк: Пане отамане, там хлопці повернулися й між іншим комісара з комісаркою з автомобілем упіймали...

Пісня: Ага... Ранених немає?...

Тарасюк: Голуба в ногу...

Пісня: Несіть його сюди...

Тарасюк: Слухаю... Оце я наперед прибіг. Там хлопці вже їх ведуть сюди...

Пісня: Перш Голуба, а потім їх по одному, комісара вперед.

Тарасюк: Слухаю... (Виходить).

Шурко: Ось я йому покажу... Подивлюся... (Вибігає).

Пісня: Приладнай там для Голуба...

Панч. (дістає новий пакунок із матеріалом. За коном голоси. Кроки. Поклик. „Не бійсь, не бійсь“... Кольбою розчиняють двері... Тарасюк і Задорожній несуть Голуба. За ним Меламуд, блідий, аж зелений. Збілілі уста його тремтять, він нервово сіпає собою... Комір його френчу розірваний теліпається. Він без кашкета й паска. Тарасюк і Задорожній обережно кладуть Голуба на сіно, потім ідуть до дверей, де твориться мальовнича група з Меламудом у центрі. Задорожній крутить цигарку. Шурко нетерпляче вештається попід ноги... Він мовчки загрожує Меламудові п'ястуком).

Пісня: Ну, що, Голубе?...

Голуб: Та нічого, отамане, трохи гедзьнуло...

Пісня: Зараз ми тебе... (Панч. і Пісня схиляються над Голубом).

Пісня: Хто це тебе так?...

Голуб: Їх там зо двадцять було на конях, так котрийсь...

Лютий (з місця): Та утікли враз, пане отамане. Покинули комісарчиків... Там той, що попереді, смик, смик... за вернути, та ба, на наших дорогах не викрутишся: Так ми його й всмикнули, щоб не тікав.

Пісня (повернувся): Гаразд, хлопці... Обшукали?...

Лютий (подає портфель, записник, браунінг. Передає Задорожньому, що кладе на стіл).

Шурко (що допомагає Панч. перев'язувати Голуба. До Меламуда): Ага, впіймався... (Дражнить): Дайте по потилиці цьому хуліганові; на ось маєш (показує дулю).

Пісня (переглянувши папери): Товаріш Меламуд?...

Меламуд (шарпнувся, мов його штіркнули): Я...

Пісня: Товариш председатель?....

Меламуд: Еє... тимчасово... Я... тсвариші... добродії...

Пісня: Партийний?... Чекіст?...

Меламуд: Добродії, я не... Я помилявся, добродії... Я нічого... (Тремтить, як у пропасниці).

Лютий: Та не трусись... як заяць...

Меламуд: Помилуйте мене, добродії. (Розглядається майже божевільними від жаху очима).

Шурко: Ой вей, вей, пане іврей...

Панч: Ходи сюди, Шурко. Поможи мені ще... (Шурко не охоче відходить).

Меламуд (дзвонить зубами): Пом... помилуйте мене...

Тарасюк: А ти наших милував, мордо комісарська?

Задор: Ач, жидюга нехристиянський...

Меламуд: Я не жид... Йй Богу, товариші от (хреститься). Йй Богу, добродії...

Лютий: Дайте нам його, пане отамане... Ми його зараз...

Меламуд (вертиться): Ой, пане отамане... Ой не давайте... (Падає навколішки): Я маю гроші... багато гроші, я все віддам... Відпустіть мене, пане отамане... (Повзає навколішках).

Пісня: Підняти його. (**Лютий** і **Задорожній** ставлять його на ноги).

Панч. що скінчив перев'язку): За гроші наші, відкупитися хоче... (За коном вибух сміху).

Пісня: Що там? (**Тарасюк** виходить. За сценою чути його голос: „Гей хлопці, що там?“ — Йому щось відповідають — вербується).

Тарасюк (у дверях): Із комісаркою бавляться, пане отамане.

Пісня: Уведіть її сюди... (**Тарасюк** виходить і зараз же повертається з **Іриною** попереду).

Пісня (підносить голову).

Ірина (що була зовсім індиферентна, глянула на **Пісню**. Павза. Раптом очі її поширюються, все обличчя виявляє якийсь неймовірний жах... у неї зойком виривається): Сергію...

Пісня (здрігнувся. Всі змовкли, застигли. Павза).

Пісня (кілька кроків до **Ірини** — тихо): Це ти?...

Ірина (знеможено коливається, ноги її тремтять, вона помаду хилиться, її підхопили).

Меламуд: Я... я не знаю... Я, товариші добродії...

Панч: Посадовіть цю жінку...

Пісня (мовчки повертається, іде трохи шкутильгаючи до вікна. Спинається там, стоїть відвернувшись, ніби шукає поради там за шклом).

Панч: Виведіть комісара, хлопці.

Меламуд (знову шарпнувся): Пани добродії... Помилуйте. Товарищі, пане отамане... (Його швидко виводять).

Панч. (тихо): Отамане?...

Пісня (не повертаючись, махнув рукою).

Шурко (Панч. тихо): Ця пані нас із Любкою відпустила...

Панч.: Добре, Шурку... (Киває йому головою і виходить).

Шурко (іде слідом).

Пісня (все ще стоїть, відвернувшись, — павза).

Ірина (тихо, не підносячи голови): Коли ти відійшов от так, без слова... Тоді немов моя власна душа слідом відлетіла від мене...

Пісня (не повертаючись): Як ти опинилася тут?...

Ірина: За рік одружилася, — тепер це так легко... Тільки тіло моє продовжувало жити... Душа моя померла, Сергію... А жити так із мертвою душею — це найстрашніша форма смерті... Мені все одно тепер...

Пісня: Не треба про це...

Ірина: Мій чоловік тут не далеко... Димов, военрук...

Пісня: Димов?... Ага знаю... (Павза). А цей? ...

Ірина: Цей... (Гіркий сміх): Претендент...

Пісня: Так.

Ірина: Протегований чоловіком...

Пісня: Чоловіком?...

Ірина: Це його принципал...

Пісня: Ага. (Повертається): Нічого. Однаково розстріляємо комісара.

Ірина: Добре... (Павза). Це добре, я бачила, як він вдарив жінку по лиці... (Павза).

Пісня (тихо): Пробач мені Ірино...

Ірина: Цього жінки не вибачають...

Пісня: Правда. Та мусимо деколи й не шляхотний вчинок зробити для шляхотної цілі...

Ірина: Ціль виправдує засоби?...

Пісня: Головно вимагає засобів.

Ірина: Ти виправдуєшся...

Пісня: Ні... виправдання це є прелюдія каяття... А я не каюся, Ірино, тільки прошу вибачити мені...

Ірина: Мені байдуже... Можеш і мене розстріляти... Твої друзі зроблять це з приємністю... Комісарка...

Пісня: Не вважаю цього потрібним, Ірино... Знаю тебе... Ти тільки „дружина”, а за це ми не розстрілюємо...

Ірина: Мені все одно...

Пісня (сідає за стіл, замислено): Димов... це той военрук (за коном здержливий гомін). Революційні нагоди.

Ірина (гірко): Мой муж гайдамак, а я большевичка... (Палко): Сергію... Я б хотіла бодай ілюзії. Покарай мене. Нехай мені хоч на мить уявиться, немов мій розгніваний, розпалений заздрістю чоловік, б'є, вбиває мене... нехай

би хоч іскра ненависти заблисла в очах, що дивилися колись із любов'ю на мене... Тільки не ця страшна байдушність живого мерця...

Пісня : Мерця... І тобі тільки здається, що ти знайшла мене.

Ірина (простягає до нього руку): Ні, це ти...

Пісня : І дотик тебе зневірив би... ти, як Тома невірний.

Ірина (хитає головою): Я не розумію тебе, Сергію.

Пісня : Тому я лишив тебе, Ірино...

Ірина : От так без слова?...

Пісня : Не слова, а вчинки переконують найкраще...

Ірина : Ти жорстокий до мене, Сергію.

Пісня : Це не я, а події, що їх вволю волю.

Ірина : Я любила тебе...

Пісня : В мене велику любов поховала ще більша.

Ірина : Не розумію... Любов це вона.

Пісня : Вона це Україна...

Ірина : Тоді її ненавиджу:

Пісня : Тому лишив тебе, Ірино... Я знав, що буде оце „тоді”.

Ірина : Ох... стомилась я... Не хочеться жити, не хочеться вмирати... Де маю подітися?...

Пісня (замислено): Ліпше зрадити когось задля ідеї ніж навіпаки. Так мусить бути... Маєш правду я помер... Мене поховано в серцю ідеї, я оживу лише тоді, як вона переможе... (Підводиться раптом). Ми мусимо собі це сказати, коли ти раптом з'явилася до мене з того світу... Прощай, Ірино... Коли повернешся до свого чоловіка, не май потім до мене жалю, як станеш удруге вдовою. Це ворог наш. Знищимо його при першій нагоді... Цього (показує на двері): не мусиш боятися — згине. (За сценою раптом божевільний зойк... Кілька стрілів... Гомін... Вбігає **Тарасюк**).

Тарасюк : Пане отамане, комісара вбили. Тікав собачий син. Добре його пильнували, та він оце раптово, як збожевіль, у куці метнувся...

Пісня : Сам себе розстріляв — ще краще... Роздягнуть і закопати. Одяг лишити, потім на шляху покинемо. Хлопці хай чоботи лише візьмуть. Попрохай пана поручника до мене...

Тарасюк : Слухаю, пане отамане. (Виходить).

Ірина (сидить нерухомо. Павза. За сценою гомін, деколи сміх. Увіходить **Панч**. Спинається у дверях).

Пісня : Далі, далі, поручнику...

Панч : Мусіли пристрілити комісара... Все в порядку, що?...

Пісня : В порядку. (Павза). Ця пані... моя дружина, поручнику...

Панч. (Підносить голову).

Пісня : Колишня...

Ірина : Маю двох чоловіків і жадного друга... Тепер усе можливо...

Пісня : Сьогодні вночі рушаємо звідсіля... Цієї схованки не потребуємо більше... Пані я відпускаю... Це не є небезпечне для справи...

Панч. : Звичайно, звичайно, отамане. Адже ж пані добродійка...

Ірина (сумно): Я нічого не виявлю... Мені лишається нейтралітет... Годі, не треба, Сергію... це вже занадто. (Закриває лице).

Пісня : Так, годі... поручнику, будь ласка, кілька хлопців нехай доведуть пані до Вербки. Там знайдуть підводу та випроводять аж на снятинський шлях... (До Ірини): Не турбуйся... мої розпорядження тут виконують точно... Будь спокійна...

Ірина (встає): Все одно... хоч революція навчила мене боятися зневаги більше як смерті...

Пісня : Прощай Ірино...

Ірина : Можеш мені дати руку, Сергію... Я ж не ворог тобі...

Пісня (іде до неї): Дай мені руку, Ірино... Я тобі ще винен прощання... Розквітаємося. (Бере її руку).

Ірина (швидко обгортає його, цілує в уста... Прудко повертається — виходить без слова... За нею іде поручник).

Пісня : Поручнику...

Панч. (спиняється в дверях).

Пісня : Нехай Шурко також піде з хлопцями відпроводити пані...

Панч. : Розумію, отамане. (Виходить).

Пісня (іде до дверей, що залишилися трохи відчинені... Дивиться... Потім повільно повертається, сідає на місце де перед хвилиною ще сиділа Ірина. Схиляє голову на руки... Замислився... У віддалі хтось затягнув пісню : „Ой зійшла зоря вечерова, над Почаєвом стала...)

Голуб (заворушився): Добре співає Приблуда...

Пісня (прудко підносить голову): Ха, Голубе... А ми про тебе й забули... (Струсив раменами, мов скинув якийсь тягар. Рішучо встає. Іде до раненого): Ти в нас не голуб, а Орел, і цей хижак мовчить, нікому свого болю не виявляє, коли зранять його...

Голуб : З болю лиш баба репете, отамане...

Пісня : Правда, голубе мій Орлячий... Як же почуваєш себе все ж таки?

Голуб : Та сяк - так...

Пісня : В тебе, як і в мене куля наскрізь пролетіла... Це добре...

Голуб : Та мені не шкода, хай далі летить...

Пісня (сідає): І це правда. (Розглядає мапу).

Голуб : От пити б пив... Спраглий я дуже...

Пісня (швидко іде до дверей — відхиляє): Гей, хто там. Води принесіть Голубові напитись. (Уважно розглядає мапу. Пише щось у записнику. Увіходить **Задорожній** з кухлем. Подає Голубові).

Пісня: Хай зараз прийдуть Лютий із Тарасюком...

Задор.: Слухаю, отамане...

Голуб (напився): Спасибі, Левку...

Задор.: Пий здоров, парубче... (Виходить).

Пісня (до Голуба): Відпочивай, синку, відпочивай...

Голуб: Та дякую, пане отамане... Так рушаємо звідсіля?...

Пісня: Уночі... поїдеш на тачанці...

Голуб: Я й на коні може потрафлю... (Павза). Пане отамане... Що я хотів... не гнівайтесь... Ота... то їхня була... чи як?...

Пісня (пише): Була, та загула...

Голуб (махнув рукою): Та звісно... нам от тут не тра жінок... Бо от... ти на коні, а вона на тобі їздить... Гайта, вісьта...

Пісня: А вдома молодицю тримаєш все ж таки?

Голуб (резонно): Вдома... Вдома баба янгол, деінде чорт...

Пісня: Ну, лежи... філософе. (Увіходить **Лютий** із **Тарасюком**, спиняються в дверях).

Пісня: Далі, далі, хлопці... Сідайте...

Лютий: Ми й так, пане отамане...

Пісня (удавано грізно): Сідать... (Тарасюк і Лютий задоволені сідають).

Пісня: Вночі рушаємо, хлопці. (Лютому): Привіз?...

Лютий (добуває листа): Привіз, пане отамане... (Подає).

Пісня (читає — павза): Так... Пана-отця син не був дома?...

Лютий: Вже поїхав до Хмари...

Пісня (дочитав листа, ховає в кишеню): Гаразд... Так ось хлопці. Скоро буде великий заколот... Одноразово в усіх кінцях повіту... Буде великий бій... У бою трапляється, що й не винна жертва впаде, але по бою мусимо вважати над кожним життям... На наші кулі й ворогів забагато...

Тарасюк: Правда, свята правда, пане отамане...

Пісня: Гляди мені, Тарасюку... Ти в мене скорий на руху... У нашому загоні не трапилося випадку, що міг би нас знеславити... і не трапиться... Власноручно застрілю, як поганого пса... В нас немає тисяч пропагаторів... Наші діла за нас промовляють...

Лютий: В нас добрі хлопці, пане отамане... Чесні хлопці... і ніколи нічого такого не було... От там коли-неколи вперснуть якого жида нагаєм під гарячу руку... Та, бач, на жидів здорово хлопці люті... Дуже вони нашим людям у печінках сидять.

Пісня : Знаю це... Буду ще говорити до хлопців... Кожний з відділових дістане до рук писаний наказ, що з нього мені головою відповідатиме... Все відбудеться згідно із наперед уложеним пляном. Найменше порушення каратиметься без милосердя, бо тут іде про велику справу визволення нашої батьківщини...

Тарасюк : Так пане отамане, присяйбо... хіба ж ми до цього часу...

Пісня : Тобі найбільш, Тарасюку, наказую звернути увагу на це... Для тебе, я знаю, дисципліна, мов хомут для коня...

Тарасюк : Та я за вас, пане отамане, у вогонь і воду...

Пісня : Задля мене туди скакати не мусиш...

Тарасюк : Та я розумію... ніби для справи...

Пісня : Еге ж тільки без „ніби“... Хлопці вже їли щось?...

Лютий : Та ми сьогодні галушки варили...

Тарасюк : Добрі галушки із салом і цибулею підсмаженою.

Пісня : Чарки не було... Що?...

Лютий : Та як па́н отаман заборонили...

Пісня : У поході, Боже, вас борони... Вдома ваша річ, знаю, що не ченці...

Тарасюк (зідхнувши): Та вже знаємо...

Пісня : Знаю, як знаєш... Гляди мені, щоб не скинув я тебе з відділового... Будеш тоді коні пасти в мене... (Всміхається). От тільки, що хлопці тебе слухають... а то б у мене давно полетів... Служака?...

Тарасюк : (надзвичайно задоволений): Та як накажете, пане отамане...

Голуб : Не варт його до коней, пане отамане, бо порозбігаються...

Пісня : А то чому?

Лютий : Люди кажуть: страшний дуже ваш отаман... Це вони на Тарасюка.

Пісня : Знаю... Тому то він у нас такий пишний...

Голуб : Оратель з нього ловкий...

Тарасюк : Я, пане отамане, оце як вилізу на воза та як гукну... Люди добрі...

Лютий (перебиває): А чи немає в котрогось доброго самогону... (Усі сміються й найголосніше сам Тарасюк. Коли регіт вмовкає раптом здалека чути таракотіння кулемету... Усі вмовкли. Вслухаються).

Пісня (підводиться. Всі скочили на ноги. За коном тривожний гомін голосів).

Пісня (спокійно): Ану хлопці, скоч там котрийсь... (Тарасюк й Лютий вибігають).

Пісня (збирає з стола найпотрібніше, ховає по кишнях, іде в кут, бере вінтовку, набиває. Набирає з цинівки набої.)
(Вбігає Лютий).

Лютий : Пане отамане, із нашої застави Котко прибіг... Від закуття наступають... Хлопці б'ють по них з кулеметів... Від Вільхівки кіннота їхня показалася...

Пісня : Добре... Голуба на тачанку. Сідлати коней... Хлопцям, що вміють кидати... роздайте гранати... (Чіпляє на пас дві ручні гранати).

Лютий : Слухаю. (Вибігає).

Пісня : Оточити хочуть... Добре...

Панч. (увиходить. Всміхається): З празником, отамане...

Після : Еге... Ті пішли там?...

Панч. : В порядку, отамане...

Пісня : Кулемети?

Панч. : Все справне... У сінях лишимо машинку?...

Пісня : Добре... Хата й так розвалюється...

Панч. (обережно добуває якусь скриньку): Вершок піротехнічного мистецтва... Несподіванка милим гостям...

Голуб : Повстанський „Добривечір”...

Панч. (згортає усе з столу в мішок).

Тарасюк (у дверях): Готово, пане отамане...

Панч. (до Тарасюка): Візьміть оце на тачанку. (Дає мішок). Головою мені відповідатимете за канцелярію, чоловіче.

Тарасюк (простягає руку до скриньки): І це...

Панч. (вхопив його за руку): Гов... не чіпайте, коли не хочете полетіти догори раком...

Тарасюк : Ов... нехай йому... (Виходить).

Панч. : Ну, готово, отамане... (Увиходить **Задорожній** із **Лютим**, беруть Голуба).

Лютий : Ходи дитинко на руці...

Задор. : Та цить не плач...

Пісня : Спокійно хлопці. (Голуба виносять). Так... як умовились... Ти долі яром ми горою... Зійдемося в Дубках.

Панч. : Приказ, отамане...

Пісня (кинув оком): Усе...

Панч. : Усе.

Пісня : Рушаємо.

Панч. (Обережно бере скриньку. — Вийшли. За сценою голос **Отамана** : „Ану веселіше хлопці...” Рух і гомін, що поступово змовкає. Лиш чути як у віддалі говорять кулемети).

Завіса. — Кінець другої дії.

(Далі буде).

УЛАС САМЧУК

КУЛАК

ЧАСТИНА II.

Місто і Марія.

Він обійшов село. Після поле. Після прийшов до матері. На обличчі рішучість. У погляді ні одного зерна з того, що звикла бачити мати в синових очах. У них те щось від металю, коли він відблискує промінем Божого сйва. Взяв суху, теплу матірну руку. Ну, певно що він не спиниться на цьому клаптику землі засипаної злиднями, темним людом з відьмами та чортами. Певно, що так. Вона ж це знала, ще з того часу, коли він кидав її тоді. Кидав, чуєте, саму самісіньку й не зважав на спин, на сльози, на ломання рук. Тягнула його, чуєте, ота далека сторона, бо там, каже, чекає його доля. Світ такий широкий.

І пішов. Бог не поміг. Може й добре так. Рука, що спинала його хай буде благословена, бо ж і тут он скрізь роботи досить. Встань тільки раненько, закачай рукави й набивай кам'яні мозолі, лий піт хоч ріками. А він як раз із таких, що день і ніч, від світання до смеркання любить носити думку, а після, як звір, до роботи рветься.

Та й тепер те саме. Встав, обняв матір, притиснув її до себе й чи взяв що, чи тільки з голими руками, подався у світ отой. Не спинеш же його. Як Бог захоче хай робить. Нічого йому не стоїть на перешкоді, але куди піде? До чого приложить міцні свої руки? У місто? В оту прірву, в оте пекло повне жидви, повне не своїх, повне чужацького говору. А люди які там. Стань отак, забудься тільки й уже ти не знайдеш у кишені свого добра. Бо коло тебе йшов якийсь панок у всьому новому, шурнувся коло тебе й подався, як привид.

Боже мій, Боже!

Це середа й у місті ярмарок. Воно лежить на землі, мов кубло павука, п'ятьма шляхами до обрію прип'яте. Дорогами сунуть підводи. Вози напаковані даром Божим зібраним рукою праці з землі. За возами он ялівка тягнеться. Он параконяк — будана та шпаковата. Он волик молодий. Дядьки мовчки на возах сидять повні остраху та непевности, що то „будуть давати“... Той клятий Срулик... Не взяв його чорт. Знає парх, що коли чоловік веде на ярмарок що, то не з розкоші, не з багатства. Треба он на все... Навігь того сірника, ту шупку соли не дасть тобі ніхто. Все купи, а купила де хоч, хоч з землі, хоч з коліна дістань. А податок. Прийшов час і давай. Дав, а за день-два знов давай.

Давай і тільки те роби, що давай. Сам хоч босий, голий... Бог пробачить, а люди не здивують і ходи як хоч, бо треба все віддати. Все чисто віддати.

П'ять шляхів до міста їдуть. У місті двадцятьп'ять тисяч чужаків. Двадцятьп'ять тисяч чорних п'явок на сто тисяч тих, що землю потом зливають і вичавлюють з неї добра — хліб, до хліба, золото... І тільки скінчив працю й уже чекає на неї хтось. Завіз, що дали, взяв, полаявся міцним словом, а завтра відніс „подать“. З рук у руки передав, а сам голий, мов ліска, у чужих руках.

Лев ступає широким шляхом зо сходу в напрямку міста. Минають підводи. День погожий. Сонце б'є сяйвом, а земля, мов з чистого срібла. Казали, щоб причіпився „з задку“. Отам коло поросюка денебудь. Подякував. Слава Богу, ноги його ще несуть самі. Сам з собою ліпше, розважиш, ліпше розмацаєш оте все кляте, що в молодості до голови лізе. Починати жити не проста справа.

Перед містом навмисне звернув з великого шляху й поїхав бічною вулицею попід горою з руїнами замку. Звідсіль місто лежить перед очима, мов чудесний поліп витягнений зо дна великого моря, що розлилося навкруги. Шляхами — зправа, зліва — стягаються низки підвод, зливаються отам у долині коло того будинку з двома чудернацькими левами та шостикутною зорею. Звідсіль бачиш його — місто, бачиш і дивиєшся. Яким чином виросла отут та купа зброду, що стягнулася в оцю балку зо всіх суходолів світу. Кілька церковних дзвіниць, кілька костелів. Далі вправо та вліво сторчать кілька коминів. Ще далі на захід невеличка станція, куди два рази на добу приволочеться тих пара наїханий жидами вагонів.

Лев спускається вниз. Під самою горою дорога крутим завертом оминає провалля й сани дядьків біжать у затоки аж до палів над прірвою. В ній зірвано порядний шмат мороза, оголено кам'яну рінь, плити пісковатого вапняку, по якому розтрушено білі снігові шапки. Сонце б'є туди, топить сніг, розводить водою пісок, глину та рінь. Руда смуга гущі великим потоком спливає вниз аж туди, де он видно зелену стріху хати. По другому боці прірви садок оголений колючим дротом. Кілька сухотних дерев, а між ними три будинки — більший, менший, ще менший, мов три рідні рахітичні брати. За ними спад до потоку, до якого стікають усі відпадки містечка. За потоком череп'яні стріхи, комин парні, баня й дзвіниця собору, над якими кружляють голуби. Все те зруділе, обвіяне вітром, ополоскане дощами.

У найбільшому з трьох будинків, що має сутерен, по верх і горище живе п'ять родин. Лев і не підозрівав, що тут може жити Павловський. Ходив довго по місті, заходив

на магістрат і аж там добився адреси приятеля. А Павловський, мов горобчик, примостився в піддаші. Кімнаточка кроків три широка й подвійно довга. Висота її якраз до зросту мешканця. Вікон нема. Світло досягає сюди крізь подвійні скляні двецята, що виходять на балкончик. Вигляд на потік, на череп'яні брудні стріхи. Залізне ліжко, столик, якого можна закрити долонею, й такий саме осліпчик заняли кімнату.

На щастя застав Павловського дома. Зустрілися по-братськи.

— Який чорт сподівався, що ти аж сюди заліз. Йшов сюдою й думав: може він ось тут поблизу денебудь і сидить. А я ціле місто злазив, — заговорив Лев.

Павловський також непомітно почав говорити Львові „ти“, як і Лев Павловському. Він непосидючий. Хотів би від захоплення бігати, турбуватися, але нема де. На нім досить пристойний одяжок і весь виглядає „піжоном“.

— Ну так... Сідай, — кидає Павловський. Дебела його постать вовтузиться по хаті й не знає, що почати. Хвилина мовчанки. Лев сів, а Павловський зупинився перед ним і дивиться йому просто в вічі, що розгоряються сміхом, який переходить на щоки, на уста. Відкриваються білі міцні зуби.

— Так що? Кажеш ми вільні? — регочучи тріскає обома руками свого приятеля по плечах.

— І здорові, — регоче Лев.

— Тільки подібні на циган, ха-ха-ха! Цур йому, сто копанок чортів, як казали наші діди. А ти пробач. Не міг же я тее... Лежав, знаєш, лежав, а вийшов — голий, мов Софратова лисина. А все сподівався: вийдеш і прийдеш. І так є... Коли вийшов? Як живеш?

— Два дні як звідти. Ще не живу, але думаю... Ось був на селі.

— А що ж там?

— Злидні, сніг, тиша. Нудьга взяла, плюнув на все, обняв матір і просто куди очі бачать. Думаю, значить, шукає ти долі... Йду, значить, думаю. Думи чорт зна що лізуть... Бувало бачив той саме світ, а думи не ті були... Ярмарок знаєш. Безліч тих дядьків суне до міста. Безліч. Зо всіх боків. А містечко, як глянув — злість узяла. Халера знає де на нашій землі отаке гноїще взялося. Друзяко! Слухай! Ти розумієш мене... Або, або! Або ми живемо, або все до чортової матері догори ногами хай летить. Або ми завоюєм оті павучі кубла, або пустимо на нього якусь орду й хай збудить усе до останнього каміня. До останнього каміня! Все! Бо дивись: сотні тисяч наших дядьків звозять сюди своє те, як вони говорять, криваве, оте запрацьоване. Звозять зо всіх закутків, привозять сюди, виходить який небудь Соломон такий і забирає за безцін. І ростуть оті Соломони-

Глянеш. Чий отам млин з отим високим коміном? Соломонів. Чия фабрика? Соломонова. Чії оті готелі, оті смердячі діри, повні гидоти стягненої сюди з цілого світу? Все його. Все бий його грім ясний... Ввійдеш у ту кучу й заговорять до тебе на всіх мовах, тільки не так, як ти. Бо ти тут лиш предмет, те з чого беруть і чому ніколи не вертають. А піт наш, а наше золоте з ланів... Все до чорта в зуби пливе. Он у кожного анцихриста на дверях скарбонька. Стільки то відсотків день-денно нашого поту через неї до Палестини, на революції, на трунок, яким роз'їдається земля, народ... А ми? Ну поглянь, друже золотий! Поглянь навкруги... Мені здається, що як так жити, то краще вже... вже не знаю що... Бо таки нема слова, щоб ним сказати: люди добрі! Подивіться самі собі в очі й пізнайте себе! Ну от... Так ти бачиш до чого я дійшов. До якого страшного кінця. Бачиш? Колись, яка небудь соціалістична матня мені сказала б: святий Марксе! До чого ти, чоловіче, допустився. То ж ти реакціонер. То ж ти останній з останніх грішників! То ж ти шовініст! То ж ти антисиміт! То ж... І ще чорт зна чого наговорила б... А знаєш що? Мільйони... От хай мене святий грім розтратить на місці, що цілі мільйони пішли на те, щоб витворити отакі диявольські лайки на тих, хто пробував боронитися від нашого лиха. І хто ті мільйони дав? Ми! Ми ідіоти, грім нас розбий! Ми самі. Ха-ха-ха! От дійсно. Ми, чортові діти, влізли в багно й ще затуркали себе переконанням, що багно не багно, а... а яка небудь райська долина з квіточками. Де ж таки... Прошу вас. То ж це не можна отак казати. І я баран змортичений два з лишкою десятки вірив, що воно так. Сміюсь тепер з себе. З повним переконанням сміюсь і буду сміятись. Та мало сміятись. Я всім чортам, Іродам, Люциперам, усім громам докажу, що досить! Що більше, я не бажав так харкати на себе, на свою матір, на своє колишнє, теперішнє й усе, що навкруги. Що в мене кулак, голова, очі в лобі, сила в кулаці, це ясно. Досить маю й не бажаю шияку гнути перед кожною смердячою бородою з пейсом і без пейса. І взагалі... Хто б він не був. Хто б не був... Як чужак — геть з ним!

Лев захопився. Павловський стоїть над ним і ціла його постать виявляє здивовання.

— Ха-ха-ха! — регоче Лев отямившись. — Ти! Слухай! Друзяко? Ти дивуєшся? Повір, що сам не знаю звідки беруться такі думки й що гірше такі слова. Години б'ють, час пливе, душа росте, думка шириться, міняється, мов небо. Сьогодні сине, завтра вкрите чорною хмарою. Але... Я от тут їжу приніс. Не допоможеш мені? Сідай, друзяко, денебудь. Я от завалився сюди й цілу твою резиденцію заняз. Навіть і повернутися ніде.

— Не лякайся цього, — каже Павловський.

— І не лякаюсь. Я смішний, ні? Привалився й одразу в лемент... Але знаєш, нема змоги терпіти. Дума приходить і мусиш сказати. Мусиш. Вийшов знаєш. Сам один. Усе те, що було набридло. Життя таке як було. Та ну його до ста дияволів таке життя. Жив, жив — літа, як квіти були й навіть винюхати не встиг. Вус засіявся, борода поросла, підходить час, коли по-своєму жити треба, а тут нічого такого за що зачіпитися б. А я ж чудесно розумію, що з мене щось путнього може бути. Чесне слово. Він ще посміхається. Побачиш.

— Я посміхаюся з твого гніву, — каже Павловський.

— Я сам на себе гніваюсь. Сам на себе. Злість бере, коли певна думка не одразу прийде й живеш, як баран. Але...

— Що?

— Ну, — якось зризигновано проговорив Лев, Побачимо. Ми ще побачимо. Я завжди кажу: посміється той, хто сміятиметься останній. Тепер я твердо собі постановляю: почати жити розумним життям. Почати працювати. Знаєш, що хочу робити?

— Ну?

— Занятися торгівлею. Тут, у цьому містечку. Чому ні, — питає себе Лев, так ніби з ним хто сперечається. — Чому ні? Я хочу зайнятися торгівлею. Мушу тільки дещо підучитися... А головне впертість... Кажуть, це ніби головне.

— А твоя Маруся?

Лев подивився на приятеля довгим поглядом. — Ні, я не те? — перервав той погляд Павловський. — Ти мене не зрозумів. Я не хотів щось такого... знаєш... сказати. Просто прийшло на думку. Вона доречі дівчина дуже гарна! — і Павловський покрутив по-хлоп'яцьки головою.

— Ну, так що ж? — зазначив Лев. До Марусі дорога для мене довга. Я голяк... Це ж ясно. Вона має крім капіталу товстючу матір, а та вже, розуміється, за все подбає. Красти щось, я не маю наміру. Але про це ще буде час. — І Лев майже сердито оглянувся по кімнатці.

— Не бійся, — ловить його погляд Павловський. Не дивись. Тут у мене місця досить. Столика отуди в кутик по-дамо. Там морозяка й лід... От ми й заставим до весни його столиком. На весну на балконець дамо... Тут, бач, і балконець є, тільки не для людей, а для горобців. Столика ще можливо також втримає... Мое ліжко впоперек, а для тебе отак вздовж. Ні? Тільки його ще десь дістати треба, а місцем не журися. Танцювати не будемо, а виспатись якось виспимось.

Неухильну логічність міркувань Павловського Лев відчував усім нутром. Істинно так. Інакше не може й не мусить бути.

А покищо першу ніч проспали на одному ліжку. Вбоге, військове ліжечко. Ніхто не позаздрив би йому. Цілу ніч гнулось бідачисько під вагою півтори сотки кільограмів, рипіло, стогнало, тріскали сердито дошки, але все зійшло гаразд. Лев мало спав. Так само й Павловський. Обидва тільки вдавали, що сплять, боячись поворухнутись, щоб не прозрадити своєї омани. Сопіли, звучно дихали і слухали мало не цілу ніч осоружне лопотіння парового млина. Лев до всього не міг спати з інших причин. Ця ніч, ця перша в новому оточенню ніч, має для нього велике значення. Завтра встане новий день і з ним нові турботи. Треба буде починати життя. Воно не видається йому райською насолодою. О, ні. Воно починається отут на горищі в оцій вузюсінській нірці з крихтним заморозяним віконечком і хто знає куди заведе його.

Ранок видався страшенно несимпатичний. Поперше чертів холод, подруге дим. Цілий будинок, що в ньому мешкав Лев, заметушився, заскрипів, застогнав. Унизу в коридорчику три самовари і хмари диму лізли по сходах догори, будили вічне п'яного магістратського урядовця — сусіда, який через холод ніколи не роздягався, а спав на поторощений канапі у своїй англійській військовій уніформі. Він вставав і химерно, вишукано, любуючись звуками свого розбитого голосу, лаявся.

Через двері кімнати Павловського чути дим, і лайки. Дочого долучається знизу так звана Роза. Вона вже встигла побитися з своїм коханцем, який викрутив недавно їй ліву руку. Встає поліцай, голосно сикає носа та йде на службу, а його вагітна жінка пискливим голосом гукає: — Хліба візьми! Ти! А чи вернешся на обід?

Відповіді не чути. Сусід поліцай, бувший начальник в'язниці малорос Пасторук, чи Пасторчук ломаною російщиною на дворі перед вікнами криє матом свою корову.

— Чорт би ейо подрал, стерва. Опаскуділася што й топором не обрубіш!

А його ж розкуйовджена з червоним прищоватим носом та виленьялими очима жінка смажить щось на сковороді й гострий запах часнику та пригорілої оливи сягає аж до мешканців горища. Павловський знає добре той запах і його значення.

Автохтони самого ґрунтового, що є в цьому палаці — мешканці сутерену щойно рухаються. Хоч слюсар уже подався до праці, але його половина Мар'я, що цілу ніч десь волочилася і прийшла вдосвіта напідпитку саме заливається храпаками. Її семеро різношерстих виплідків прокидаються, ворущається, мов хробаки, шукаючи захисту від холоду.

Сусід слюсара, швець дядько Клим уже також рухається. Його ж ударне заняття теперішнього часу — пропивання останнього свого добра й доречі, споювання з милосердя сусідської дітвори. Раз на тиждень дістане підбити підметки, але робота його солідна. Так. Робота його дійсно перший сорт.

Павловський від душі ненавидів усіх тих людей під ним. І малороса, і його прищовату бабу, і поліция зо всім його крамом. Кожного ранку вставав, наново починав жити й наново ненавидів. — Пустить би на них гази й як блощиць... Теж місто, будь воно розпрапрокляте.

Він сонний з тяжкою головою та червоними невиспаними очима вилазить з густої теплоти з-під грубої верстви різного лахміття, що заміняє йому ковдру й погружає в льодово холодне повітря кімнати.

— Ну ? Як спалось ?

— Добре. А тобі ?

— Також чудово. От би тільки кімнатку дещо ogrіти. Чуєш, як ціле те, що зветься „домом” верещить ? І то кожний ранок, а часом то й цілу ніч. Ех, не хочеться умиватися... Замерзла вода.

Чути, як риплячими сходами сходить униз якийсь тяжкий предмет. Це лаючись і, патраючи розчухане волосся, повзе до праці урядовець магістрату. Він там щось цілий день пише, а службу свою за якесь відзначення в легіонах дістав. П'є сердяга горілку, мов спраглий бегемот воду та все на кризу скаржитья. Що суботи дричать його догори ногами по сходах на горище, ніби мумію. Всі надіються, що скоро гегне, а він тобі проспить добу, обпаскудить цілий будинок і в понеділок знов тягне своє далі.

І так минали люті, сірі, зубаті дні. Мороз мінявся одлігою, дні ночами, легкий сніг стелився легкими сонатами, а розкуйовджена гора ронила довгі потоки на зарвах, на піщаних стежинах, на соняшних припічках.

— Уу, нечистота ! Будь вона стократ скажена ! — скаржився Лев на прищовату дружину малороса. І де воно візьметься таке сатанське накорення. У неї ніс, мов намочений стрючок перцю. Ти розумієш ?

— Ха-ха-ха ! Чи розумію ... Але тсс ! Витримай, друзюко. Витримай. Вона ж пече чудесні картопляники ... І коли твоє ухо не трісне від її скандальних шлягрів і губи не облізуть від кислих, протухлих цілунків — ти щасливий ! Ти бог, ти Апольон !

— Ааа, — протягнув Лев. Але ж я вчуся. У нас студінь, мов на північному бігуні.

— Не краще й на південному. А що вчишся, так це мудро. Я маю також пару сопляків, вчу їх розбірати Юлія Цезара, якого вони ніколи не потребуватимуть, та оповідаю

ім про одеських босяків, Вони це люблять і платять. Людина є людина. Ні? Ха-ха-ха! Сам да Вінчі не краще влаштувався б, але... — і не договорив.

Натомість встав, сьорбнув холодної води, бо з'їв оселедця і скривився. — Фу! — і мотнув головою. — Мов жінка малороса...

Бути серйозним, мати насуплене чоло, гризти від перся сердя губи та олівці... Ні. Таке заняття не зовсім привабливе. Це бува, коли людина має флюс, холод у кімнаті, тяжке нерішене тригонометричне завдання та сухоти кишень. Останній у найгострішій формі страждав Лев. Його кишені уявляли дійсно до неможливості сумний вигляд. Кожного разу, при більшому приливі драстичного почуття у шлунку, він викидав їх шматками, ніби тяжкий сухітник, що вихаркує кусні своїх згорілих легенів.

І з дорослої людини став знов хлопчиком гімназистом. Сидів коло столу, кував династію Ягеллонів, сварився сам з собою за Барбаросу, згадував Ньютона, чи Пітагора, лаяв Бойля та Маріота і глухими, темними ночами, коли не спали тільки він та сусідський паровий млин, оповідав собі байки конституцій модерних держав... Глухо, тяжко ступ за ступом просовувались перед ним ці понурі, напівзабуті, зайві мудрощі. Його фантазія була там далі, за гранню мертвого поля офіційного, куди дозволений вступ тільки вибраним. Зорко й далеко сягнули проміні чародійних приваб будучого, що на марморі та золоті витискає неухильні вимоги в ім'я добробуту. Лиш видержи, шепче йому його внутрішній голос. Лиш не впади. Лиш пройди цю сіру зону, мов вантажний верблюд пустелю. І ти пан.

Добре, коротко, самозрозуміло відповідає собі він. І йшов. Не чув себе ні пониженим, ні скривдженим. Коли курчаться в напруженні м'язі, коли горить і топиться мозок і серце зачароване магічними ідеалами, тоді нема часу грати комедію скривдженого. Покривджений — бідний, а той нагадує вуличного короставого пса, якого навіть гизель не ловить.

Той, хто соромиться бідности, мов невинна жінка нагоїти, той кладе на себе найтяжче ярмо, натягає шию, наливає кров'ю одуту свою подобизну й під гуркіт зубатої потвори обов'язку, потом уливає свій шлях. Потом! Так. Потом! І нема відступу, нема збочення. Мов натягнута струна, та ж просте і звучне життя. Радуйся, хто хоче жити!

Будьте невинні й непорочні ви пророки пливкої добродійности. Ми ж ні. Яскраві, мов хрустальні хризантеми, і невблагані, мов ланцет лікаря, ідеї, що зв'язують рай і розв'язують пекло вам чужі й не знайомі. Ми ж, ходимо мармурові погані бога праці, будемо прокляті від вас і віддані огневі. Але прийде час, коли наші споганені рештки підзбирають,

як неоцінені скарби, як фрески величних храмів минулого, як оббиті пальці струнких богинь, чутливі дотики яких торкалися суворої, мов регіт Сатана, вічності. Нам збудують чорні й понурі музеї, виллють скляні труни й довгі, неймовірно довгі віки з скаргою та співчуттям, показуватимуть наші рештки тим, що пануватимуть.

— — —

Вергає густий, лапатий сніг. Це подібно на тушеровку невдалого образу, коли мистцеві заманулося знищити сьомницький витвір своєї уяви. На зібганому полотнищі землі кладуться м'які, бліді тіни. Крякнула десь ворона. Хруснула суха гілка й безшумно полетіла додола. Міріяди, здається живих, прозорих тваринок тлумлять кожний дісонанс і навіть крякання ворони видається тут якраз у тому всьому — на місці. Навколо чути наближення скорої весни...

У повітрі родиться щось. Ні, вмирає. Вмирає, западають довгі, срібні коси, повіки прикривають проміністі очі, зір гасне й обличчя сіріє. Впасти і припасти вухом до землі, вслухатись, чи б'ється ще серце плянети, щоб після зірватись, здійснити пружньо до неба руки й вигукнути несамоовито: — Не вмирай! О, землі, не вмирай! А після цього шалено гнатися за Богом життя, різати обличчям застигле повітря і звучно кликати його на допомогу. А сніг топтати! Ламати непорушні, загіпнотизовані дерева! Генія сну розірвати на частинки, плювати йому блюзнірсько в обличчя, клясти й топтати його!

Парк розлогий, стародавній і тяжкий, мов бароко. Коронасті дуби не вирости... Ні, вони принесені звідкілясь якимись велетнями й поставлені тут на вдивовижу, мов алегорії суворої сили. Звідсіль видно гору й на ній замок з пошарпаним сірим муром, під нею велику круглу баню старовинної церкви. На дзіниці горить годинник, а це значить шість годин. Вечір.

На гору, борхаючись у снігу, піднімається дівчина. Одягнена в м'яку, зв'язану, білу блюзку. На голові така ж біла шапчина, а ноги скуті важкими спортовими черевиками. У руках несе пару блискучих косток.

Вона вертається з трьохгодинної сховзанки й не бажає йти просто додому, а хочеться їй побути трохи серед цієї тиші, краси й самотності. Її повні, свіжі щоки барвють. Глибокі, темні очі пружньо дивляться вперед. Чоло невисоке, рівне й миле. Молоді дівочі груди пнуться з-під в'язаної блюзки, нагадуючи якусь екзотичну, щойно народжену симфонію.

Це Марія Гофман.

Вийшовши на гору, вона зупинилася, стала на найвищій каміні і глянула вниз. Чудово тут. Отак розбігтися б і плиг-

нути туди. Не долетіла б униз. Сніжинки підняли б її й віднесли б. Ні? Напевне так. Густі й сильні сніжинки. Марія дуже любить таку годину, тим більше тепер. Вона вже довідалась, що вийшов з в'язниці „він“. Знає, що є десь отут у цьому місті. Вона навмисне вилізла на цю гору, бо звідсіля видно не тільки протилежну гору, не тільки баню церкви, а й ті будови, де мешкає він. Отам он, за тими деревами. Коли б тільки крила — фай-фай! — і вже там. Полетіла б туди, але ж...

Стояла тут довго, вислухала всі звуки, які тільки ще можна зловити в цій тиші й тишилася своєю самотою. Їй було тут добре. Можна було відпочити від усіх неприємностей, що зустрічають її щодня. Ах, чому вона покохала власне його? Це питання лізло їй увесь час у голову. Не було можливості позбутися хоч на мить його. Дивно, не логічно й незрозуміло.

Темніє, темнота густішає й яскраві точки світла, що долітають сюди з міста робляться все яркіші й яркіші. Треба йти вниз.

Так. Вона піде додому. Наперед вона зайде ще до своєї руської приятельки Груні. Груня продає ковбаси в ресторані свого батька. Туди часом заходить також Лев з Павловським. Маруся боїться, щоб не наткнутися часом на Льва, та одночасно їй хочеться щось розвідати про нього у Груні. Вона зайде до Груні, після прийде додому й запише у своєму щоденнику: „Була у Груні. Застала її, як і завжди песимістично з великим сікачем у руках. Руки її по лікті закачені, одягнена в великий, білий хвартух, на якому позасихали плямки з чайової ковбаси. Коли вона не потребувала стільки працювати, її руки напевно були б дуже гарні. Її довгі пальці прозраджують музичні здібності. Я поклікала її у другу кімнату, де стоїть завжди на червоно розпечена грубка й поки два бородачі доїдали свого маринованого оселедця й допивали дві пляшки чорного пива, я розпитала її про Л. Як і звичайно: „нічого нового. Був і пішов“. І це все, що можу про нього довідатися.

Так властиво й було. Була у Груні й нічого не довідалась. Прийшла додому і ходить по килимах своєї утульної кімнати. Круглий стіл, японський круглий настільник. М'яка немодерна канапа й кілька таких саме фотелів, ніби в кабінеті якого дипломата. А на стінах образи різних випадковостей — мішанина яскравого мистецтва і традиційного міщанського лубка. Чого заліз сюди Ріпинський Іван Грозний, що проливав пурпурову кров свого сина? Марія часом дивиться на той жах і тішиться. Шо ж. Мистецтво. Вона любить Росію, а це ж апотеоза її.

Марія пригадує, що казала їй учора Ольга. Була вчора в неї подруге, щоб не знала мати. Її щоким сильно рожеві-

ли, коли оповідала їй свої пляни й наміри. Ольга трохи не розуміє її й дивується. Не може зрозуміти такого кохання й вважає це за звичайну химеру розпещеної панночки. Усміхаючись вона показує свої золоті кутні зуби — так широко й так широко сміється вона. Бідна, бідна Марія! Якщо зможе, Ольга з приємністю щось допоможе їй.

Знов увечері Марія ходила на прохідку з одним хлопцем, що божевільно закоханий у неї і готовий робити, що тільки вона йому накаже. Дві години оповідала вона йому про Льва і просила, щоб він зробився її шпіоном. Він повинен довідатись, що Лев робить, куди ходить, де точно мешкає й одним словом усе. Це обов'язково. Інакше Марія не буде з ним навіть зустрічатися. Це їй конечно потрібно.

Вернувшись додому, вона сміялася сама з себе й з того хлопчини. За вечерею, яку їла сьогодні в товаристві „папи й мами“, тримала себе поважно, не піднімала насуплених брів і робила вигляд поважно задуманої. Сестра „приволокла“ з собою якогось „шарпатьягу“ й таку малпу зве своїм нареченим. Це все тільки тому, що він ніби студент медицини. Мама давно мріє повіддавати своїх дочок за лікарів. Найблагородніша професія.

А взагалі Марія не бажає сьогодні розмовляти. Сестрин „шарпатьяга“ домагався, щоб щось йому заграла. Марії дуже не подобається оте „йому“. Подивися, яка важлива персона. Це найбільша нахабність. Але Марія не може робити ніяких демонстрацій.

Зайшли до її кімнати, ті повгрузили в її фотелі, мати з батьком пішли вниз підраховувати касу, а Марія поправила штучні квіти у японській вазі й після підійшла до п'яна.

Грала вона не для сестри й не для того нахаби. Це добре знає Марія. Вона знає для кого ця музика й через те вона така тепла, така часами спокійна, то знов буревійна. Кров грає, не вона. Серце грає, душа грає. Що пальці. Хіба вони знають її любов? Оті, чудесні, білі, майже хрусталеві пальці?

Пізно ввечері, коли гасли вогні крамничок, Марія нагло встала, кинула всім добраніч, у коридорі накинула на себе шалік, кужушка, взяла свою з крокодилячої шкіри торбинку й вийшла. Дув прудкий, західний вітер і розвертав по небі тяжкі хмарини. Сніг давно перестав і його м'яка поверхня починала піддаватися натискові вітру. У полі мабуть мете.

Марія поспіхом побігла униз оминаючи людні місця. Вона добігла до потоку, що відділяв одну половину міста від другої. З там того боку отам під пагорбком будиночок. Верхнє його віконечко ще світиться. Там і мешкає Лев, хоч Марія не знає точно чи він там. Може й не там. Може де-

інде, а питатися людей не може. То ж її ціле містечко знає. Що скажуть завтра й усі будучі дні? Але постояти тут і подивитися на той поганющий будинок їй ніхто не заборонить. Може вона тут постояти. Десь звідти чути спів весілярних півнів. Це вони віщують зміну погоди.

Маріє, Маріє! Не забудь ніколи цієї хвилини. Не забудь цих м'яких одлижаних вітрів, цього потоку і співу півнів. Це є на світі через те, що ти любиш. Інакше нічого цього не було б. Ти спала б у своєму м'якому ліжку і снівся б тобі чарівний сон про далекого славного лицаря на казково гарному коні.

Вона зсовує тонкі свої брови, пружить зір і намагається дійсно затямити кожний предмет, що бачать її очі. Вона сама не знає нащо то їй потрібне, але це творить їй особливу приємність. Це нагадує їй одну сцену з недавно баченого фільму. Сама не знає чи це дійсність, чи тільки якась гра... Ось її тінь, частокіл, крики півнів. Ще тільки трошки музики, але в її вухах дзвенять незаглухлі ще тони того, що недавно грала.

Треба краще тікати звідсіля, бо ще крок і вона перейде Рубікон. Вона не втримає себе, вона стратить розуміння реального й піде на все. Вона побіжить по сходах нагору й хай там буде, що буде. Але все таки вона втримує ще себе. Ще знайшлося в неї стільки сили, щоб повернутися й не піти, а побігти звідсіля, мов від великого гріху. Вона пішла до Ольги. Спить, чи не спить вона — все одно. Як спить — збудить. Казала ж вона що допоможе їй. Хай що хоче робить, але хай допоможе.

Ольга — сестра її приятельки Мані, мешкає в одній половині невеликого будинку. Маня вже давно спить. Ольга недавно лягла. На другій половині сплять батьки й чотири комірники. За стіною брат Ольги й ще кілька його знайомих грають у карти. Їх там четверо. Вони випили пляшечку Бачевського, не впиті й не тверезі, сонно кляпають картами.

Марія не йде на подвір'я через фіртку. Вона обходить поза великим червоним будинком і вступає на задні сходи. Постукала просто в вікно Ольги.

Та була дуже здивована. Одягнулася в нічний жупан і широковідчиненими очима дивилася на перелякану Марію. — Тихо, Марусю. За стіною наші шибеники грають, — каже шепотом Ольга.

— Це ти, Маруся? — пищить, повертаючись під периною, Маня. Кволе світло лійової свічки ледве освічує її тонкі, худі плечі. Перина сягає їй тільки до грудей.

— Я Манюсю! — відповідає тихо Марія і швидко скидає з себе жовтого коротенького обшитого чорними смушками кожуха й шаліка.

— Що з тобою? Пересварилася дома? Можливо збудити маму? — хвилюється Ольга.

— Ні, ні, ні! Ради Бога не буди нікого! Все це страшенно „глупо“. Я гарно розумію, але я дурна й божевільна дівчина. — І не встигши навіть повісити козушка, що випав їй з рук і лежав догори вовною на помості, вона закусилла уста, кинулась на широку зелену канапу під висячим дзеркалом і залилася плачем. Вона хотіла принаймні стримати голос. Хотіла плакати тільки одними сльозами, але уста не в силі були стримати тих болючих звуків, що виривалися з її нутра й ціла її ніжна істота ніби ломилась під якимсь надзвичайним тягарем.

Ольга остовпіла. Маня вистрібнула в одній сорочці з постелі, перебігла босими тонюсінкими ніжками по козушку й довгими нагими руками обняла тремтучий стан Марії. — Марусю! Серце! Сестро моя! Що з тобою? — загомоніла перелякана Маня й нарешті, не знайшовши більше слів, сама заплакала. Ольга підняла козушка, повісила його в відчиненій шафі й підійшла до дівчат.

— Ах, як я його кохаю! Як не вимовно, страшно кохаю! — нарешті вирвалися з уст Марії зрозумілі слова. — Олю! Маню! Скажіть мені! Що це є. Що то таке? Ради Бога, ради всього святого скажіть мені, що це є? Покажіть мені лік від цього.

— Цить, Марусю! За стіною хлопці...

— Ах, що дійсно мені хлопці. Ви мені скажіть! — І витираючи малюсінкою батістовою хустинкою мокрі щокі через плач говорила. — Він уже скоро два місяці на волі. Хоч би дав про себе щось знати. Я ж мучуся й за що? Я кинула науку, а музика моя крім любови нічого не значить. Це зауважили всі, хто знає мою колишню й теперішню гру. Це зауважив навіть Костик Габемоль, який недавно прийхав з Відня. Цей дідок чудесно знає мою гру й, коли останній раз був у нас, я заграла йому кусник з Шопена. Він подивився на мене й похитав своєю сивою, доброю головою.

— Еее, дорога моя панунцю (він чомусь мене панунцею зве). Ви, каже, закохані. Я йому все оповіла й по його впадлих щоках текли сльози.

А думаєте „він“ щось про це все знає? Кажуть, онучиться. Ніби хоче матуру, чи що здавати. Спекулює з отим осоружним живодером Станкевичем. Він сприятелювався з якимсь утікачем з Большевії, який його на все приводить. Малюють карикатури на купців і закоханих панночок... Вони роблять із мене жарт! Найстрашніше, що вони жартують з мене...

— Але ж, Марусю! Отямся! Вони не знають тебе!

— Брехня! Знають! Він знає. Він навіть був колись у мене наверху. Я тоді дала йому ще 200 злотих, бо він по-

требував на видання якогось малоруського нелегального журналу. До мене й поліція приходила, але я сказала: відчепіться від мене. Я русская і ніяких українських журналів підтримувати не можу. Моя мама, ідіотка така, вчипилася тоді до мене і гризла мене пів року. А ти така... Ти сяка! То ти зо всякою підозрілою шпоною примаєш! То ти хочеш, щоб мене ще через тебе ославлювали. Я все перенесла, бо що ж було робити... А як он сестрин „лікар“, що не вміє навіть гоїти черяків, їй добрий і милий, бо то „будуча партія“. Плюю я на таку партію! Ідіот він! Ненавиджу їх усіх і коли вже я від них відчахнуся? Казав, що вже цього року кінчить, але ми через дитиктивів з Праги довідалися, і виявляється, що він скінчить аж через два роки. Мучать мене... рай їм бач! Пани великі! Ах, Боже-Боженьку! Що мені робити?

Марія хвилинку затихла, ніби щось обдумувала. Після продовжувала: — Спекулює, кажуть, з Станкевичем на селі. Якийсь маєток коло Рівного два ідіоти з кафешантаною дівкою продали, а тепер дають Станкевичеві три тисячі, щоб відсудив. На щось там і Лев їм потрібний, а на що не знаю... Зрештою це не моє діло, але, бач який Лев. Він же, кажуть, комуністом був, а тепер спекуляція. Ех! Всі вони такі. Не їму віри чоловікам і ненавиджу гроші! Все гроші винні!

Олюню! Маню! Сестри мої милі! Я вас обох обожаю. Я зацілювати вас готова! Скажіть мені: що важніше — гроші, чи кохання? — Великі, виплекані чорні Маріїні очі наївно вперлися в Оліні уста. По щоках її спливають слюзинки, а їх сліди не встигають висихати і блищать від світла свічки.

— Ах, Марусю! Що я тобі можу сказати? Я така дурна.

— І я дурна! — вигукнула через силу Марія. — І я дурна! Всі ми, дівчатка перкальні, дурні й дурні наші болі, муки, слъози, бо ніхто цього не знає й ніхто не хоче знати. І ніюдин чоловік не повірить нам, бо він, мовляв, на війну йде. Там, мовляв, муки, коли вирве йому руку, чи розірве черево. А коли душу твою розривають щодня, мов на глум, так то все тільки жарт.

— Гальо! Тихо там! — застукав у стіну старший Олін брат. Я зовсім не бажаю через ваші дурійки недограти пульку. Як збудите матір, то вони вас втихомирять.

Ці слова стьогали Марію по лиці. Вона раптом урвала свою мову. Ольга вискочила в сіни й довго щось там шепотілась з братом. Марія припала до худих грудей Мані і тремтіла. Була сполохана й ображена.

По хвилі увійшла Ольга. Марія й Маня притулились одна до одної й шепчуться. Кволе світло ледь освічує їх розбиті кучері і блискучі жадоби молодости й щастя очі.

За стіною час від часу чути вигуки реготу.

(Далі б.)

О. К.

Дмитро Фальківський

Одна з наймаркантніших фігур поміж тими, що їх поспішила зліквідувати Москва при нагоді атентату на Кірова, Дмитро Фальківський заслуговує на те, щоб його обличчя було відоме українській суспільності. Большевик з „революційними заслугами“, плоть від плоті військового комунізму, людина, що своє минуле і свою надломану душу зробила майном української літератури, він раптом став перед цівкою нагана, що з нього колись розстрілював інших.

Шлях довгий і грізний без міри мусів пройти дух цього чоловіка, і шлях цей варто простежити.

Народився Дмитро Фальківський 1898 р. у с. Липеси на Поліссі. Писати почав з 1912 р., друкується від р. 1924. Перша книжка — поема „Чабан“, ДВУ, 1925. Цей і наступні роки дуже плідні в його творчості. Фальківський крім збірок друкує свої поезії по численних літературних журналах та альманахах і є трактований як один із кращих, а до того правовірно-комуністичних, поетів. Жанром його є лірика.

Загально підкреслюють заслугу Фальківського, що він увів у нашу літературу Полісся. Хоч перший він, звичайно, не був, але, зв'язаний ясними юнацькими споминами з рідною околицею, він зумів вкласти в свої поезії про Полісся справжню болісну тугу, наблизити його читачам. Вже поема „Чабан“ малює селянське заворушення на Поліссі; народню поліську легенду про те, як на місці степів повстали болота, в досить добрій епічній формі подає поема „Казка“¹⁾; є в Фальківського окремий цикл „Полісся“²⁾.

Але треба сказати, що речі ці назагал невеликої мистецької вартости. Фальківський є в першому періоді своєї творчости еклектичним епігоном без смаку сполучення різних московських поетів XIX. віку від народників до декадентів, плюс до того вплив Єсеніна. Мова й ритміка — невибаглива та вбога. Але стрінемо часом і прозорі, легкі образи:

І укриють безкраї простори

Білокурі чайки і човни...

чи такий свіжий малюнок:

Та на березі ходить, блукає

Пів села,

заглядаючи в синь... („Полісся“).

Має внутрішній динамізм і:

Обрій застиг,

почорнів,

Ген —

за розпачливим бором...

¹⁾ „На пожарищі“, збірка поезій, ДВУ, 1928.

²⁾ „Життя і Революція“, 1925, 9.

як свіжо звучить теж :

Оббивають ноги кроки,

Замітають ноги роси.

Ось інший безпосередній і щирий образ :

А понад соснами синіми

Не небо —

Заплаканий став...

(„Чабан“.)

Чи :

А перший грім, пробігши по узгір'ї

Розтане воском в синім надвечір'ї.³⁾

Але занадто українська радянська література, а зокрема Фальківський, були залежні від московських старших і сучасних вірців. У Фальківського цей зв'язок особливо міцний, це виховання на московській культурі, перейняття московською психікою. В його творчості побіч характеристичного московського „надриву“ й пасивної трагіки зовсім певні ціхи некрасовського реалізму. Їх можна бачити особливо в селянських речах Фальківського. Він у ранньому періоді — виразно селянський поет :

Мене змалку недоля прогнала у місто.

Пам'ятаю, як батько одвіз.

На прощання — тополі заплакали листом,

Зарипів непомазаний віз.

Я щодня проклинав ненажерливе місто.

Чорне, чорне, жахливе, брудне...

Я ж любив так степи і кудлаті тополі...

Я ж село так забите любив...

Мріяв все : до поля колись повернуся,

Що колись повернуся до нив...

Я все думав, що знову розквітнуть волошки

У моїй, у селянській душі...⁴⁾

Є в цьому загальний настрій української літератури не-півських часів, коли селянська молодь поплила до міст (порівн. хоч би „Місто“ Підмогильного), як і вплив надломаного Есеніна :

Бо в мене серце — на дві половини.⁵⁾

Негативний вплив цього, такого національного, поета і питоме московське „ниття“ позначились на ранньому Фальківському дуже сильно.

Ех... І вдарило ж кляте життя, —

Тільки струни у серцю

Дзінь...

Дзінь...

³⁾ „На пожарищі“, датовано 1925 р.

⁴⁾ „Ж. і Р.“ 1925, 6—7.

⁵⁾ „На пожарищі“, датовано 1925 р.

Хоч і хочеш мажором утять,
Дійсність чортова чорна, як тінь...
І акордить журлива струна:
Все мінор...

Все мінор...

Все мінор...

Я не втримаюсь...

в прірву скочусь...

Вийде з мене такий декадент,

Як не знала й не бачила Русь. (!!) ⁶⁾

Зовсім у московському стилі в нього:

Життя,

немов на підпитку дячок...

Мовляв:

Уже не викресать із серця

Ні бурелому, ні заграв,

І всі пісні мої із терцій:

Нема октав... нема октав... ⁷⁾

Причиною неврастеній і духових колізій Фальківського є в значній мірі без сумніву його большевицько-чекістське минуле. Фальківський активно боровся в рядах московської армії, коли то недвозначно:

... чути було в тишині

— Ать —

Два

Левай!

І романтичні герої Фальківського теж виразні:

В руках з кулеметом заляк

Комісар... Світало... ⁸⁾

Та Фальківський був крім того таки просто чекістом:

Дарма, що ночами з „нагана“

Встромляв я у скроні набої...

Дарма, що на біль, голосіння

В ті дні не здавалося серце...

Дарма, що в ті ночі осінні

Я був за провісника смерти.

Дарма, що під гуркіт мотору —

Наган мій ціляв неблаганно

... І жаско дивилися зорі

На кров... та пісок... аж до рання. ⁹⁾

І треба сказати, що Фальківський свідомо не жалував свого чекістського минулого. Бо його ідейний конфлікт з

⁶⁾ „Червоний Шлях“, 1925, 10.

⁷⁾ „На пожарищі“.

⁸⁾ „На пожарищі“, датовано 1927 р.

⁹⁾ Там же, датовано 1925 р.

дійсністю, що наразі заступалася Непом, як у Сосюри, власне й впливав з його радикального наставлення марки військового комунізму. Ось закиди непманам :

Ви хрипіли тоді,
що Чека —

Це позор...
Це розпуста...

садизм....

На чорта, мов, ідея така...
На чорта, мов, такий комунізм.

— — — — —
Тільки іноді знов у Чека
Послужить заманеться мені,
Не тому,

що там добре служить
(Я люблю заколисаний степ),
А тому,

що радий від душі
Розстрілять ненажерливий неп.¹⁰⁾

Та кара спадає на Фальківського важким сумнівом :

Не скажу, що й досі вірю я
У правдивість юних дум...

— — — — —
Тяжко з мріями розбитими
Доживать останні дні.¹¹⁾

Моторошне признання :

І буває в розпачливу мить,
Як на душу насунеться ніч :
— Поможіть !...

Поможіть !...

Поможіть !..

Закричати так хочеться мені.¹²⁾

Не дивно, що марксівська літературна критика забила на сполох, забуваючи заслуги поета на іншому полі та радикалізм його намірів супроти непманівських авто і манто.

Зневіра в ідеї, для якої він „розстрілював сотнями вряд“, дарма, що „жертви душу, душу мають!“ і привела пізніше Фальківського під мур. Фальківський 1925 р., що його обличчя ми тепер накреслили, мав пройти ще довгий шлях. Він значив щасливе зірвання пут московського духа та благодатний вплив питомоукраїнської школи неоклясиків.

Фальківський усе таки був поет і зідкненням із здоровою національною стихією він набрав свіжих сил. У своїй збірці „На пожарищі“, що її складають вірші здебільшого писані 1927 р., він виступає як сильний, мабуть найкращий україн-

¹⁰⁾ Там же

¹¹⁾ „Ж. і Р.“ 1925, 10.

¹²⁾ „Ч. III.“, 1925, 10

ський баталіст. Є це спогади з світової війни, моторошно-епічної в своїй стихійності, коли то :

На сажень викопали яму...

— — — — —
А потім хтось уткнув із боку

З рушниці ржавого штика,

І напис на степи широкі :

„Стрелки ННського полка“ ...¹³⁾

і бурхливо-трагічні образи революції.

Димки гармат... рушниця і набої...

Шинель подерта... мідний котьолок...

О, скільки втоптано чужих стежок

В ті дні, що мчали стріль водою!

І тільки іноді вночі присниться,

Як воєнком з наганом у руці

Веде на бій натовмлених стрільців

Під монотонне :

— Рота, п-лі !¹⁴⁾

Ось ліричний відрух прикордонника :

Ах, як хочеться багнета

Застромити в талий сніг

І у місячних тинетах

Далеч випити доріг ! ...¹⁵⁾

А це незрівняний образ бомбардованого села :

І вперше вдарили гармати, —

І поклонивсь овес на мить,

А за вівсом, десь коло хати,

Прокльони, льон і смертне : жить !

І вдруге вдарили гармати, —

І жито спіле ожило...

Це кулемети : та-ту ! та-ту !

Не жди мене, не жди в село...

І втретє вдарили гармати...¹⁶⁾

Прекрасна є тема зарубаного вершника :

Одна нога в стременах...

Сніги. Вітри. Зима...

Розрубані рамена.

І голови нема.

— — — — —
Поглянув скося оком :

Хоч би уже сідав !¹⁷⁾

— — — — —
Так само багатий є романтичний образ побитої сотні на хвилях „Од крові чорної ріки“, коли то :

¹³⁾ „На пожарищі“, дата 1927.

¹⁴⁾ Там же. 1927.

¹⁵⁾ „Ж. і Р.“ 1926, 10.

¹⁶⁾ „Ж. і Р.“, 1927, 1.

¹⁷⁾ „Ж. і Р.“, 1926, 12.

І б'ється, плеще об шинелі,
Немов долонями вода.

— — — — —
А перед ними, як раніше
В передніх лавах, на чолі,
Труп воєнкома чорним пише
На закривавленому тлі.¹⁸⁾

Типова є поезія Фальківського :

Зійшлись обоє на багнетах :
Старий-старий і молодий ;
В одного : — Сину ! — з-під кашкета !
В другого : — Батьку, одійди !...
І довго ждали б два багнети
(В очах кривавий перелив)
Та хтось із-заду з кулемета
Обох скосив...¹⁹⁾

Поза батальними темами вплив неокласиків формує дальшу поезію Фальківського, що справді стає досконалою щодо думки й вислову :

Прийти... І, сівши на ослоні,
Дивитись мовчки у вікно,
як сутінь вип'яла долоні
і криє сірим полотном
міських дахів нерівний профіль,
габу вихлястих хідників,
щоб все це викувать у строфи,
в химерні лінії рядків
і надіславши до редакцій
той витвір нервів і речей
чекать на біль нових реакцій,
на біль недоспаних ночей.²⁰⁾

Або така прекрасна і близька кожному, хто живе в наш час, поезія :

...А за стіною стогне завірюха
і хилить голову засніжена сосна, —
то ж пий думки, терпкіші од вина,
і пісню вітра незугарну слухай,
Та ще : зумій відчуть у його свисті
алюр часу мінливіший од хвиль,
і, хоч на серці стогне втома і біль, —
лети...

не оглядайсь...

не стишуй ристі...

Бо тільки зайвий рух —

і раптом долу

¹⁸⁾ „На пожарищі, дата 1926.

¹⁹⁾ Там же, 1927.

²⁰⁾ „Ж. і Р.", 1919, 9.

Впадеш під сталлю кулі копита,
і запечеться кров'ю на вустах
тавро підков цвяхованим півколом.
І вже не встанути тобі,
не звести руку,
не ухопиться знов за повідки,
не загнuzдять коня на біг прудкий,
на бій непевний на непевнім бруку,
І ніби в дар за дні прожиті досі,
сіренький пил кістки твої приб'є,
і заметуть вітри ім'я твоє,
як лист пожовклий замітає осінь.²¹⁾

В цих речах досягає Фальківський вершка свого розвитку. Але наближення до неоклясиків характеризувало во-роже відношення поета до советської дійсності. Фальківський колись запевняв про себе :

Бо серцем я ніжний і чистий,
Дарма, що колись був чекістом...

Зберегти ніжність у середовищі, де найбрутальніший цизнізм став підвалиною суспільних відносин — де „шиммі, фокстрот“ уже не для непманів, а червоних старшин, а „червінці й валюта — девіз“ теж не для них, а Торгсіна та Інтуриста — було дуже неблагонадійним. Револуція давно переродилася у тупу міщанську реакцію, що облудно спекулюючи на старих гаслах і жорстоко гнітячи маси, дбала тільки про свою безпеку та насолоду. Вона потребувала одописців і скоморохів, щоб „жити стало краще, жити стало веселіше“ (Сталін).

Але Фальківський ще колись сказав :

Чи ж я винен ?

О, слухай те ж
Ви ?

Що не вмів переплигнуть бар'єр,
що життя за полу не зловив,
І не строю з поезій кар'єр.²²⁾

І це була правда ! У вік Микитенків і Тичин Фальківський умів сказати „ні!“.

Комусь дано творить діла великі,
що ниткою простягнуться в віки,
а з мене досить, що не був двуликий,
що серця не міняв на мідяки.

Тому не заздрю я нічому і нікому —
хай іншим їх незрівняні діла,
а з мене досить вміти вкласти в кому
Хоч би одну каплиночку тепла.²³⁾

²¹⁾ Там же.

²²⁾ „На пожарищі“, 1925.

²³⁾ „Ж. і Р.“, 1929, 9.

Цього простити Фальківському марксівський геній ненависти не міг. І Фальківський став поруч Косинки, Влизька і Мисика перед цівку, такого знаного йому, „нагана“.

Н. Г.

Советські літературні аскари

III.

АНДРІЙ ГОЛОВКО.

Аскар, що його не тяжко, принаймні, представляти. В Літературно-Науковому Віснику було колись про нього кілька згадок.

Головко один із тих типів, яких П. Постишев у своїй, нами вже цитованій, промові назвав „чесними радянськими письменниками“. Це вже його характеризує. За свою чесну працю удостоївся муж цей, що в советських енциклопедіях про його походження тільки неясно й цілком загально згадується — „із селян“¹⁾. Для куркулєнка, онука діда зо 150 дес., це найбільша концесія режиму. В інших без пардону вимагалася пролетарська кров. Закон чистоти крові не одні тільки гітлерівці знають. Знав його Старий Заповіт, додержують його й досі жиди, шляхта, большевики та всі панівні народи національно мішаних держав. Ходить тільки про те, яка кров моментально є в курсі, — блакитна чи пролетарська, вибраного чи державного народу — та чи закон є тайний чи явний. Який курс має українська кров на Україні?

Андрій Головко зачав як кожен порядний Українець. Збіркою віршів — САМОЦВІТИ (1919). Далі ішла п'єса В ЧЕРВОНИХ ШУМАХ (1924). Потім оповідання, повісті — збірка МОЖУ (1926). Нарешті написав він велику повість — БУР'ЯН (1927) і перший роман — МАТИ (1934). Нині переробляє те, що передше написав. Перша перерібка роману МАТИ вийшла цього року, далші наслідуватимуть.

МОЖУ, БУР'ЯН та обидва видання МАТИ пролистуємо.

Головко не Яновський. Його оповідання чи роман — це не поезія у прозі. Головко також не знає стількох формальних шукань, не метує в багатьох площинах, нема в нього мовного барока, він хіба тільки графічно відзначає два розповідні переливи у своїх історіях. Каже їх набирати різним шрифтом.

Мову має просту, селянську. Це один із колишніх редакторів „Плугу“. На працях Головко добре видно як ще й досі не об'явлені всі краси української мови, навіть у тому стані, в якому вона перебуває в устах селян.

¹⁾ Малая Советская Энциклопедия. Москва. Гасло: А. Головко.

Та є в Головка одна риса, яку треба зауважити. Це — **перспективність** його образів. Коли він береться за описи, що відбуваються в природі, він має своє становище. Такою будовою описів уникає неспокійного барока не тільки в мові. (Дивись хоч би ХХІІ. та ХХІІІ. р. Мати І. вид.) Перспективність залишилась у Головка не зважаючи на те, що працював він під громобиття футуристів.

Перспективність одначе пов'язана з цілим характером творчости Головка. Він — фотограф). Але як усе в країні поліцай-соціалізму, тільки умовний. В описах простору та побуту. Інакше його книжки мають відмінну від дійсности правду. (Одже це вже не фотографія). Ця правда продиктована йому компартією. Він пише для неї, а писати для когось, це все одно що писати до когось, людина відразу почувається зоб'овязаною брехати". (Jules Renald) Не завжди але в советських аскарів випадково це так.

Головка був фотографом та реалістом у МОЖУ та БУР'ЯНІ. В МАТИ він уже, за авторитетною діагнозою С. Щупака „Значною мірою... наближається до соціалістичного реалізму". А це вже ані фотографія, ані реалізм.

Соціалістичний реалізм — офіційльний стиль комуністичних канцелярій. Є це спеціальна метода писати оди на компартію, на її вождів і членів, та взагалі служити московському соціалізму та тій державі — ССРСР — від долі якої залежить і доля цього сорту соціалізму. По цій методі всі позитивні літературні типи мають бути комуністи. У Головка в Бур'яні додатний герой Давид Мотузка, в Мати Артем, коваль Юхим, Григор „Наумович", Макар „Іванович" — комуністи, есдеки до розділу, соціалістуючі... Головка справді соціалістичний реаліст.

МОЖУз), це низка ситуацій та фігур з доби останньої революції та непу. Перший голод на Україні, урядово признаний. „Автобіографія". В цій збірці Головка показує як небезпечне життя. З „Автобіографії" одначе переконуємось, що це почуття небезпечности не витворило з нього борця, тільки — кількакратного дезертира. Він цілу революцію, ба, ціле життя, не бореться, тільки ухиляється від боротьби, або пристосовується. І як школяр, виправдовується. Ось вам мобілізація з „Автобіографії." Жінка („вона") „Блабла: не йди бо. Я з болем дивився на неї збентежену. І рантом усією істотою одчув, що покинуть її я не кину ніколи, ні за що!... Не сила моя." На мобілізацію не пішов. Таке життя. А така „Література". „Є в мене п'єса писана тоді, під заголовком „Хочу". Зміст такий: ... За селом засур-

2) ЛНВ, 1928, І ст. 89—191, рецензія О. В.

3) А. Головка: **Можу**. Повісті і оповідання ДВУ, 1926. Одеса. Ст. 354. Зміст: Автобіографія. Можу. Пилипко. Дівчинка з пляху. Червоний роман Товариші волени серцем. Червона хустина. Пасники степу.

мили до збору. Одірвавсь. Очі змежив, бачить, перед очима стоїть „вона“ і блискавка з очей — Іди!“ Приклад, як робляться „позитивні“ типи. Обернеться реальний життєвий взір на виворіть і — готово. І це зветься „реалізм“. Куди Головки до творчої методи Маланюка — подати дійсність так як вона є, але зайняти до неї своє становище. Звичайно становище людини мусить бути те саме й у житті й у літературі. Подавати перелицьовані життєві типи, значить наперед позбутися кредиту в читача. Читач же так само, як і автор, знає життєві типи. Не перелицьовання, але становища автора до певних типів та ситуацій життя шукає читач у творі. Хіба читач не знає, що на Україні „вона“ в ту добу був тип „не йди бо!“ а не „Іди“? На тему „хочу“ Головки ще філософує: „Чого ми такі нікчемні й гидкі? Багацько є причин, а між них найбільша — немає в нас „хочу“. А коли й є, то таке ж кволе як і ми“.

Головки типовий куркульський ліберал свого часу. Лібералізм — дволикий Янус. З одного боку це признання критики, з другого боку, — релятивізм, признання плюраліти правди. Перше обличчя здорове, має англійський фасон. Обличчя друге, із специфічним закоцубленим носом, є для гоїв. Головки рихтується за напрямком закоцубленого носа.

І становище автора в „Автобіографії“ (він „звик“ у Галичині до вакханалії московської солдатеки, так як тепер в Україні до ГПУ) і його становище до своїх героїв у МАТИ вказує на лібералізм другого сорту. Мораль МАТИ — Україна однаково любить своїх дітей, хто б вони не були. А Юрко, її син, чиста візія ліберального мозку. Він фактичний, а по Головки (в МАТИ багацько символіки) ідеологічний безбатченко. З цим фактом Юрко примиряється спеціальною формулою. Ліберальний байстрюк, довідавшись, що він безбатченко, потішає ліберальну (жила з двома!) матір: „Хто б не був моїм батьком, та однаково ж ви моя мати. І ніколи в світі я вас не скривджу і не забуду!“

З БУР'ЯНОМ⁴) до Головкиної праці вривається сензаційність. Велика форма — повість тоді ще була білою вороною в совлітературі, — актуальна тема — сучасне українське село (1924—25 р.) в соціальному конфлікті. Все на фоні вбивство робкора Маліновського (Давид Мотузка) в с. Димовці (Обухівка).

В БУР'ЯНІ показаний конфлікт кулаків з бідняками. На чолі соціалізму милих бідняків стоїть демобілізований червоноармієць, член компартії, хохол (маю зажитися, що так і написано й без лапок?) Давид Мотузка. Кулаками проводить боголюбів советская власть — староста Мотуха.

⁴) А. Головки: Бур'ян. Я мав у руках видання „Українського Робітника“ Харків 1929. Ст. 166.

начміл Сахновський та інші Гниди. Боротьба ніби то ведеться за переділ землі, отже, мав це бути соціальний роман. Далі одначе чуємо, що „у влади сукини сини та п'яниці“. Що вся ота советская компанія — банда конокрадів. Кримінальний роман? Ні. Міш-маш, у стилі цілої советської міш-культури.

Отже з якимись псевдоклясичними типами — самі персоніфіковані абстрактності — пускається Головка в бій за землерозподілення і, десять, справедливість. Стратегія цієї боротьби проста. Янголи із чистих неможливішуків шукають способів розв'язки своїх соціальних болів у компромістації органів місцевої совлади перед органами вищими. Довічна ліберальна рецепта „боротьби“: Старостів наймит Ілько, випадково (Т. Степовий: Хід подій... відбувається без немотивованих випадків!) найде компромітуючий банду лист, Давид пише кореспонденції-доноси до казньонних газет, говоряться промови на сходах і т. п. Чорти з куркулів замішують у справу жінок (не грібують спідницями і янголи Зінька), фінгують крадіжку в кооперативі, підшивають янголам кримінальне діло (знайомий мотив?), і таким чином зізольовують по тюрмах своїх противників. Славна неможлива маса ані мук. В арешті усіх порять, б'ють, Давида „при спробі тікати“ підстрілюють, а його соратник Тихін у бупрі сам накладе на себе руку. На прикінці роману, в деякій перспективі, показується ГПУ — як символ визволення...

БУР'ЯН цікавий як картина неймовірних в Західній Європі метод адміністрування. Я цікавий, чому цей роман не переклали на якусь чужу мову. Це ж автентичне свідоцтво пролетарського гуманізму, вартніше за різні емігрантські памфлети. Не вадила б ані політична наївність автора, він же — пролетар духа („Я син цього класу. Хоть плоттю ні — душею“. „Автобіографія“). Цей пролетар духа дочасні політичні конструкції засади *divide et impera* — всі оті категорії бідняків, середняків та куркулів, — бере цілком поважно, як існуючі відрубні соціологічні групи на селі. Він їх навіть бачив у Обухівці! В БУР'ЯНІ Обухівка точно по комуністичній політграмоті, як школярі у школі, розклясована. І як у християнській есхатології, нема змоги багатому дістатись на місце Лазаря чи навпаки.

Картина гніту та знущань, у БУР'ЯНІ обурююча. Чоловіків б'ють навіть на сходах, начміліції гвалтує дівчат по клунях, адміністрація краде, а все безпорадне. Особливо страшна безпорадність „народу“ перед лицем добре зорганізованої адміністративної банди. „У деяких читачів вини-

⁵⁾ Цитую за книжкою: Д. Лейтес і М. Яшек: Десять років української літератури ДВУ, 1928. Том I ст. 100.

кне сумнів, — каже один советський критик⁶⁾ — чи може юрба бути такою безсилою і слух'яною — під гіпнотизуючим поглядом всевладного Матюхи? Але досить зрозуміти всю силу матеріальної залежності, що оплутує бідноту й гамує кожний рух і крик протесту, всю глибину упокореності перед дужчим ворогом, щоб авторові повірити“.

БУР'ЯН дістав на „Мистецькому конкурсі України“ 1927 р. другу ювілейну октябрську премію, з прози. Нагороджена була ідея книжки: совлада — цяця, деякі її агенти на місцях — кака. Паралеля до такої самої ідеї старої чорної сотні: цар — добрий, пани — злі. Або ще ближчий приклад: міністр внутрішніх справ справедливий — коломийський староста винен.

Вісім років мовчав Головка по БУР'ЯНІ і аж позаторік випустив свою МАТИ⁷⁾ — пролог до трилогії „Три сини“. В трилогії мала бути показана доля східних українських земель у період поміж двома революціями. Західньоукраїнський елемент вплетений до роману в постаті дружини одного з головних персонажів роману, Дорошенка. Пані Дорошенкова — львов'янка.

Історія МАТИ така цікава, так добре ілюструє життя в УССР спеціально советські літературні мореси, що ми на цьому романі спинимось трошки довше.

Мати має дві проблеми: соціальну та національну. Взагалі ж є це образ селянської родини за революції 1905 року. Цю революцію автор сам почасти пережив (Головка народився р. 1897), почасти творив з автопсії другої революції. Особливо „Усмирение“ 1905 року списав з большевицьких погромів. Точку погляду на події дістав від комуністів. Це якийсь своєрідний **панреволюціонізм**. Автор нишпорить у МАТИ за революцією, подібно як у БУР'ЯНІ за контр-революцією. Село в МАТИ, точно так як і в БУР'ЯНІ, клясово диференційоване, а всі ті уявні „кляси“ на смерть антагоністичні. Провід революцією, згідно з тією ж політграмотою, у руках робітника. Всі інші, зокрема негативні типи, нарекрутовані з „анархічного“ селянства. Жадний ліберальний куркуль, типу самого Головка, не удостоївся зайняти місце поміж революційними іконами.

Інакше, поминаючи цю розтановку „революційних сил“, роман ліпший за БУР'ЯН. Описи ексцесів революції, чи й побуту селян, написані так, що їх можна читати. Героїчність селян не патетична, а якась наче хазяйська. Коли вони бороняться, чекаєш, що ось котрийсь виведе якусь героїську штуку. Але ні. Автор не допускає до цього. Недозволені нотки романтичного захоплення приватно — власниць-

⁶⁾ Кость Довгань: Зростання. Життя і Революція ч. 10 — 11/27, ст. 91 — 107.

⁷⁾ А. Головка: Мати. Пролог до роману „Три брати“ ЛІМ 1934 Харків. Тираж 50.000. Ст. 276. Ціна 1 крб. 75 коп.

ким селянством вібрують поміж рядками роману. Б. Коваленко⁸⁾ відносить їх на карб традиції української літератури.

Головка не заперечує, а величезною цитатою з Фата моргана просто пальцем показує на якому творі він взурався, коли писав свою МАТИ. С. Шупак⁹⁾ каже навіть більше. Каже, що тут ішло про критику. Коцюбинського художніми засобами — перетлумаченням старого сюжету. На мою думку, Головка одначе тільки доповнив типаж та довів події до кінця. (Коцюбинський не написав третьої частини своєї повісти й немає національного типуажу.) Інтензивність подій у Фата моргана більша.

Ми вже згадували, що в МАТИ багато символіки. Ця символіка стосується головним чином до національних проблем у творі. Подивімся на неї.

Мати Катря має трьох синів (дочка, здається не символічна), Остапа, Юрка, та Артема. Остап, від першого чоловіка — хлібороба й собі хліборобить; Юрко, вдовин син, отой безбаченко, учиться, буде інтелігентом і свідомим українцем; Артем, син другого чоловіка — коваля буде мати аристократичну пролетарську кров у своїх жилах, стане робітником. В романі далі розказано, як Катря виховує своїх синів і як вони, під впливом свого оточення різно розвиваються, взаємно відчужуються і, нарешті, ставши ворогами, розходяться.

Не тяжко розгадати оцю символіку. Мати Катря — народницька ненька Україна, її три сини — діти одного народу: селяне, робітники та національна інтелігенція. Важна одначе тут не сама символіка, а той змісл, що цій символіці дав Головка: мати однаково любить усіх своїх дітей.

Така символіка — рідне дитя скрипниківщини, доби, коли роман був написаний. Скрипниківщина — доба легкого лібералізму українських комуністів. Доба трошки відмінніша від тієї, що р. 1924 казала створити (не забувати, що в советах книжки видає держава, отже це не тільки витвір фантазії одиниці) „Три сини“ Тичини, а десять років пізніше — „Останнє коло“ Яновського. В Тичини, так само як і в Головка, ворогують три брати (у Яновського більше). Одного з них, ніби бандита, — погляд назад в 1924 році —, інші два брати, робітник та селянин, убивають. У Яновського ще більший масакр. Цікаве мірило як у 1935 році советський Молох жажде ще більше крови як за доби військового комунізму. Мир зовні, (не чіпайте мене!), щоб могли душити внутрі.

Замість символіки Головка відомий у політиці яко т. зв. **зміновіховство**. Зміну віх знаємо більше як еміграційне яви-

⁸⁾ Литгавета ч. 76/34.

⁹⁾ Боротьба за методологію, ст. 211.

ще. Не буде шкодити, коли познайомимось і з його потоглобичним резонансом. Послухаймо при цій нагоді, І. Кулика, його характеристику. Рівночасно нам будуть видні ширші овиди явища, про яке саме мова.

Так отже Кулик. Зміновіхівська схема відносин в уяві українських комуністів оскільки вона проявилась у літературі, була приблизно така: „Петлюрівщина зазнала поразки (думали зміновіхівці Н. Г.), але петлюрівці персонально-чесні люди, віддані інтересам українського народу. Оскільки радянська влада провадить українізацію (незалежно від класового змісту цієї українізації) вона заслуговує визнання й підтримки українських патріотів, українізація сама ж по собі створює плятформу, на якій можна співробітничати з більшовиками і служити тим же інтересам українського народу за радянських умов. До такої концепції зводились у суті своїй такі твори, як роман „Чад“ Я. Качури, „Чайка“ Д. Бузька, „Змова масок“ Г. Коцюби, „Фальшива Мельпومه“ Ю. Смолича, почасти „Твердий матеріал“ та „Визволення“ О. Копиленка і низка інших.“

До цієї низки інших, своїм духом, належала й пізніша МАТИ Головка.

Головка в романі МАТИ хотів створити образ України 1905 р. Однак імпресіонізм Коцюбинського, забив цілий символізм МАТИ. Імпресіоніст не генералізує, символізм цього вимагає. Розсяг подій, виднокруг героїв Головкового роману тільки трошки ширші за обрії Фата моргана. З Фата моргана видно одно село. З МАТИ — один повіт.

Локалізм подій — прикмета імпресіоністичного твору. Головкова символіка вимагала б шукати типаж та ситуації всеукраїнського значення. Символізувати Україну 1905—1920 рр. неграмотною, сліпою селянкою Катрею, коли в тих подіях ходило про почин руху, що в далені бачить Imperium Ucrainae це трошки пережита перспектива.

Новітні світові романи розпинаються на неймовірні території, коли аспірують на претенсії показати якусь визначну добу. Торік вийшов великий роман американського письменника А. Алена-Антоніо Адверзо. Роман показує початок XIX ст. Дія роману відбувається в цілій Зах. Європі, в Америці, Африці, на кількох континентах. Носієм її є великий купець зв'язаний, характером своєї професії, з цілим світом. Він має стосунки і з Наполеоном і з Ротшільдом, і з гаванським губернатором і з театральною артисткою, з вільними і з рабами, з католицькими ченцями і з примітивними поганями — одним словом при показі такої людини можна показати і її добу в її найтиповіших представниках. Або звернімось до української літератури й візьмімо хоч би Липові „Козаки в Московії“. В них таксамо простір і люди яких не видно з Вітрової Балки. Але на створення таких

творів не вистарчить одної емпірії. Такі твори, окрім особистих вражень із життя, усяких споминів, тощо, вимагають ще величезних студій! Письменницького талану теж.

На творі Головка шкідливо відбився соціологізм московського штибу. Мало не всі Головкові типи — не типи характерів тільки, але вони ще й соціологічні моделі. Дорошенко — інтелігент, коваль Юхим — робітник в економії, Катря — убоге селянство, інший — куркульство, і т. д. і т. д. Чому не студіювати особисте людини — правдиву домену красної літератури? Чому силою талану не возвисити оце особисте на ступінь загального? Соціологізм небезпечний літературі. Його вплив помітний, між іншим, в неохоті серіозних письменників до так зв. мотивів кохання. А проте через жінку, дитину, товариство в'яжемося (ми, одиниці) з життям. В цьому, а не в еротичі, суть любовного роману.

Через панування соціологізму в літературі, нецікавий советський роман раз, а друге — на східних українських землях панує через нього примітивний погляд на значення літературного типу. Там думають, що з певним літературним типом стає чи падає і та політична ідея, яку до нього механічно причепить той чи інший автор.

Коли Головка написав МАТИ, всі побачили, що Дорошенко, а з ним і Юрко, мають репрезентувати стару й нову українську інтелігенцію. А оскільки, — і через легку нахиль до них письменника, він фаворизує Юхима та Артема — вони все ж таки досить симпатичні фігурки, то ясно, що московський культпрон запротестував. Москалі думали просто. Коли ж цими особами пов'язана українська ідея, а українська ідея їм не симпатична, — з Юрками до того вони мали не особливо приємне знайомство під Крутами й деінде, — то большевики наказали Головкові роман переробити. Хочеш, щоб Дорошенко з Юрком символізували українську народницьку інтелігенцію, гаразд. Але ми собі ці особи уявляємо так і так. І моментально були додані Головкові вже не скрипниківські, а постишевські моделі українських народників. Оскільки москалям українська ідея не подобається, то й постишевський модель надзвичайно не симпатичний.

Блудні стежки всяких таких соціологічно-символічних та алегоричних творів! І Дорошенко № 1 і Дорошенко № 2 можливі, імовірні типи, але що з них робить символіка! Те саме можна сказати і про Катрю та інші фігурки.

Так дістав Головка наказ переробити свій роман. По виконанні 16 січня ц. р. рапортував:

„Щойно закінчив перерібку роману „Мати“. Ціла низка огріх та хиб, що були в першому варіанті, визначені свого часу й критикою й відчуті та усвідомлені мною самим, — зараз, на мою думку, в основному виправлені. „Пересипано“ образ матері з синами (зовсім викинуто Юрка); виправле-

ню її взаємини з Дорошенком. Повніше показано Дорошенка та його середовище. Виведено зовсім нові постаті Павло Діденко, Міра Супрун. Ширше показано дитинство Артема й організацію його революційної свідомости і т. ін.¹⁰⁾ Десять розділів деякі до останнього слова написані знову, інші — ґрунтовно перероблені.

Трошки щоб читач мав уяву про ці „ґрунтовні“ перерібки, трохи щоб познайомився з стилем Гоговка, подамо кілька уривків обох редакцій МАТИ¹¹⁾. Перерібці, як бачите, підлягли носії української проблематики. Цією переріркою далеко на друге чи аж на третє місце громадського інтересу відступили революційні типи села 1905 року. На авансцені, ще з більшою різкістю зарисувались сілуети зґвалтованих українських типів. Ці типи нині закричали й, скоро мертві алегорії в першій редакції, нараз ожили.

Ожив у першу чергу Сава Дорошенко. В першій редакції був це звичайний собі український народник. Він познайомився з вдовою Катрею на полі, де вона жала, а він зайшов до неї напиться. За рік потім згадує Катря.

„Було це минулого літа. Отут саме й тоді жала — од до роги. І йшов із степу на Вітрову Балку подорожній — зайшов до неї напиться. Знати не тутешній, бо закурений увесь, у капелюсі й по-міському вдягнений. Юнак іще. І такий простиий та сердешний. Поки напився та закупив, уже й розпитався в жінки: і чому сама жне, і чи своє, чи з снопа людське, і чого така сумна на очах“.

Одходячи сказав — ще побачимось.

„А на другий день неділя була. Вбралася якнайкраще й ішла до церкви. Позвали її до учителя й вона там побачила, як на канапі сидів він — отой подорожній“... Макар Іванович (учитель Н. Г.) тим часом розповідав їй, що це — Сава Дорошенко, шуряк його, студент і художник. І що він хоче малювати з неї картину. Що вона на це скаже? А що ж вона — тільки плечима здвигнула Катря“.

Дорошенко малював. Катря згадує далі:

„Вийшла ж отоді вранці до церкви, пам'ятає — лише з хвильованням у серці і в терновій хустці дівочій на голові. А зараз стоїть і простоволоса, і серце у тривозі немов і не знати, що з нею за цю годину трапилось. Вона швиденько запнула хусткою і вже йти, але ж потім насмілилась таки, підійшла до Сави і спиталася, чи можна глянути. Сава одхилився од молберта, і побачила Катря — на полотні самою углиною було намальовано, — вона ж таки ніби, у степу, ген-ген у далині сиві могили, а вона йде, уперед простягла руки і... сліпа.“

¹⁰⁾ Радянська література ч. 6/35, ст 23.

¹¹⁾ А. Головка: **Мати** ДЛВ. Харків 1935. Видання друге, перероблене. Ст. 315. Тираж: 7.000. Ціна 3 крб. 50 коп., а оправа 90 коп.

— Саво Петровичу, чого ж я сліпа? — спитала схвилювано“...

„... На другу неділю... Сава сказав:

— Це — не ти, Катре. Це буде картина така, зватиметься — „Україна“.

„... — Гай, гай, Катре! Не знаєш, що то за Україна. А вже ж певно дітей ростиш, розуму вчиш. Чому ти їх навчиш? От підростуть та й спитають же певно: хто ми, мамо, такі, що за народ? Що от є народи різні в світі — і німці, і руські, й китайці, — а ми що за нація? Та й де наша вітчизна, щоб управа своя, школа рідна? Та й де наші добра — предківщина, щоб на ній хліборобили, та й жили б усі в доброті, а не поневірялися, по панських плантаціях, по економіях та цукроварнях. І що ти їм, отоді, жінко, на це одповіси?

Катря здвигнула плечима.

— А хто зна. Хіба я про це думала. Та й хоч би ж я чи письменна була, чи хоч би з людьми коли об цім говорила. Оце од Вас, Саво Петровичу, і чую вперше.

— Я це не в докір тобі, Катре, кажу. Усміх Саві зійшов з уст і лице від того ніби постарішало одразу, а очі стали задумчиві й сумовиті. — **Не винувата ти, коли ж цілий народ забуває себе і своє минуле, і навіть своє ім'я. О, вони свого часу подбали, про це як слід!** — і він невиразно кудись убік махнув рукою. **Та й ще дбають.**

Помовчав часинку в задумі. А далі й почав на щось їй розповідати — і таке ж химерне, — от мов би з багатьох старовинних пісень та й складено одну. Про минуле ж таки оте: як жили колись отут у давній давнині, про вікову колотнечу, про козащину і як нарешті московські царі один по одному та й поневолили край вільний, оту ж Україну: пороздаровували своїм воеводам, та дворянам степи родючі цілими повітами, скасували всі вольності козацькі, а народ цілими селами повертали в кріпацтво...

Сава... говорив про недолю селянську, про злидні, про народне безправ'я, — але все якось виходило в нього, що лихо не в цьому. Звичайно, і злидні — біда тяжка, але все це, мовляв, не головне. А головне те, що от — гасне, на очах гасне національний дух народу, занепадає його самобутність, гине українська культура. А тим часом з міст, з отих справжніх форпостів московських кольонізаторів разом із справниками та русифікаторами — вчителями церковно-приходських шкіл, разом з заробітчанами з заводів та шахт, — суне та й суне на село навалою під гармошку та галасливий спів про „ухаря-купця“ чужа культура і як лишай в'їдається в село“.

Катря закохується до Сави.

Представник революційної кляси, коваль Юхим, чекає на смерть своєї жінки а тим часом залицяється до Катрі. Та Катря робить явну контрреволюцію — кпить собі з убогого пролетаря й похваляє панича: „А знаєш, Юхиме, він наче й не панич зовсім: такий собі простий і мова в нього щира така, тільки що трохи мудра“..

Далі ідуть всілякі любовні сцени. Катря любить Дорошенка, живе з ним, але одночасно згвалтує її свідомий пролетар Юхим. Вдова завагітніє і не знає чию дитину носить під серцем. Думає пізнає по обличчю. Аж Юрко народжується і... цілий в маму.

Москві не сподобались такі символічні взаємини Катрі із Савою. Україна могла б кохати українського народника?

Отак малася справа (друга редакція):

„Гостював саме того літа в учителів родич, учительки Докії Петровни брат, — художник. Річ звичайна! Але на глухому селі й це подія — балачек про нього! Дещо знали й по Докії Петровні, що з захудалих панків. (Три роки тому, як приїхала Докія Петровна з чоловіком у школу, теж розмов було: дворянка, а за мужиком! Макар Іванович Діденко сам з с. Князівки родом, хвершалів син. Дивно було тоді вітробалчанам. Потім звикли — така собі проста Докія Петровна з людьми, не горда і з дітьми лагідна.)

За те брат, Сава Петрович, — зразу видно породу. З селянами погордий, — ніколи не видно, щоб чи зайшов до кого в двір (хібащо до багатіїв), чи щоб на вулиці заговорив... Вечорами любив гулі на вулиці... Сава Петрович могорича поставить хлопцям — заводіям, а вони й дівчат зберуть — поспівають і в будень на вулиці проти школи. Вийде й він до молоді. Співати не пристане сам, послухає тільки, а потім критику наведе: мовляв, поганих і пісень співають (все йому коли б старовинні), й мова в них не чиста — не як у них, мовляв на Київщині, і одежа не подобається. А найпаче на дівчатах: кохточки, спідниці. — „Що то за дівка як не в гаптованій сорочці та не в дукатах!“ Часом знайдеться бідова з дівчат: — „Чом не так! І ми б не від того. Та шкода, що гаптувати ніколи собі, — усе чужим гаптуємо!“ І ще підтримає котрась: „А де ж дукачів узяти?“ То Сава Петрович на це їй — „Іди, над вухо скажу, навчу де. Так одразу й найдемо дукача першого. Трудно перший знайти. А там уже й других учитимеш!“ Перезирнуться дівчата — догадатись не трудно на що натякає. Яка зразу з образи й піде з вулиці. Та й інші аж припишкнуться зніяковілі, тільки тісніше зіб'ються в коло та й наче одгородяться од нього піснею.

Але Сава Петрович певний себе. „Вода й камінь точить, то гроші та подарунки дівочу впертість і поготів. Раз кілька опікся. А про те хто зна, — може йому й не завжди отак

обходилося. Хіба ж не було Легейдам. Викинула стара одіж провітрювати, а з рукава доччиного кожуха червоніє щось, — хустка! Новісенка, ще й ярличок з ціною не одірваний. До дочки. Та й призналася, що Сава Петрович подарував... Порубав батько хустку сокирою, дочку ту бив уже, бив. слава по всьому селу. А Саві Петровичу й нічого, як з гуса вода. Навіть другого дня в неділю й відправи у церкві не пропустив, як завжди шушукався на криласі з попівною. І так як завжди й на жінок з криласа поглядає з'укося.

Ловила й Катря на собі його погляд не раз — настирливий. От тоді, вперш побачила“.

Чиста вакханалія з тими символами. Колись гралися в них поети. А нині, французи гонять німецькі символи в Надренії, москалі — українські у Києві. Гра досить інтернаціональна, слідуємо їй далі.

Дорошенко побачивши таким чином Катрю, вже у церкві хоче її малювати. З іншою метою. Малювання тільки зачіпка для українського Казанови. Зверніть увагу, що він тепер малює — оцей захудалий дворянин. Катря тепер символ десьто УССР, Дорошенка ненавидить, не хоче йому датись малювати. Але завзятий „петлюровець“, не чекаючи на відповідь, висунув з-під стіни насеред кімнати мольберт з картиною олійними фарбами (картина). Іще не закінчена зовсім. Деякі постаті на ній були наклеєні ще самою углиною. Проте Катря хоч не близько й стояла біля неї, а побачила виразно все.

На дворі під хатою круг столу чималий гурт за вечерею. На столі, наче гільце, завітчаний сніп. Огрядний літній чоловік частує гостей. (По манішці на всі груди, по налішниках на вікнах, по ожередах, що на тлі жевріють, знати — господар путящий). Веселий, привітний. Якраз чарку подає жінці (самий контур покищо углиною), але й зараз уже помітно — по вбогій одежі на ній, що найбідніша мабуть з усіх — поденщиця мабуть. Але й вона весела: взявши чарку, сама щось проказує до господаря, певно щастя йому бажає та довгого віку... Тут же трохи обіч уже й скрипаль лаштується.

— Весілля чи що?

— „Останній сніп“ картина зветься, — пояснив Сава Петрович. Молотини значить.“

На тему отого малювання почнеться безпосередньо на цьому глибокодумна балачка Дорошенка з Макарем „Івановичем“. Цей діалог я не можу замовчати своїм читачам. Так вигоняться українські символи над Дніпром. І в'їлися ж вони їм у печінки. Здавалося, Головка, „путящого господаря“ сиң, а він і собі оті символи видумує!

...„Одне слово: чепуха, Саво. (Ота картина Н. Г.) „Развесистая клюква“ Романтика прила.

— Нічого не вдієш, Макаре, — озвався Дорошенко, така вже вдача : романтик !

— О, ні. Ти занадто твереза, реальна людина. І цілком реальні інтереси твоєї верстви національної буржуазії водять твоєю рукою. Заради них ти на все йдеш, нічим не гребуєш, аж до свідомого продуманого фальшування дійсності.

— Що це за штука така — національна буржуазія в нас на Україні ? З чим її їдять ? Де вона ?

Тут уже Макар Іванович не втримавсь. Пильно подивився на шуряка й вимовив :

— Ти тільки не придурюйся, Савко. А звідки ж ти пожалував до нас у Вітрову Балку ? На чиїх конях із Князівки приїхав ? Чи може поміщик Галаган... що, одиниця ?“

Галаганом та поміщицькими кінями кінчимо цитувати оцю символічну історію. Думаю, що я нею нікому добрий настрій не зіпсував. По першій редакції тікає Дорошенко з Вітрової Балки від московських поліцаїв до Галичини. Там жениться з галичанкою, і таким чином у романі на один символ — симбіози Києва з Львовом — стає більше. Потім вертається, бере участь у визвольному селянському русі і попадає з усіма селянами до тюрми. Свого здогадного сина, Юрка, учить у гімназії. По другій редакції честь „постраждати за народ“ йому не достанеться. Дорошенко № 2 живе як амант з якоюсь купчихою, утримує хату, де сходяться поміщики та куркулі, а коли герої революції страждають по тюрмах у нього гульня, співи і вороже до них відношення. Катря у другій редакції страшно любить коваля Юхима, а його син Артем мало не в пелюшках уже революціонер. Надзвичайно поучне читання роману МАТИ, коли читати обидві редакції разом.

Наполеон якось казав, що він знає на світі дві сили : багнети та ідеї. Та коли наскочать ідеї на багнети, перемагають завжди ідеї. Москалі вірять, що їм проти ідеї української імперії допоможуть танки та символи. Віруючий і в грушки на вербі вірить.

Петро Діденко, що ним замінено Юрка, збудований на те ж копито, що й начміл Сахновський у БУР'ЯНІ і Дорошенко № 2. Якийсь Дон Хуан. Але в національній тактиці повчає його Дорошенко й не так то погано. До московських зайд треба говорити такою мовою : „Посуньтесь трохи, панове-добродії Міхни та Пірогови всякі, дайте і нам, лишень, місця за спільним столом, — як це люблять поети висловлюватися високим стилем, — на бучному святі життя“. Кажу : як на большевиків не погана думка, але що за фраза, що за стиль !

Головка поспішив трохи переробити Юрка на Петра. Особливо не мусів його викидати з селянської родини Катрі

і давати до „дворянської“ родини Діденків. Хотів догодити тодішній офіційній ідеології, компромітувати Петра походженням, та тим часом вітер у Москві змінився. Комуністичний папа прорік, що діти не відповідають за батьків. Вже читаємо й про кари за недодержання цієї засади. Не пролетарська тільки чиста московська кров доходить нині до чести. Перероблятиме Головка свою МАТИ ще раз? Іван Ле переробляв „Роман Міжгір'я“ **кілька** разів.

Вправи в перерібках — це теж соціалістичний реалізм.

Москва є сьогодні в силі ізолювати свої володіння від усіх інших українських земель та навіть від советських українських письменників. Не в силі одначе перешкодити своєму власному впливові. Геніяльний образ Хвильового —, московка Аглая з Вальдшнепів, — на мові символів та алегорій — сама Москва, впливатиме своїм націоналізмом на українських Карамазових ліпше за всіх Головків.

Аскар Головка клясичний тип **невірності**. З „Автобіографії“ знаємо, що його за українство вигнала Росія з гімназії. Тверді характери, вірні раз пізнаній правді оголосили б війну Росії. Головка пішов за неї битись, як офіцер. Як російський офіцер привикав спокійно дивитись на плюндрування рідного краю. Був потім і червоним і білим. І ні одним ні другим не був вірним. Написав книжку. І тій не лишився вірний.

Людину характеризує вірність. Собі, родині, нації. Головка не вірний ані собі — виправляє свої думки, ані своєму народові — служить москалеві. Ті злочинці з Бупру, що їх Головка створив у БУР'ЯНІ, безперечно вірніші собі та своєму гуртові, ніж їх творець.

В „Автобіографії“ згадує Андрій Головка, як його товариші по гімназії дражнили... Андрійом Бульбенком. „Андрію“, грозив йому один із них, натякаючи на долю його Гоголевого тезка.

Не помогло.

Т.

Левко Ревуцький

Коли поглянемо на великий ряд сучасних українських композиторів на наддніпрянській Україні, найбільш могутньо виступає постать Левка Ревуцького. Він вповні заслуговує на ім'я найбільшого українського композитора на східних землях від часів по великому Лисенкові, що підніс українську музичну творчість до європейського рівня, задержуючи її національний характер. На жаль поза межами Советів доводиться нам чути й бачити лише малу частину

творів Ревуцького й цілковитий образ композитора мусимо доповнювати із советських рецензій і критик.

Левко Ревуцький народився 20 II. 1889 в селі Іржавець на Полтавщині. Хлопчина вже з малку виявляв великі музичні здібності, тому вже 5-тилітнього почала мати вчити його гри на фортеп'яні. Як переїхав до Києва до гімназії, продовжав науку музики в школі Тутковського, де був учнем самого М. Лисенка. Що Лисенко міг бути вдоволеним з свого визначного учня, свідчить ось такий епізод: „Одного разу прийшов він на лекцію Любомирського й сів ззаду Ревуцького. Почалася диктура. Лисенко раптом уголос зауважив, що майже ніхто не встиг ще нічого написати, а Ревуцький уже викінчив завдання“^{*)}. Опісля перейшов Ревуцький до музичної школи ІРМО до класи Короткевича, пізніше Ходоровського.

По скінченні гімназії пробував Ревуцький на університеті з початку на фізико-математичному факультеті, звідки перейшов за рік на юридичний. У своїх музичних студіях чився Ревуцький від р. 1913 у знаного професора композиції Глієра.

1916 року настає велика перерва в музичному житті Л. Ревуцького. Він іде до війська, опісля в 1918 р. на короткий час до Москви, а від 1919—1922 р. сповнює для музики досить незвичайну службу — є діловодом у залізничній амбуляторії на станції Прилуки. Поза службою дає водночас приватні лекції з фортеп'янової гри, але не komponує нічого. Аж 1924 р. переходить на стало до Києва, де є донині професором музично-театрального інституту ім. Лисенка. Викладає на диригентському факультеті і на науково-творчому відділі інструментування, контрапункт та аналізу музичної форми.

Початок композиторської творчости Левка Ревуцького датується 1907 роком. В перших роках є це крім кількох романсів („Колокол“ на слова Скитальця, „Из слез моих“ Гайне) виключно композиції для фортеп'яну: вальси (прикл. *Valse triste*) прелюдії, фантазії. Багато фортеп'янових творів першого періоду Ревуцький не докінчив і лишив в ескізах. В роках 1914—15 приходить перший твір Ревуцького для симфонічної оркестри: I. симфонія А-дур для великої оркестри.

В цьому першому періоді своєї творчости є Ревуцький під сильним впливом російських музичних мистців Чайковського, Рахманінова. Скрябіна (особливо в прелюдях Десдур і ціс-мол), а з західних композиторів найбільший вплив на молоду творчість Ревуцького має Шопен. Власний талант Ревуцького під цими різними впливами прибирає виразні характеристичні риси, які стають основою його музичного

^{*)} Я. Юрмас: „Л. Ревуцький“, „Життя і Революція“, 1929, ч. VI, ст. 102.

стилю. Такими найважливішими спеціальними рисами Ревуцького є вже тоді хроматизація, кольоритність і контраст у виборі музичних тем.

Роки війни і перші роки після революції до 1935 р. творять середній період у дотеперішній творчості Ревуцького. Від років 1916—22, коли життєві обставини примусили Ревуцького до перерви в його композиторській творчості, написав він лише дві прелюдії для фортеп'яну Ес-дур і б-мол. Опісля також настають довші й коротші перерви в композиторській праці Ревуцького. Мистець доперва влаштовує своє життя, щоб воно відповідало його музичному покликанню і внутрішню усталює свій музичний характер, звільняючись від сильних сторонніх впливів, які грали таку важну роль у першому періоді його музичної праці. З фортеп'янових композицій належать до цієї доби 2 фантазії на народні теми і прелюдія Фіс-дур. Оркестральних творів нам ця доба не принесла, але відкрила вона нову сторінку музичного талану Ревуцького, яка стала невдовзі дуже багатою. Ця нова сторінка є композиції пісень на слова свої і інших українських поетів і гармонізації українських народніх пісень.

Власні пісневі композиції Ревуцького це в першій мірі хор пам'яти Лисенка „Серце музики спинилось“ на слова М. Вороного, „Дума про трьох вітрів“ на слова Тичини в стилі кобзарських дум із супроводом фортеп'яну, романси: „Тиша“ на власні слова, „Східня мельодія“ — текст Л. Українки, „Що року“ на слова Олеся для мішаного хору та великої симфонічної оркестри. Окремий відділ між власними пісневими композиціями Ревуцького творять твори на т. зв. „соціяльні та революційні“ тексти.

Між них зачислюють советські критики „Хустину“ і „На ріках круг Вавилону“ на слова Шевченка, „Гукайте їх, вони десь заблудилися“ на текст Філянського і — аранжування Інтернаціоналу. Це є оця знана „активна участь в інтензивному творенні масової літератури на соціяльні сюжети“, якій мусіли підчинитися всі українські мистці на східніх землях, але тут ім'я Шевченка може нам бути запорукою, що ці твори зістануть майном не лише „советської“ України, але цілої української Нації.

Вроджене палке і глибоке розуміння української народньої пісні привело Ревуцького до мистецького оброблення українських народніх пісень. Р. 1924 появляється цілий ряд дрібних творів Ревуцького: 4 народні пісні для голосу. з фортеп'яном, опісля 16 народніх пісень, фортеп'яновий супровід до народніх пісень „Ой, піду я лугом“, „Та пора мене, мати, оженити“, „Ой, одбила шука риба“, „Чи ти мене любиш“, „Порадь мене дівчинонько“, „Ой, з-за гір“.

Цей період у композиційній творчості Ревуцького, як вже згадано, перехідний, в якому оформлюється правдивий

і самостійний музичний стиль мистця. В цьому періоді Ревуцький не написав жадного оркестрального твору, але знайшов нове поле праці — вокальну музику, яку збагатив високо мистецькими творами (прикл. „Хустина“).

Останній період — від 1926 р. — представляє мистця в його досконалій формі і в найбільшій продуктивності на всіх полях композиційної штуки. Провідною темою більшості творів Ревуцького з цієї доби є українська народна пісня. В 1927 р. пише Ревуцький Менует для скрипки і фортепіану на народні теми, пізніше струнний квартет на народні теми. Гармонізує низку народніх пісень: Червона ружа, Ой, сусідко, На вулиці скрипка грає, Ох, і зажурились стрільці січові, Їхав стрілець на війноньку (в збірці „Галицькі пісні“), далі З-під темного гайка, Та пропив чоловік, Як засядем, брате, Ой, на горі гречка і т. п. З особливим замишуванням й майстерністю гармонізує Ревуцький козацькі пісні, яких змістом є події з української героїчної бувальщини: Про сотника Харька, Про руйнування Січі, Про Кальнишевського, Про Ревуху, Про Супруна, Про Данила Нечая і інші.

Ревуцький прибрав скарби з величезного майна української народної пісні у свою власну, оригінальну форму, що була продуктом його незвичайного музичного хисту і вродженого вміння вжитися у дух народної пісенної творчості. Ревуцький ставить себе мистецьким рівнем своїх гармонізацій гідним наслідником праці Лисенка й Леонтовича.

Коли ж наслідком відомих нових метод советського режиму „відкрито“ в українських піснях на теми з української минувшини небезпечні „буржуазні тенденції“, мусів і Ревуцький підчинитися загальному духовому натискові і писати твори в роді гармонізації улюбленої пісні Леніна „Замучен тяжелой неволей“.

Найбільшим і найважливішим твором Ревуцького в цілій його дотеперішній творчості є його II. симфонія Ес-дур для великої оркестри яка на всеукраїнському конкурсі 1927 р. з нагоди 10-ліття жовтневої революції одержала першу нагороду. Що дух української народної пісні був невідомною частиною психіки композитора та його музичної творчості, в цьому творі показується у найвищій і найбільш досконалій формі.

Композиція симфонії спочиває на 7 народніх темах.

В I. частині сонатової форми (Аллегро) є пісня, яку автор сам записав, але слів її не пам'ятає та пісня „Та не жалю мені“, в II-ій частині (Ададжіо) пісні „Ой, Микито, Микито“, „Ой, у полі сосна“ та „У Києві на ринку“. Характеристична є строга симетрична будова цієї частини: перша тема, друга тема (головна), третя тема, потім вертається друга й перша тема. В основу третьої частини увійшли пісні: „А

ми просо сіяли“, „При долині мак“ і знову „Ой, Микито“. Ця правдиво українська симфонія своєю мистецькою будовою і високим мистецьким викінченням є першою українською симфонією європейського рівня і її місце є заслужено між найбільшими сучасними симфонічними творами.

Характеризуючи цілу творчість Ревуцького, про його фортеп'янову творчість, першу, й дуже важливу в композиторській праці нашого мистця, можемо сказати словами М. Грінченка, що її головною прикметою є гармоніко-поліфонічні звукові комбінації, динамізм, легкість розуміння, перевага думки над емоцією*). Основою музичної мови Ревуцького є хроматична трансформація, яку знаходимо в багатьох фортеп'янових творах, вокальних композиціях і в найсильнішому виразі в II. симфонії Ес-дур.

В Л. Ревуцькому має українська Нація свого найбільшого сучасного композитора, що вніс до української музики європейську культуру й силою свого талану духово зв'язаного з українською народною музикою, дав твори високої мистецької вартости, і змістом і формою.

Др. Павло Маценко.

Музична пропаганда

П'ЯНИСТКА ДАРІЯ КАРАНОВИЧЕВА.

„Мистецтво має ціль, представляти підставовий характер, головне, особливо помітну, характерну підставову особливість, важну сторону предмету, істотну питомість його буття“.

Г. Тен: „Філософія штуки“.

Музична пропаганда! На велику шкоду для української Нації це поняття, як необхідність, не просякло ще її гущі. Добра пропаганда в модерному співжитті народів є одним з найбільших двигунів успіху. Пропаганда необхідна в усіх розгалуженнях життєвих проявів. Вона утримує збуг і підносить добробут. В царині мистецтва, як говорить Г. Тен, вона виказує „характерну підставову особливість“ певного роду мистецтва, а з тим і істотну питомість творців. Виявляючи дорогою мистецьких образів істотну питомість творців, утримується і твориться в свідомості споживачів, в найкращому, бо мистецькому освітленні, образ цілого — Нації. Кожний рід мистецтва по-своєму. І чи найглибші почування й розуміння душі народу у чужинців залишать музика? Наприклад. У Парижі свого часу, Укр. Республіканська Капеля під проводом великого диригента-психолога О. Кошиця давала концерти. Пісні українського, далекого і незнаного французам, народу. На другий день по широких бульварах Парижу можна було почути наспівування, чи на-

*) Я, Юрмас: „І Ревуцький“, Життя і Революція, 1929, ч. VI, ст. 108.

свистування мельодій наших — „Ченчика“, „Прялі“ і т. д. Ко-
му що припало до вподоби... І напевно, кожному із насни-
вувачів походження тих пісень вже не було тайною.

Кожна культурна з'ява відбувається в часі і через це має
свій своєрідний, часто спільний для різних національних груп
ритм, зродившись, з'ява вступає з іншими в певні відношен-
ня. І ці взаємини, чи інакше **інтонації**, характерні підставо-
вою особливістю творців, музична уява народу тонко опра-
цьовує в нутрі свого світоуявлення й у вигладженому вигля-
ді подає споживачам. І тому духовість народу, захована в
піснях і до того чужа й незнана для більшості з чужинців,
через спільність ритмів і інтонацій угромаднюється, стає
зрозумілою, близькою і цікавою.

Так розбуджується інтерес до невідомого й у цьому особ-
лива вага пропаганди всіх родів мистецтва і зокрема, як
найбільшої виразниці „підставового характеру“ Нації —
музики.

В 10-ліття Ч.С.Р. довелось мені бути в одному з кінема-
тографів Праги. Як і треба було сподіватись, у кінах, для
піднесення в масах зрозуміння згаданого свята, широко зу-
живались образи з боротьби за самостійність. Образи чле-
нів Мафії, різних легій (що створились — в Україні, Росії,
Франції, Італії), їх провідників; „В'їзд до Чехії І. президента
Т. Масарика, і т. д. Аж в кінці цього на екрані перед очима
видців пересунулись найбільш заслужені творці Ч.С.Р. Бу-
то, в першу чергу Т. Масарик, Бенеш, і поруч з ними (в ми-
нулому — Б. Сметана, Двожак) — В. Новак, Сук, Ферстер...
Ці, окрім двох перших, не належали ні до політиків, ні до
публіцистів, ні до військових. Вони боролись за свій нарід
звуками.

Мабуть кожний з нас пам'ятає, що перед війною майже
в кожній оркестрі великих міст Європи не обходилося без
чеських музик.

Славні вони були як скрипачі та грачі на дмухових стру-
ментах. Цінили їх високо. Із цих музикантів згодом виби-
вались і не буденні диригенти. Ще Сметана — батько нац-
чеської музики — довго, як диригент, працював в Сканди-
навії, Двожак в Америці, Сук стояв на чолі славного на увесь
світ чеського смичкового квартету. Скрипачі, п'яністи, спі-
ваки — всі працювали по цілому світі й **несли в той світ своє
ім'я й чеську музику**. Кожний з них у першу чергу був че-
хом і при кожній нагоді з музиканта ставав зручним про-
пагатором чеської визвольної ідеї.

Допомагала їм, як музикам, і високо розвинена і знана
в світі чеська музика. Святкуючи 10-ліття своєї самостійно-
сти чехи поруч і в першу чергу після Масарика й Бенеша,
як найбільш заслужених творців чеського „я“, поставили
своїх музиків-компоністів і виконавців. При цьому слід зга-

дати, яку роль у відбудові польської державності відіграв відомий польський п'яніст Падеревський.

Таке відношення до музики свого народу і творців у наших сусідів.

А як у нас? Ми, українці, не в міру гонорні музичністю нашого народу. Пишаємось своєю дійсно чарівною піснею. А чи, як цілість, Нація виявила заінтересовання своїм музичним життям, його розвитком, піднесенням?*) Чи підпо- могла фактично морально, а ще більше матеріально стрем-ління окремих одиниць із творців і виконавців досягнути сві-тові обрії? Ні! Чи майже, ні.

Наші творці, — що примушені працювати в дуже вбогих матеріально обставинах, заробляючи часто на хліб насущний не музикою, — віддані самі собі, віддані на поталу й так ча-сто марнують свій талант. Згадаймо тут хоч Д. Січинсько-го. Бо й дотепер дійсна, характерна для положення музики й відношення до нього громадянства, приповідка: „Від смич-ка тонка паляничка“. Попертя творцям найвищого і най-шляхотнішого духового вияву Нації — музики немає від-кіля чекати. Їх твори, що для других народів були б окра-сою й гонором цілої Нації, лежать у теках...

Одного разу довелось чути таку розмову нашого пере-дового компоніста з великими компоністами сусідів. Трапи-лось це після виконання в великій залі і з переданням че-рез радіо смичкового квартету нашого майстра.

Твір був прийнятий з великим одушевленням. І потім один з великих майстрів наших сусідів сказав до нашого му-зика майже дослівно таке: „Шкода, пане колего, що ви українець. Коли б ви були німцем, напевно не мали б мен-ше слави в світі й у своїй країні признання як Гіндеміт“. Це на жаль правда, бо той твір ще й тепер лежить у майстро-вій теці. А хіба тільки один твір і тільки в згаданого май-стра? Біда в тому, що мабуть післявійськова скрута не до-зволила українському народові, що поза С.У.З. спромогтись на солідне нотове видавництво**). Мало цього — ми ще не маємо жадного музичного журналу. Несподівано вони ро-дилися, та так скоро й зникали. І тому, як тяжко в подіб-них відносинах говорити про музичну пропаганду!

А Нація, що хоче жити й бореться за своє існування, щоб не бути калікою, мусить розвиватись всебічно. Треба вже нарешті вийти поза рямці словного гонору щодо му-зики й виказати свою любов до неї продуктивною працею.

*) При цьому не забуваю добрий чин Українського Уряду щодо ство-рення свого часу славної Укр. Респ. Канелі, що з таким успіхом підносила ім'я Українського Народу перед світом. П. М.

**) Не забуваю при цьому ні „Торбан“, ні інших спроб щодо нотодру-карень. Бракує засобів н. видання. Треба спільного до того зусилля Цієї ж проблеми не розв'яжа й нотове видавництво заложене у Львові „Супром'ом“, бо воно обіймає тільки членство, дещо вузьке, того товариства. П. М.

Мало вивчити дитину (звичайно дівчину) для доброго тону дещо бренькати на клявірі і тим пишатись. Треба самим батькам і всім музикофілам привчитись розуміти музику, уміти її розрізняти й слухати, щоб не впадати в захоплення, слухаючи чужі і шкідливі морально й естетично перефразовані московські „частушки“, „циганські романси“ і т. д. І лютувати при виконанні глибоких і чисто національних творів українських майстрів. Це стосується й до продукції хорів.

Цим коротким вказанням на занедбання нами одної з найбільш шляхетних ділянок українського духу, хочу тільки піднести бажання активного й позитивного зацікавлення нашою музикою: Хотілось би викликати у живих членів Нації глибше заінтересовання продукціями творів наших музиків, як компоністів так і виконавців, для чого треба б примусити себе масово відвідувати їх концерти, як також і самим спричинюватись до піднесення рідного мистецтва влаштуванням їх.

З музичних рецензій в більшості доводиться вичитувати, що „публика не дописала“, бо, хай дозволено мені буде сказати, вона з більшою приємністю в той час „музикує“ під доповідь будь якої музики „ногами“, сидить за кухлем пива, або за картами...

І що їм до української музики, коли вони переконані в своїй музичній недосяжності!

Через все це стане зрозумілим, як тяжко говорити про українську музичну пропаганду і особливо, коли зрозуміється велитенський труд самих пропагаторів. Брак нотодруків, зрозуміння, підтримки. Проте ціль — примушує поборювати всі труднощі.

На шлях пропаганди між чужинцями, у Відні, стала наша п'яністка Д. Карановичева!

Дарія Карановичева (Гординська) на музичну дорогу ступила ще в Галичині. Любов до рідної музики напевно наша п'яністка винесла ще з дому. Устійнила її в стінах українського вищого Музичного Інституту ім. М. Лисенка у Львові, який вона закінчила 1928 р.

Вже в ньому вона цілковито опинилась під впливом свого учителя дир. В. Барвінського — нашого визначного музичного педагога й одночасово одного із славних майстрів сучасної плеяди українських компоністів. Його чулість до природи української музичної стихії так глибоко опанувала нашу п'яністку й просякла її ціле ество, що годі розрізнити, де кінчається вплив і починається власне „я“ п'яністки.

Вже по роках студій у чужих майстрів-педагогів у Відні (Висока Муз. Школа, проф. Weingarten-a) той вплив набрав

пих своєрідности і став питомою вагою п'яністки, її власністю.

П'яністка вибрала тяжку дорогу — пропаганду між чужинцями української музики. Одна, без потрібного розуміння українського оточення (часто через непоінформованість), промощувала собі шлях.

Чужинці, коли їх інформується про нашу музику, цікавляться нею як чимось незнаним і, розуміється, „екзотичним“. В першу чергу, коли композиції подобаються, просять вказати, в якому видавництві можна ті твори набути... А тут і біда, що крім деяких творів В. Барвінського, в європейських видавництвах нічого значного не друкувалось. В рахубу не входять тут і видання під большевиками, яких за кордоном дістати неможливо. У чужинця дивне розчарування й запити про великість народу... Знову здивовання, а в пропагаторки?

Та й це було б нічим, коли б за цим взагалі, не маючи фактичного доказу існування українського музичного мистецтва — нот, чужинець не перестав цікавитись українською музикою. Ця музика для нього — випадковий слуховий епізод. Без повторення його, для чого необхідні ноти, епізод зчасом зникає з пам'яті.

Незалежно ні від чого все ж п'яністка робить все можливе.

Щоб яскравіше описати діяльність Д. Карановичевої звернемось до концертних справоздань. З них довідаємось також і про її музичні досягнення, схарактеризовані музичними критиками різних часописів.

Цих рецензій і програмок сила! І що не рецензія — новий світ розуміння і підходу до п'яністичного уміння.

Маю перед собою вже „старенькі“ програмки річних пописів учнів вищого Музичного Інституту ім. М. Лисенка у Львові з 1926—27—28 років.

Вже з тих програмок можна приблизно накреслити напрям музично-п'яністичного поступу молоді п'яністки. До виконання приходили завжди речі творців національної музики різних народів. Концерт d-moll Моцарта (1926 р.), соната (скрипкова) ор. 30 № 3 G-Dur Л. Бетговена, баллади ор. 10 d-moll і D-Dur Брамса (1927 р.), концерт e-moll Шопена і нарешті участь у „вечорі чеської музики“ (1928 р.), де п'яністка відтворила із суїти ор. 21 „Думку“ й „Менует“ Й. Сука та Sonata'у eroica ор. 24 В. Новака і т. д.

Про цей останній концерт у „Новій Зорі“ з 1 липня 1928 р. з'явилась гарна щодо загального огляду творчості згаданих чеських майстрів рецензія п. Б. Кудрика. Хоч з іншого боку тяжко її назвати доброю*) і то ось чому. Оцінка напрямних ідей компоністів, на що віддається $\frac{9}{10}$ частин ре-

*) Цим зауваженням і дальшим оглядом тієї рецензії не хочу „впасти“ в тон критикування, а тільки при цій нагоді смію висловити свою думку. — П. М

цензії, є по суті цінним і необхідним для читачів кормом, коли б в ній не призабувалось про тих, хто зумів відтворити ті твори так, що, слухаючи їх, розумієм інтенції авторів, починаємо жити їх ідеями, вложеними в певно означені рухові комбінації звуків з їх зарядом і експльсіями. Часто, як і в згаданій рецензії, забувається про необхідність більш докладного опису досягнень виконавця, чи, я б сказав, реставратора законсервованих на папері системою нотознаків музично-мистецьких досягнень. Хоч би напр.: „Поділ (творів) відповідав знаменито вдачі обох (Д. Герасимовичівної і Д. Гординської — П. М.) концертанток, і обі вив'язалися зо своїх завдань у спосіб, гідний навіть першорядних зізд концертної естради! Чи це ходило про розвинення сили та героїчного розмаху (соната Новака), чи про ніжну мініятуристику (мініятури Сука з обох період) — всюди обі наші Дарії мали нагоду очарувати аудиторію“.

Звучить усе це дуже мило, але чому і защо концертанток можна прирівняти „навіть (до) першорядних зізд концертної естради“ не сказано. Окрім того вражає немислима в рецензіях колективність: „всюди обі наші Дарії“. Читачам напевно цікаво знати про досягнення кожного майстра-виконавця зокрема.

Із згаданої рецензії вже виходить, що нашу п'яністку з перших її виступів на естраді, віднесено до здібної стати щодо свого вміння поруч з першими європейськими виконними силами.

Це вже недвозначно підкреслюється в рецензії про „Фортеп'яновий вечір п'яністок Д. Гординської і Д. Герасимович“, де читаємо: „Виконання цілої багатої програми стояло взагалі на висоті й було під кожним оглядом у концертівім масштабі європейської міри. Особливо ж Гординська в „Крайслеріані“ й етюдах Шопена станула і технічно і змістово на такому рівні, який рідко коли осягають наші домашні п'яністки“. Ч. З якого часопису походила та рецензія не є відомим.

Про концерт з 1 липня 1928 р. з'явилась рецензія і в „*Lw. Wiad. Muzyczne i Literackie*“ № 2—8, де говорилось про виказання Д. Гординською велитенських п'яністичних здібностей, які виявились у звучному тоні, розвинутій техніці акордовій і пальцевій... і музичності. Та п'яністка ведена власним покликом і підтримувана в тому своїм великим учителем дир. В. Барвінським, іде, щоб ще більше удосконалитись, до Відня. Рік студій приватно завів п-у Гординську на Високу Майст. Школу, де вона підпорядковувалась вмілому веденню майстра педагога Павла Вайнгартена.

Перебуваючи на студіях у Відні наша п'яністка, попри науку з великим запалом віддається й своєму улюбленому ді-

лу — пропаганді українського музичного мистецтва. Виступає завжди на українських віденських вечорах, де зазнайомлює українську колонію з творчістю українських майстрів.

У Відні до співпраці з нею на згаданому полі приступив і славний український челіст проф. Б. Бережницький.

Після одружіння п'яністки її праця не припинилась, а навпаки посилилась, бо в чоловікові вона знайшла людину, що музику глибоко любить і уміє її оцінити*).

Як вже згадувалось п'яністка студіювала в відомого педагога. І вже на перших концертах тієї школи, попри боротьбу за впливи, висувається ім'я нашої п'яністки. Її запрошують на концерти до Грацу (1930 і 1931 р.), де вона відтворювала перед чужинцями, невідомі для них твори української музики: Ревуцького, Козицького, Барвінського. Рецензенти „Tagespost“-у, а також і „Музичного Вістнику“ (Львів) відзивались про ті концерти дуже зичливо. Напр.: „Tagespost“ 9 III. 1931 р. — „п'яністка виказала себе як повну смаку п'яністку з прозорою технікою і повноспівним ударом“. „Tagblatt“ від того ж дня писав: „Д. Каранович показала себе повною чуття п'яністкою. Техніка її гри на послугах великої музикальності викликала через її музичне подання правдиву насолоду й користь“.

У „Музичному Вістникові“ (Львів) 1930 р. писалось: „Сила виразу, технічна заокругленість, чистота нюансування, а найголовніше — розуміння форми, яке просякнuto щирсердечним до плястичної закінченості передаванням... є типом гри п'яністки.“

Із рецензій на концерт учнів Байнгартена в часописах „Wiener Neueste Nachr.“ 6—V.—1932 р. і в „N Wiener Tagblatt“ від 8 VI 1932 довідуємось, що „Technisch auf stattlicher Höhe standen D. Karanowicz“.

Після цього п'яністка в товаристві проф. Бережницького готується до самостійного вечора української модерної музики, що й відбувся 1933 р. в Palais Raibor.

До програми увійшли твори: В. Барвінського (сольоклявір і клявір з чельом), Н. Нижанківського — „Мала суїта“ для клявіру і сольоспіву М. Колесси. Цей концерт нім. критикою був прийнятий з особливою увагою з вказанням на небудений талант п'яністки.

Крім концертів в Австрії п'яністка разом із челістом не раз виїжджала по запрошенню на концерт і закордон, до Чехії, до м. Брна). Ці вечори влаштовувались, інколи з передаванням через радіо.

Виступами п'яністки на українських і інших концертах не закінчувалась її праця. Д. Карановичева старається, що їй і

*) Муж п'яністки — Др. Б. Каранович, попри свій фах солідно студіював теорію і сольоспів. Має декілька дуже вдатних сольоспівів до слів Тичини, Олеся і інші твори. — П. М.

вдається, нав'язати зв'язки з музичними колами Відня. Є улюбленою гостею в сальонах прихильників музики. При тій нагоді п'яністка не забуває ніколи й добровільно взятого на себе обов'язку — хоч і принагідно зазнайомлювати чужинців із рідною музикою. І чужинці, попри зарозумість з „вищости“ своєї музичної культури, солідно цікавляться творчістю українських майстрів.

Так в одній із Volkshochschule (Alsergrund) засновано Т-во, що зветься **Collegium musicum**. В ньому крім рефератів з демонстраціями про модерних компоністів Рegera, Pфiцнера, Р. Страуса, Маркса і др. дається можливість молодим талантам, які через матеріальну скруту не можуть із своїми творами показатись перед суспільством, найти дорогу до преси й публіки. Перед тим твори їх з об'єктивною суворістю переглядаються Колегією, читається про них реферати і випроводжуються перед членами **Collegium musicum**. Діяльними членами колегії є відомий віденський музичний публіцист проф. Є. Дечай (Decsey) та Фр. Шадлер.

Завдяки заходам п'яністки в листопаді 1935 р. відбувся в тому Т-ві доклад — розбір творів В. Барвінського. В тешло-прихильних словах к-майстер Ф. Шадлер розповів аудиторії про напрямні української музики, коротко переповів біографію В. Барвінського, відносячи його до імпресіоністів, і нарешті пропонував аудиторії вислухати його твір — „Українська суїта“, варіація і фуга на тему „Засвістали козаченьки“ і „Ой, не світи місяченьку“.

Сам твір і незвичайно вміле виконання його п'яністкою дали слухачам правдиву мистецьку насолоду.

В програму п'яністки натеper входять твори таких компоністів: В. Барвінського, Вериківського, Костенка, Козицького, Кудрика, М. Колесси, С. Людкевича, Н. Ніжанківського і Л. Ревуцького.

Так би виглядала коротко оглянута діяльність пропагандорки української музики за кордоном п'яністки Д. Карановичевої.

Зупиняйтесь над заслугами п'яністки й потребами, які виликають в бігу праці, обтяжило б цей допис.

З усього поданого впливає, що попри несприятливі на українському музичному полі умови (брак відповідних нотодруків, музичних журналів і т. д. ...) Д. Карановичева переводить велитенську працю, і за це їй належить велика честь.

Михайло Мухин.

БІЛЬШЕ СВІТЛА!

III, Стара Громада супроти Москви і Драгоманова.

(Продовження. Гл. „С. Д.“ кн. 1—2 1936, ст. 88—97 і 114—119).

В своєму листі до Киян, цебто до Київської Громади Драгоманов поруч з іншими обвинуваченнями висував проти Громади й таке: „Коли наша пропаганда йде дуже слабо в Галичині, а останніми роками навіть зовсім ослабла, то тут винні Ви з Вашим потворством подлостям В. Барвінського, Вашою санкцією паскудству „Діла“ проти Павлика і накінець тим, що Ваші делегати благословили протіву натуральний шлюб Франка з Зорею“. Натомісць Кияне відповіли на цей пункт драгоманівських обвинувачень так: Що до Барвінського то перш усього мусимо Вам сказати, що Ви мабуть добре знаєте, який самостійний і твердий характер був у цього чоловіка, (що, по нашій думці, його моральний плюс), і від цього з якою прямою і твердою програмою він виступив, яко політичний діяч. А коли так, то яку б ми мали можливість переконати його, бачившись з ним тільки на хвилину. Ви скажете, що треба було нам зовсім відвернутись від нього; але ми не мали на це ніякого права, бо тих „подлостей“ про які Ви кажете, ми не бачили, а за те бачили, як багато користі він зробив для постанови народнього діла в Галичині. Ви може прозиваєте „подлостями“ те, що він прямо заявив, що відрікається від соціалізму, але відвертатись від чоловіка за це ми не маємо права“. Далі в тексті копії листа Киян, як здогадується М. Возняк (Україна, 1929, Січень—Лютий, ст. 63) правдоподібно щось пропущене й послідовність думки на деякий час затрачується. Автори листа констатують підупад української національної справи в Галичині під впливом одночасного натиску з боку польського й москвофільського. „Саме в цей гарячий час і виступив до діла Барвінський, який побачив, що захистити народне діло можна, тільки відрікшись від соціалізму, який і в Австрії, не тільки в нас, — писали далі Кияне в січні 1887 року, — лічиться урядом і більшістю публіки страшенним „жупелом“ (страхіттям). Побачивши це, він і заявив голосно, що українське народне діло він визнає цілком яко програму діяльності своєї й усієї народової партії, а від усякого соціалізму відрікається... Як же що додати до цього багато ще дечого, що зробив Барвінський, хоч, наприклад, тільки віча й читальні, то для нас стає дуже ясным, яка велика сила була в цьому чоловіку й як важко було б осудити його за те, що де в чому він не пішов

по нашій думці й колишній програмі". (Україна, 1929, кн. 1—2, ст. 51, 63)*).

Поминаючи те, що відповідь Киян не носить зовсім характеру лайливого, яким визначається й цілий лист Драгоманова до Киян, так і ціла драгоманівська спадщина, лайлива скрізь, де справа торкається Українців і України, але дуже панегірична там, де торкається москалів і хоч би й їх літератури, — у відповіді Громади є ще один дуже цікавий момент: Кияне цілком позитивно оцінюють те, що Володимир Барвінський не хотів, ототожнювати української національної справи з соціалізмом; навпаки Драгоманов й його учні, з яких тут назвемо за авторитетним твердженням Ольгерда-Гіпполіта Бочковського (див. статтю останнього „Грушевський — як соціолог“, Коперативна Республіка, 1935, Листопад) лише одного Грушевського — все ніби казали соціалізові „при тобі, ясний пане, стоїмо і стояти все будемо“. До чого довела ця звичка ототожнювання українського визволення з соціалізмом у році 1917 з Грушевським-драгоманівцем на чолі Центральної Ради й цілої української політики — знаємо аж надто добре всі, не виключаючи навіть і п. Бочковського.

Вертаючись до листа Киян Драгоманову, зазначимо, що Володимир Барвінський, на якого так страшенно гнівається Драгоманов — один із найвизначніших перших галицьких народовців, незвичайно талановитий і відданий справі, національного відродження чоловік, фундатор „Діла“, яке заснував року 1880 і яке за його короткого редагування (Барвінський умер рано: народжений року 1850, умирає в 1883) не було таким сумним явищем, як „Діло“ доби перекінчика Панейка, „Діло“ доби літературно-критичної диктатури Михайла Рудницького. В. Барвінський закидав Драгоманову, що Драгоманов є агентом російського уряду. Цей закид він зробив року 1879. Хоч ми й тепер не маємо даних щодо співробітництва Драгоманова з російським урядом у році 1879 і навіть сумніваємося, чи того року він уже був у зносинах з російським урядом, але загально відомо,

* Драгоманов: Дещо про львівських народовців і соціалізм у Галичині в приводу брехні „Русского Сіона“ та „Газети школьной“. — Громада 1879 книга IV., ст. 361—370. Порівняй тут же ст. 111—112. Партицький писав напр. „що особа п. Драгоманова єсть... тільки простим орудієм у руках ворогів Руси“. (Під Русею Партицький розумів не що інше як саме Україну, прим. ред.) Володимир Дорошенко, за статтею якого я навожу ці бібліографічні вказівки у своїй статті: „Союз Визволення України і орієнтація російських українців“, Вістник Союзу Визв. Укр., 1917, 25 листопада, ч. 178, пише з свого продрагоманівського становища: „По цій статті Драгоманова Барвінський Вол. мав одначе сумну відвагу далі обстоювати при обвинуваченню Драгоманова в підкупстві. Дивись його замітки під характеристичним заголовком „Причинок до історії самозванних пророків і агентів провокаторів Правда, Львів, 1879, вип. VII., стор 3—4 окладники, порівняй також випуск VIII, ст. 531—532, „Фонд нігілістів“.

що двома роками пізніше — в роках 1881 та 1882 Драгоманов видавав у Женеві газету „Вольное Слово“, яка в дійсності була органом групи конституційно настроєних міністрів імператора Олександра III. До числа цих співників Драгоманова належали: міністр внутрішніх справ і шеф корпусу жандармів, граф Ігнатефф (хоч Драгоманов в однім листі до Юліяна Яворського незадовго перед своєю смертю рішуче викручується від зв'язків з Ігнатефом, гл. „Життя і Слово“, 1896, V, 388. У зносінах з Ігнатефом обвинувачував Драгоманова ксьондз Зеленські у своїй польській публікації „Генега і розвуй нігілізму в Росії), міністр імператорського двору граф Воронцофф-Дашкофф і ще ряд уже хоч і не міністрів, але близьких до російського уряду й царя осіб. В таких умовах можна лише віддати належне інтуїції Вол. Барвінського, який відчував, наперед, які можливості, затаює в собі дводушний і двозначний Драгоманов. Пишучи це ми мусимо зазначити, що про „платну“ співпрацю Драгоманова з російським урядом ми не думаємо нікому дсводити, не вважаючи навіть на те, що „Вольное Слово“, як це довів у своїй праці „Із історії політичної барьби 70-х гадофф XIX. ст. Багучарській-Яковлефф, діставало грошові засоби скоріше всього від близького до групи Ігнатієва та Воронцова кн. Демідова Сан-Донато... Справа полягає не в цих грошових дрібницях: справа полягає в тім, що Драгоманов був таким самим російським державником, як і Ігнатефф і Воронцофф... Поза тим справа полягає навіть не в тім, що Драгоманов співпрацював з Ігнатефом чи яким іншим російським міністром чи шефом російських жандармів — на наш погляд туди йому й дорога, але справа полягає в тім, що цей приятель російських придворних і добрий знайомий і співник російських міністрів в'їхав усіма чотирьма колесами своєї московської ліберальної карети в самий центр українського руху. А тому на наш погляд мав цілковиту рацію невіджалований і забутий Володимир Барвінський і дуже шкода, що з його голосом так мало рахувались: ще тоді слід було вилучити Драгоманова з українських рядів. так само як за зносіни з перебурзькою бюрократією вилучили його російські революціонери в році 1882 „Чиста справа потребує чистих рук“, любив проголошувати Драгоманов. Але, не згадуючи вже за руки — чи мав він принаймні хоч сумління чисте, коли з своєю двохповерховою душею взявся в Женеві „реформувати“ український рух по своїй волі і подобі?

Кількома роками пізніше, в середині 80-х років, російський посол у Берні швейцарським казав своєму австрійському колезі, що Драгоманов має гарячу голову, але що російська поліція навчилася використовувати цю гарячу голову з користю для себе... Прочитавши ці рядки, дехто мо-

же образиться й навіть обуриться за „святого” Драгоманова, але ми ще раз мусимо нагадати, що російські терористи, як Засуліч, і соціалісти як Плеханов, пірвали з Драгомановом саме через те, що вони переконалися в цім самім, у чім переконував свого австрійського колегу московський дипломат Новіков. Не час і не місце тут над цим зупинятися — бажаючих можемо відіслати до документів і листів, оголошених у збірці „Група асвабдження Труда”, том третій, де надрукована т. зв. „Драгоманіяда” — документи в цій справі з особистого архіву Засуліч, знаної російської терористки, яка своїми вистрілами в генерала Трепова 5 лютого 1878 року відкрила сезон політичних атентатів проти представників московського абсолютизму. Зрештою коротко про це все я почасті розповів у моїх нарисах „Драгоманов без маски”, розділ VI. та VII. Львів, 1934.

З листа київських громадян варто навести ще незвичайно важне місце для історії проектованого Громадою закордонного журналу. Громадяне боялися тоді вже дуже „зрусифікованої” московськими революціонерами Женеви. Вони радо бачили б свій журнал деінде, а не в осередку московської революції, який певно впливав би і на майбутній журнал Громади. Так зрештою воно й вийшло: опинившись у Женеві, Драгоманов одразу підпав під вплив анархістів і незвичайно зрадікалізував цей журнал, який ініціатори уявляли собі цілком далеким від анархістичного сектарства. Книжки писали у своїй відповіді незвичайно тверезі, практичні й розумні речі:

„Ми сподівались побачити своє видання виходячим у Відні — це раз, і виходячим швидко одно за другим, а найголовніше — швидко після того, як Ви виїхали — це два. Вийшло ж так, що Ви, навіть не порадившись з нами, переїхали до Женеви — це раз, а потім минув рік, мало що й не другий, — а видання нашого нема — це два. Звичайно, — на те були в Вас причини; але ж з нашого погляду, діло багато прогало від цих причин. Що Ви не могли видавати умовленої часописи в Відні. — це так: але може, якщо не в Відні, то й зовсім, не треба було б її видавати? От у цьому перша помилка, що Ви не порадилися тоді ж таки з нами; бо один вплив і одну вагу мало б видання, що з'явилось у Відні, місці, далеко ближчому до нас і ріднішому, і зовсім друге. — коли воно вийшло в Женеві, де воно легко згубилось між іншими російськими виданнями соціально-революційними. Від чогось також сталося, що Ви не могли видати швидко першого номеру, і видати так, як ми умовились. — щоб це була невеличка часопись, жива, торкаюча коротенько усякі наші питання. А зовсім не те вражіння робить, така часопись, як ті **гросбухи**, що дуже помаленьку висувались на світ Божий. Бо як ще перший том, де подані були провідні ідеї,

ще міг бути прочитаним деким з „неприсяжних українофілів“, то другий, **мастодонтний**, том хіба за каяття хто перечитав, а особливо, як побачив, що там подаються вістки про те, що три роки назад робилось на Україні*). Вийшло ще й так, що поки з'явився перший том, минуло багато часу, а разом з цим багато дечого змінилося в стані життя російського, бо після війни, хоч і немало облизнів з'їв уряд, усе ж таки він підняв голову, а найголовніше — тоді дуже гостро виступила революційна російська партія, на яку дивились усі — і ті, що згодились з нею, і ті, що були антагоністами, а на наші публікації ніхто не звертав навіть уваги, — цебто: тоді був зовсім не той час, щоб випускати їх. Ви не вірите нам, що і теперішній час ще гірший для таких публікацій, але ми маємо більше право не вірити Вам, бо щодня чуємо, як воно єсть насправжки“. (Україна, 1929, I—II, ст. 61).

Отже нарешті стало ясным, що київська „Громада“ даючи на початку року 1876 року, коли розгорався т. зв. східний, цебто російсько-турецький конфлікт з одного боку, а з другого боку невпинно зростали опозиційно-революційні настрої в Росії й російський уряд почував себе досить слабим супроти цього — Громада хотіла, щоб у Відні, далекому від осередку скупчення російської еміграції — Женеві — виходило легке, рухоме видання — місячник або двотижневик, невеликого розміру, опозиційно-український орган, який би в легкій і приступній формі трактував питання біжучого моменту. Натомість Драгоманов лише під кінець слідуєчого року 1877, коли війна фактично вже кінчалася перемогою росіян, почав видавати в Женеві грубими і тяжкостравними томами свою знамениту в очах наївних нащадків „Громаду“.

Ясна річ, що, коли б віденський поліційний режим не виявив себе таким держимордним, яким він у дійсності тоді був, а Драгоманов не відступив від первісного пляну — видавати невеликого обсягу, але бойового змісту журнальчик і то саме в добі, коли в Росії під впливом східнього конфлікту, потім війни і зросту революційного руху все бурхливо кипіло, то наслідки такого видання були б значно більші ніж безконечної „Громади“, яку ніхто прочитати до кінця мабуть ніколи не здолав. Треба визнати, що первісний плян „комітету 12-ох“, який з помешкання Михальчука в київським броварі на Кирилівській вулиці виражав за кордон

*) Порівняти це хоч би й з тими словами на адресу драгоманівської „Громади“, якими характеризує її такий ревний драгоманівець з російсько-жидівських кол, як Давід Заславський-Гомункулюс, теперішній головний фейлетоніст московської „Правди“: „збірки „Громади“ являються, здається, недорівняними в емігрантській літературі пам'ятками неграбности, тяжкості, незугарности. Сам він (Драгоманов) писав довго, багатословно, з частими відступами й екскурсіями на бік... Плехановф їдовито називав його писання „хріями““. (Див. „Билос“, 1924, кн 27—28).

Драгоманова, був дуже мудрий і добрий. Шкода, що виконання його опинилося в драгоманівських руках.

* * *

Ще один визначний український учений, **Павло Житецький**, (1836—1911), також член Старої Громади, в році 1887 чи 1888, виступаючи в Києві серед академічної молоді з промовою під час шевченківських свят, у своїй промові, яка згучала може занадто абстрактно — з огляду на поліційні тогочасні дуже шорсткі умови — все ж висловлюється досить виразно за першенство національного, а не соціального первення. Ціла ця промова Житецького свідчить про те, що тоді б же були загрожені українські національні позиції з двох боків — з боку російської поліції, так би мовити ззовні, і з боку вже зростаючого в українських рядах драгоманівства, яке загрожувало висадити в повітря все те, над чим працювали тогочасні українські патріоти. В умовах подвійного терору — поліційного і драгоманівського — зрадагована промова все ж є красномовним свідоцтвом того, що Житецький, викручуючися на всі боки, аніяк не хоче нічого з українських національних ідеалів та постулатів зректися, ані нічим поступитися. З початку Житецький згадує ті невимовно тяжкі обставини, в яких доводиться працювати по році 1876, коли з одного боку російський уряд заборонив українське друковане слово, а з другого боку Драгоманов, з уповноваженнями від Старої Громади вирушивши за кордон, провадить у свою черу нівелізаційну працю :

„Вже після археологічного з'їзду можна було сподіватись погрому ; через те в кінці 1875 р., після всякого думання й передумання товариського, виїхав Драгоманов по першому пляну в Відень, а потім самохіть — у Женеву, виїхав задля оборони українського діла перед цілою Європою на підставі більш широкій, ніж та, яка можлива була в державі російській. Не мені казати про те, чи добре задумана й викінчена ця справа. Не настав ще час спокійного й безстороннього обрахування її. Знаю тільки — і всі ми добре знаємо — що починаючи з 75—76 років аж по цей час живеться нам дуже тяжко не тільки від зовнішнього натиску, який на хвилину тільки полекшав, але ж і від внутрішніх непорозумінь між різними фракціями українського гурту. Кожний з нас бажає знищити ці непорозуміння, через те й я розповів вам про минуле життя наше, чи не знайдемо ми в нашому власному досвіді таких показів, які мали б значення т. зв. „логики событій“ обов'язкової для всіх нас“. (Промова Павла Житецького на Шевченкових роковинах 1887 чи 1888 р. ЗНТШ, т. 116, 184—185).

Варто зауважити, що майже цілком тотожно оцінює переїзд і діяльність Драгоманова і **Франко**, що більш рішуче аніж Житецький (який лише глухо згадує про „внутрішні непорозуміння між різними фракціями українського гурту“).

висловлюється проти невчасности драгоманівського „соціалізму“ :

„Розпочавши свою еміграційну публіцистику в Відні, Драгоманов швидко й не зовсім обдуманно переніс її до Женеви. Це значило не тільки географічне, але й ідейне віддалення : із конституціоналіста, яким він виступав у Росії й у Відні, Драгоманов у Швейцарії робиться соціялістом-анархістом і силкується на тім соціялістичнім анархізмі покласти підвалину нового українського руху. Для таких поглядів тоді ані на Україні ані в Галичині не було розуміння : в Галичині вони були по prostu якимись страхопудами, про які навіть думати було страшно. Таким способом українська еміграція сама собі підривала коріння ; ідеї висловлювані в „Громаді“ були занадто далекі, занадто ідеальні, абстрактні, щоб яка будь більша група чи громада могла запалитися“. (Франко : Молода Україна, I, 20).

Далі Житецький переходить від аналізу сучасности до прогнозів майбутнього, і при цьому, треба це визнати, проявляє дуже велику гостроту і далекозорість :

„...переходжу до працювання над нашим власним ділом. Питаючи самого себе, де його центр, я нічого, панове, не можу відповісти ні собі ні вам, крім того, що центр його в питаннях народньо-національних, а не соціяльних. Поспішаю додати до цих слів дві уваги : 1) народньо-національну справу я уявляю собі не в формі воюючій, а в формі самооборончій, 2) соціяльним питанням я зовсім не відмовляю значення для українського діла, тільки це значення другорядне, а не першорядне. Мусимо так поставити діло, щоб відбігти з того дуалізму, який можна так чи інакше змазати в теорії й якого не можна відсторонити в практичному життю, бо воно безперемінно ставить перед нами питання : що попереду робити, що після. Від цього питання не можна відвертатись ніякою широкою фразеологією, бо хто ганяється за двома зайцями, той, як то кажуть, ні одного не піймає“. (П. Житецький : Промова на Шевченкових роковинах, р. 1887 (88 ?). ЗНТШ, 116).

Український провід років 1917 і дальших під впливом Драгоманова „ганявся за двома заяцями“, але не піймав ані одного.

* * *

Переходячи до становища самого лідера й сеніора Старої Громади до комплексу драгоманівщини, яке безумовно було різко негативним, мусимо на жаль підкреслити, що серед оголошеного досі листування тогочасних діячів, майже не зустрічаємо листів проф. **Антоновича**. Коли б сучасні власники драгоманівського архіву (Український Науковий Інститут у Варшаві) видадуть листування Старої Громади з Драгомановом і тоді нарешті можна буде мати повнішу уяву

про взаємовідносини між ними і про всі подробиці розриву між ними.

Тут наведемо уривок із спогадів однієї зросійщеної українки про відношення Антоновича до московської культури й негативну оцінку її впливів на Україну :

„Вихована на російській літературі, я любила її й уважала за свою рідну, „Атечественние Записки“ були мій улюблений журнал і, визнаючи їх неуважність, до України, я вибачала їм цю хибу за багато іншого. А тому звістка про загрозу „А. З.“ обурила й засмутила мене глибоко. Як раз того дня, коли я дізналася про цю подію, я зустріла Антоновича на велелюдному вечорі в Лисенка. Було гучно, весело й мабуть, мій сумний вигляд контрастував з загальним настроєм, бо Антонович спитав мене, „що мене засмутило“. Я гаряче розказала про своє обурення і про свій жаль з приводу припинення „А. З.“ Він уважно вислухав мене й хитро всміхнувшись, сказав: „знаєте, мені уявляється, наче б наша українська дівчина розповідала мені, що вона дуже любила москаля, і що його на війні вбито. Мені її сердешну дуже жалко, а москаля аж нічогісінько... Вплив російської культури на українців занадто великий і тому шкідливий. Російська література сильніша за українську, — це збільшує небезпечність. Коли українці будуть засвоювати загальнолюдські ідеї й вищу культуру з творів західно-європейської думки чужоземними, більш далекими мовами, то вони не будуть так утрачати свою рідну мову, як тепер; вони будуть намагатись висловлювати ці ідеї своєю мовою й цим сприятимуть її розвитку, а разом з тим і розвиткові рідної літератури й культури. Нехай молодь вчиться чужоземних мов, читає багатшу на ідеї західно-європейську літературу — це буде корисніше для неї, ніж вплив російської літератури“. — Міркування Антоновича не переконали мене — я бачила в них вияв національної нетерпимости“. (Софія Егунова-Щербина: Пам'яті В. Б. Антоновича. „Україна“, 1928, кн. 5, ст. 97—98).

Цей уривок із спогадів п. Щербини відноситься до року 1885, року закриття „Атечественних Записок“. В р. 1889 Володимир Антонович дав ще проречистий вираз своєму наскрізь негативному ставленню до московської літератури, переклавши в своїм „Листі Подорожного“ (львівська „Правда“, 1889. Про це докладніше див. працю Мирона Кордуби: Зв'язки Антоновича з Галичиною, Україна, 1928, кн. 5; М. Мушин: Драгоманов без маски, III. Адорація московської літератури, VIII. Укр. Ефіяльт в укр. Тернопілях) протимосковські статті знаного свого часу каталанського критика Помпея Хенера (1848—1919). На превеликий жаль цю статтю Антоновича, загублену в старих річниках львівської „Правди“ всі забули, натомість відповідь на неї, яку написав Драгоманов п. н. „Листи на Наддніпрянську Україну“, яка протягом

кількох десятиліть „витримала“ кілька видань і в якій Драгоманов звеличив як лише міг московську культуру й літературу, — цю відповідь Драгоманова аж надто добре засвоїло собі кілька поколінь української інтелігенції.

М. Грушевський у своїй статті „З соціологічно-національних концепцій Володимира Антоновича“ (Україна, 1928, III—IV.) наводить надзвичайно багато матеріалу, який свідчить про вороже ставлення його учителя до Москалів і до московської культури. Наведемо з цього матеріалу деякі уривки. „Проф. Антонович про російську літературу говорив між іншим таке: „Психологічне самокопирсання — кому воно потрібне“. Не щадив він також і цілого національного характеру москалів. Про це Грушевський розповідає так: „Покійник любив парадокси в приятельській розмові, — але в цих парадоксах виявлялася дійсно щира неприязнь до всього, що в його очах було зняряддям поневолення укр. народности великоруською. В усіх перевоплощеннях російської й української сторони, російська була для нього гнобительною, а українська гнобленою, і як він жартом висловлювався в кругу приятелів взаємовідносини цих двох елементів виявлялися в тім, що Великорос, виявляючи свій національний характер, від кожного корення складав слово, що значило „бити“, а Українець слово, що значило, „тікати“. „Так воно й ведеться на протязі історії: один б'є, а другий тікає. сформулював його гадку один із присутніх приятелів. І цього правила притримувався Антонович протягом свого життя — він уважав для себе за краще „тікати“ від усіх приман російської культури, і рекомендував також своїм приятелям і ученикам. Великоруська народня стихія лякала його своєю грубою, жорстокою, непохитною силою, культом безоглядного авторитету і насильства. Вона відстрашувала його і в життю і в історії і він не любив торкатися російсько-українських відносин, тому, що не мав змоги висловлювати про них те, що мав у гадці, а гратися в компліменти не хотів“.

Натомісць, як пише дещо далі той самий Грушевський, Вол. Антонович „любов'ю ніжною, глибокою безмежною окружав стихію українську. Він любив український наріз з його сильними і слабими сторонами. Я думаю — він волів би бути в пеклі з Українцями, ніж з Великоросами чи Поляками в раю“.

Наведеного матеріалу мабуть вистачить для того, щоб розвіяти, на жаль занадто глибоко поширене драгоманівцями переконання, що разом з Драгомановом „хто на Придніпрянщині не захоплювався соціалізмом, федералізмом і московською культурою“?

Соціалізмом почали захоплюватися дещо пізніше, грубо беручи — приблизно від року 1895, року смерті Драгома-

нова, починаючи. Але й тоді на тій самій Придніпрянщині було вже цілком самостійницьке „братство Тарасівців“, які плекали культ пам'яті великого кобзаря України, був Міхновський з своєю цілком націоналістичною програмою „Самостійної України“ (р. 1900). Отже і для тих, уже подрагоманівських часів, не можна говорити про виключне пановання соціалізму, федералізму й пошани до московської культури. Було чимало людей, що цими речами аж ніяк не захоплювалися. Що правда, становище вже було значно гірше. В значній мірі під впливом пропаганди Драгоманова, почасти також під впливом занепаду зв'язків із західноєвропейською культурою, занепаду знання французької й німецької мови серед інтелігентної молоді, зростом впливу московської мови — становище значно погіршало. В одному з листів В. Антоновича до приятеля його юних років: Бориса Познанського (з дня 25 березня 1901 р.) Антонович з великим сумом писав про це обмосковлення української молоді: „Все таки почасти твого песимізму я хоч і згоджуюся з мотивами, але маю багато мотивів снисхожденія (полекші, прим. ред.). Наші діти виховались зовсім на іншому ґрунті і в інших обставинах як ми — через те й характеристика їх інша; трохи тут винуваті і ми, бачивши як (московська) культура на їх лізе, треба було озброїти їх знанням якої небудь західної літератури, щоб вони найшли позитивні ідеали правди й добра — ми всі на це не звернули уваги, а вони погрузились у те, що було ближче; що вони там знайшли добре знаємо: або ідеалізацію сили в тій боротьбі з правом, або таку нірвану, що звичайний арієць і не розбере (напр. ідеал саддата Коротаєва в повісті „Война і мир“ Л. Толстого, або кругозор через „Провину й кару“ Достоевського). Всяка правда повинна відрізнитися простотою, ясністю і закінченістю, а в цих буддійських туманних елюкубраціях сам чорт ногу зломить. Усе ж таки як не єсть чудацький напрямок наших епігонів, мабуть і вони морально не пропадуть — якийсь час пробурлять у нірвані, а затім, як прийдеться вступити в життя і взятись за працю, то вони охолонуть і, аби був у їх культ совісті (а здається він єсть), то вони і стануть на належному місці“. (З листів Антоновича до Б. Познанського, „Україна“ 1928, III—IV).

На превеликий жаль, песимізм Познанського мав більше історичної рації, аніж оптимістичні надії Антоновича: здрагоманізоване чудацьке буддійське покоління, що саме презентувало українське життя від року 1905 до фатального року 1917, „не охолонуло“ — дивного в цім нічого немає — адже того культу совісти, на який такі надії (останні надії!) покладав старенький Антонович, — культ совісти, підносимо це вдруге, це покоління очевидно не мало: замість нього воно виробило знамениту винниченківську „чесність з со-

бою“, в якій жадного місця для чесноти в нормальнім українським розумінні не було. Мусимо застерегти ще одне: і Антонович і Кониський часто, по мірі своїх уже підпадаючих сил виступали в українській пресі з виясненнями щодо справжньої ролі московської культури й літератури, і тієї небезпеки, яка могла повстати від неї для України. Але ці перестороги могли появлятися лише на сторінках галицьких журналів, які в дуже обмеженій кількості діставалися на Придніпрянщину. Натомісць після одного антиросійського виступу Антоновича який скористався негативною оцінкою російської літератури одного еспанського критика і зreferував її на сторінках галицької преси, Драгоманов виступив з цілою книгою, в якій боронив і вихвалював російську літературу, — з „Листами на Наддніпрянську Україну“, які очевидно ретельно перевозилися з Коломиї на Придніпрянщину і там у гуртках соціалістичної академічної молоді систематично з року в рік студіювалися і приймалися здебільшого як річ, яка не підлягає критиці і вільному обговоренню. Якщо вірити Ол. Лотоцькому*) навіть на передодні світової війни майбутній міністр закордонних справ Української Народньої Республіки, проф. Ол. Шульгин, марнував дорогий час у студіях творів Драгоманова, керував гуртком українознавства в петербурзьким університеті, в якому займався апологією Драгоманова, виступав на річних академіях пам'яті Драгоманова... Отже навіть у велику світову війну люди мали вступати з таким цілком невідповідним ідейним навантаженням, як безвихідно москвофільські „Листи“ та „Чудацькі думки“ Драгоманова. Залишається ще звернути увагу що мабуть не випадково Антонович з такою відразою називав напромак своїх нащадків „чудацьким“ — вражаюча одноіменність з „чудацькими“ думками Драгоманова!

* * *

Отже Стара Громада, в особі трьох своїх найвизначніших членів (не рахуючи Кониського, найрішучішого противника Драгоманова, про якого мова буде згодом) усіма силами намагається триматися „проти ворога“, а оскільки це було неможливо то принаймні — стояти осторонь від ворога (москаля), триматися окремо, „без ворога“. Більш бойовий і темпераментний Кониський непохитно тримався гасла „проти ворога“... Натомісць Драгоманівська тактика була діяльно інша, його гаслом було: „з ворогом“, а для за-

*) Такий знавець відносин в укр. передвоєнній петербурзькій колонії, як проф. Лотоцький пише у своїх споминах, що в університетському гуртку українознавства Олександр Шульгин зокрема займався студіюванням творів М. Драгоманова та пропагував ті самі студії і по інших школах. (Лотоцький: Сторінки минулого, том II, ст. 69). Нам залишається додати, що в міжнародній обстановці років 1912—1914 пропагувати студії Драгоманова — було проявом рекордового і непростимого хуторянства!

милення очей легковажних оголошувалося в першу чергу москалів („поступових“, „соціалістичних“ і т. п.) за приятелів найлюбіших, з якими йти разом, вкупочці, було так приємно і природно... А з того, що чужинці-москалі — стали приятелями і братами, одразу ж вийшло те, що свої, українці, стали для Драгоманова і драгоманівців Панейком кінчаючи — ворогами найлютішими...

Яскравими прикладами цього ворогування з усім українським — духом, традиціями, історією, літературою, політичним ідеалом самостійності — були й драгоманівські „архитвори“ — „Листи на Наддніпрянську Україну“ і „Чудацькі Думки“, таксамо як і „чудацька“ політика вихованих на „Чудацьких Думках“ українських політиків драгоманівської Центральної Ради в 1917 році, які ворогом своїм найлютішим уважали, за страхіття найбільше рахували: український націоналізм, шовінізм і імперіялізм. Вони ж узялися до знищення в самім зародку можливості створення української національної армії й солодко проспали в обіймах братньої (хоч зовсім до них по-дружньому не настроєної) „великої російської революційної демократії“, аж десь на початку січня року 1918 дзвінки сальви далекосяглих морських гармат з лівого берега Дніпра не стали рватися над драгоманенятами обезброєною столицею України...

IV. Кониський супроти Драгоманова.

Другим у Старій Громаді і віком і значенням після Володимира Антоновича був **Олександр Кониський** (1836—1900). Його протидрагоманівське становище було остільки яскраве й послідовне, що навіть сучасним оборонцям культу Драгоманова є ніби то знане, хоч вони зовсім не уважають своїм обов'язком знати минуле.

Можна навіть уважати, що серед численних ворогів Драгоманова і драгоманівщини, Кониський займав перше місце; його можна назвати ворогом черга перша драгоманівського світогляду і драгоманівської тактики.

Свою боротьбу проти Драгоманова Кониський безперечно програв, Драгоманов у цій боротьбі безперечно виграв. Разом з Кониським програла Україна, з Драгомановом — виграла Росія... Але це сталося вже по смерті обох ніби то ідейних, а в дійсності — національних ворогів, це сталося в роках 1905—07, коли одрагоманене українське суспільство на перші ролі в українській русі висунуло яскравих драгоманівців, автономістів-федералістів, сторонників угоди з поступово-соціалістичною Росією, відсунувши на бік прихильників ідеї боротьби з Росією, ідеї України самостійної і воюючої, це сталося також і в році 1917, коли Центральна Рада з своєю плятформою „єдиного революційно-демократичного фронту“ з тією ж самою Московщиною перемогла

змагання українського вояцтва і селянства (українські військові з'їзди року 1917 і Вільне Козацтво) до творення свого самостійного життя... Але за життя обох противників справа драгоманізації, інакше кажучи політичної асиміляції українства ще не прибрала такого катастрофічного для історичної долі України характеру. Перевага все ж ще належала людям правильно зорієнтованим у національних проблемах, які мали українську душу, а не так, як Драгоманов, — москоську.

Причин для цієї посмертної поразки Кониського було багато, але найважливіша є та, що українство в перших роках ХХ століття безперечно змінило свій внутрішній характер; не зважаючи на всілякі соціал-демократичні і радикал-демократичні деклямації воно без сумніву в своїй масі глибинно зрушифікувалося; всі ці незвичайно щирі і милі співробітники автономічно-федералістичної преси, як київської „Ради“, петербурзького „Українсько-Вестника“ і „Вільної України“, хоч і писали по-українськи чи яко українці, в ґрунті речі здебільшого були вже освоєні з російською державністю люди, які стреміли лише до реформи устрою цієї російської державности — не більше. Та обставина, що дехто з них носив вишивану сорочку, як тепер її носить Павел Петрович Постишефф або навіть Андрей Фортеп'янович Хвіля, справи абсолютно не міняє: на редакційних постах в українських редакціях тогочасного Києва сиділи оборонці російської державности, які в дуже критичну хвилю для цієї державности, в році 1917 зуміли зробити все від них залежне, щоб у міру можливого цю російську державність врятувати і до створення української державности не допустити. А що потім трапилася така подивугідна ситуація, що всі ці (беручи справу лише в політичній сенсі, не культурній) „руські люди“ були примушені, з величезними ваганнями і хитаннями, проголосити самостійність України дня 22 січня 1918 четвертим Універсалом Центральної Ради, то це належить до явищ, які інакше як історичними парадоксами назвати не можна, вони ж бо здебільшого цей прапор самостійности дуже скоро знову проміняли на прапор „федеративного“ СССР, як це зробив хоч би й сам голова Центральної Ради професор Михайло Грушевський і голова Генерального Секретаріату пан Винниченко.

* * *

Коли багато років по смерті Кониського були видані „Вибрані Твори“ його, то один рецензент дуже влучно зазначив деякі причини того забуття, яким вшанували нащадки цю характерну й незломну постать:

„Палка натура Кониського, що не прощала не лише національної зради, але й громадського хитання та неробства,

бойова його через це постать в українському громадському житті створила для його особи дуже несприятливу атмосферу ще за його життя, і це відбилося в певній мірі на трактуванні громадської та літературної діяльності його й після смерті“. (З рецензії О. Б. на „Вибрані Твори“ Кониського, Тризуб 27 грудня 1927).

Другий рецензент, І. Оришкевич („Життя і Революція“, 1928. кн. I., ст. 119), оцінюючи „Вибрані Твори“, згадує такий вираз проф. Сумцова про Кониського: „один із найбільш завзятих українських націоналістів“, бо раз-у-раз проскакує в його творах національна тенденція“. Той же Оришкевич зазначає, що „про повість „Юрій Горовенко“ Драгоманов у свій час давав уїдливі характеристики. Не без уваги її лишилася й тодішня російська українофобська преса. (Кієвлянин, 1885, ч. 12). Московська жандармерія звертала особливу увагу департаменту поліції на злочинний зміст одного числа „Зорі“ (1896, ч. 7), де вміщено нарис Кониського „Т. Шевченко в дорозі на заслання“, що містить різні „бунтівливі думки“, наприклад царя Миколу I. названо „не першим російським коронованим катом“ та коронованим фельдфебелем“, — Кониський, живучи в Києві, часів жандарма Новицького не боявся давати до львівської „Зорі“ цілком негативних оцінок московського режиму, а в нас роблять не знати якого національного героя з Драгоманова, який, сидючи в Женеві, складав проекти обласної реформи в Росії і ставлять йому не знати в як велику заслугу ці проекти дрібних поправок російського державного механізму...

Варто навести кілька оцінок, які свого часу дали різні знайомі й сучасники Кониському, якого вони добре знали; це допоможе нам до певної міри відтворити образ цього так несправедливо забутого українського діяча й патріота.

Іван Франко оцінює Кониського в дуже характерних виразах: „Це не був авторитет, що своєю силою пригнітав молодших і слабших, як чинив Драгоманов; це був гарцівник, рухливий і легко узброєний“. (Франко: Молода Україна, ч. I., ст. 42).

Цікаві місця знаходяться також у тій оцінці Кониського, яку незабаром по його смерті дав йому і його діяльності проф. М. Грушевський:

„Спеціально важне значення мали відносини Кониського до Галичини — для розвою національної ідеї і в Галичині й на Україні. Щодо довгості, тяглості й інтензивності його участі в галицькій життю з Кониським можна на рівні поставити тільки Драгоманова, хоч розуміється, впливи його діяльності далеко не були такі глибокі й сильні, як Драгоманова. За те для нав'язання спільності між цими двома частинами України-Руси, розтягненими кордоном, його діяльність була найбільша; а на зміцнення українського руху в

Росії — це мало превелике значення. В Галичині 60—80 років його діяльність мала також важне значення; я сказав уже, що тоді це був чи не найвизначніший галицький письменник. В тодішній, бідній числом народовецькій громаді Галичини його діяльність і моральний вплив „України“, що несла вона з собою, були дуже значні; при тім у цім часі, 60—80 років це був для щойно пробудженої й повної рутенства Галичини провідник, якого голос вів її наперед, до поступу, ширших перспектив“. (М. Грушевський, „Пам'яті Олександра Кониського“, 39 том „Записок Наук. Т-ва ім. Шевченка у Львові“).

Лотоцький у своїх спогадах такими словами закінчує свої згадки про Кониського: „Можна любити Україну так як її любив Кониський — але більше, як він — любити не можна. Він не жив, він горів тією любов'ю, увесь свій вік, не покладаючи рук, в поті чола працював на користь єдиного дорогого йому діла, працював здебільшого — з тяжким болем у душі під тягарем трудних обставин, під ворожими замахами „чужих“ і „своїх“. (Сторінки минулого, т. I, ст. 176).

* * *

На початку шістдесятих років минулого століття в Полтаві був досить поважний гурток українців-сепаратистів. На чолі його стояв п. Шиманов, належали до нього пп.: Шевич, Пильчиков, який пізніше був одним з фундаторів Наукового Товариства ім. Шевченка у Львові, Кониський, Милорадовичка... На чолі ворогів цього гуртка українських самостійників-націоналістів стояв учитель і вождь Драгоманова Стронін. Ця друга група називала себе космополітами, але ясна річ, що за цією інтернаціональною ширмою вони лише хитро ховали своє московське обличчя.

Дня 14 травня 1862 року Шиманов, провідник полтавських українських сепаратистів писав своєму одностудцеві Шевичеві про діяльність Строніна таке: „Чоловік цей зовсім не нашого поля, москаль по крові і думкам, і силкується яко мога закидати нам дорогу... Чоловік він може путний і чесний та дивиться на наш люд московським оком і не любить його. Дуже негаразд і те, що де треба, від одмовчується, що він москаль, а деякі люди помиляються і обертаються до нього як до щирого земляка... Багато людей дивиться на Строніна вгору, а нам уже мати вірний погляд. Наше діло вже помітно розходиться з ділом „всеросійських космополітів“ і нам швидше треба визнати цю осібність та вже не помиляючись, простувати своїм шляхом“. (Наводжу за працею М. Гніпа: Громадський рух 1860-х років на Україні. Книга I. Полтавська Громада, Харків, 1930, ст. 27). Двома днями раніше той самий Шиманов, писав знаному пізніше геніальному українському мовознавцеві Потебні, який

рівно ж ціле своє життя був українським витревалім сепаратистом і націоналістом, майже те саме: „Здорові були, шановний земляче Олександрє Опанасовичу. Всі ми знаємо, що ви може поїдете за границю і тому, з огляду на справу, не знаємо, — чи радіти — чи може сумувати із-за такої зміни, для Вас на всякий випадок дуже відповідної. Шкода, шкода з цього боку; людей наших скрізь ще мало, а про Харків і казати нічого; а час не жде, а противная партія під прикриттям вищих історичних поглядів і більш „трезвих взглядюф“, проводить московські тенденції, безцеремонно і не цілком чесно. Представник такої діяльності в Полтаві, на основі всього того, що мені доводилось чути, є п. Стронін, якому один розумний чоловік зробив увагу, що „пора би вам перестати вважати все те смішним, де вас нема“... (К. Чехович: Олександр Потебня, 17. Подано первісно М. Халанським: Матеріали для біографії Потебни. — Сборник Харьк. Ист.-Фил. Общ., XVIII, X, 1909, 12 Авторство Шиманова, щодо цього листа встановив Гніп у вже згаданій праці (стор. 28).

Для характеристики поглядів полтавських українців з гуртка Шиманова на відношення до Росії досить спинитися над становищем, яке в цій справі займав один із пізніших фундаторів Наукового Товариства імени Шевченка у Львові проф. Пильчиків (1828—1890): Пильчиків казав з приводу „спільного“, в ті часи ще не винниченківсько-грушевського „революційного“, а „конституційно-ліберального“ фронту, що „при численній перевазі московської народности й питомому останній нахилі до панування, не можна ждати добра при загально-російській конституції, про яку мріють сучасні уми. **Якщо це конституція московсько-ліберальна, то вона гірша для нашого морального існування аніж сучасний необмежений деспотизм**“... Ця конституція несе з собою на погляд Пильчикова лише панування „сучасних московських лібералів, які накладають московську рукавицю на цілу Русь“. (Див. М. Гніп: Громадський рух 1860 років на Україні, кн. I. Полтавська Громада, Харків 1930, ст. 38. — Наво-жу за Іг. Бродзічем: 30-ліття Хлібороба, Вістник, 1935, Листопад, ст. 828).

В одній книзі, присвяченій історії української кооперації, мабуть дуже мало відомій, бо вона вийшла саме в часі найбільш напруженої українсько-московської війни, знаходимо кілька незвичайно цікавих вісток про Пильчикова, в розділі, присвяченому одному з перших українських кооператорів, Козлову:

„Більший вплив на Козлова, особливо в національному відношенні пізніше, мав навчитель історії Пильчиків. Цей Пильчиків був дуже захоплений ідеєю протилежности економічних інтересів України та Росії. Пильчиків читав на цю

тему цілий курс лекцій, звичайно приватним способом. Висновок з цих лекцій Пильчикова був той, що Україна має повне право на окреме, незалежне від Росії, економічно-політичне життя“. (П. Пожарський : Нариси з історії української кооперації, Київ, 1919, ст. 15). „Духовим батьком Козлова був, як ми вище казали, Пильчиків, навчитель історії в Полтавському кадетському корпусі. Це був улюблений духовний проводирь української шкільної молоді того часу в Полтаві. Лежачи на канапі і без перестанку палючи цигарку, Пильчиків доводив слухавшій його молоді протилежність економічних інтересів півночі та півдня Росії. Це була улюблена і невичерпальна тема, яка, на думку Козлова, дала можливість Пильчикову виховати цілу школу українських діячів“. (П. Пожарський, ст. 19).

* * *

Кониський вийшов з гуртка Шиманова й Пильчикова, тогочасних українських націоналістів-сепаратистів, натомість Драгоманів вийшов з гурту Строніна, який себе дуже дипломатично називав гуртом космополітів; у дійсності ж ці космополіти були замасковані московсько-ліберальні „об'єдинителі“. Але в році 1862, тогочасні українці, так ясно бачили цей московський маскаррад і те, що ці москалі („космополіти“) „під прикриттям вищих історичних поглядів і більш „трезвих“ взглядів“ (тверезих поглядів), проводять московські тенденції безцеремонно і не цілком чесно“, але вже десь тридцять років по тім, коли Драгоманов, законний спадкоємець-кронпрінц Строніна, випускав у світ свої найбільш струйні, чисто стронінські „Чудацькі думки про українську національну справу“ та „Листи на Наддніпрянську Україну“, ввесь час роблячи це, як сказано ще в цьому листі до Потебні з дня 12 травня 1862, „під прикриттям вищих історичних поглядів і до того більш тверезих“, то вже мало хто з українців, прийнятні молодших, розумів, яку саме ролю відіграє „космополіт“ Драгоманов...

Отже на українським ґрунті знаменито освідчилася стронінська тактика уживанням української мови і взагалі умілим та хитро-обережним поведінням здобувати симпатії мас української „поступово-соціалістичної“ молоді і паралізувати впливи українських націоналістів. Треба зазначити що рівнобіжно з Строніном, який діяв у Полтаві, в Галичині довгий час провадив цілком подібну політику Богдан Дідицький, що лише пізніше скинув маску і заявився недвозначним москвофілом. Завдяки цьому він зумів захопити під свій руйнуючий вплив більшість українських галицьких редакцій 50-тих і початку 60-тих років минулого століття. Один дослідник пише про нього так :

„З початком 60-тих років станув Дідицький справді високо. Вже протягом 50-тих років став він конче потрібний для „Пагодінської колонії“. Як журналіст з уподобання вів він редакції різних часописів і прислугувався москвофілам своїм умілим та хитрим поведінням. Він і похвалив Україну й виступив в обороні народньої мови — заводячи тим часом за кулісами поводити великорущину й об'єдинительного духа в наше письменство й нашу суспільність. Так думав він злагодити не один важкий спір і поставити діло об'єдинення на кріпких основах. Тому покланялися його таланові москвофільські діячі, а з ними майже вся галицька Україна. Користуючися тим положенням, став Дідицький видавати з підмогою Качковського 1861 року часопис „Слово“, яке одначе стало одразу на нібито народнім ґрунті (чи радше сказати було ведене в умірковано-москвофільським дусі), а доперва після 1866 року на вернулося зовсім отверто до об'єдинення“. (Ярослав Гординський: До біографії Миколи Устияновича, Зап. Наук. Т-ва ім. Шевченка, том 104, ст. 99).

Але Дідицький принаймні не ціле життя своє носив маску, надійшов день, коли він її явно і прилюдно скинув. Драгоманов ціле життя своє провадив свою москвофільську працю за каптурений...

Впродовж довгих років у середині минулого століття провадив у Відні вельми жваву „обєдинительну“ діяльність священик російської амбасад **протоєрей Раєвський**. Кількість жертв його з-поміж галичан, буковинців та пряшівчан була дуже і дуже поважна: скільки було тих легковірних серед тогочасних українців, які попалися під владу магічних і грошевих чар хитрого московського протоєрея! Ще перед Раєвським, у розмірах може не таких масових, але все поважних, провадив подібну ж працю московський професор **Пагодін** (1800—1875), у честь якого навіть львівське москвофільське кубло років 1840—1870 ввійшло в історію під гордим іменем, „пагодінської колонії“. Протоєрей Раєвський був висланцем царського московського міністерства закордонних справ, щодо професора Пагодіна думки поділені — одні уважають, що він чинив з рамени московського уряду, інші уважають, що він це все робив з своєї власної ініціативи, най буде і так. В таким випадку можна уважати, що він все ж був до певної міри репрезентантом московських консерваторів-слов'янофілів. Раєвський безперечно був відпоручником просто урядової царської Росії. В особі Михайла Петровича Драгоманова, що слідом за Михайлом Петровичем Пагодіном і собі вирушив до Галичини, не можна не вбачати висланця російського лібералізму, все одно чи він діяв з доручення якогось ліберального гуртка чи редакції, чи він так як Пагодін робив цю повноважну працю з власної охоти та почину: все одно він діяв в інтересі російського

лібералізму, а в кінцевій висліді — в інтересі російської держави („імперії“, як він сам любив висловлюватися) і російського імперіялізму.

Але є все ж деякі ознаки того, які дозволяють припускати, що Драгоманов міг мати серед російських тогочасних лібералів помішників, спільників, що були втаємничені в завдання драгоманівської діяльності принаймні в Галичині, якщо не в цілій Україні. Серед досі виданого матеріалу вказівки на щось подібне знаходимо в листах Драгоманова до його петербурзького редактора, проф. Стасюлевича, які відносяться до років 1870—73, коли саме Драгоманов був вперше за кордоном і розвинув широку діяльність у Галичині, про це свідчить і одно місце у спогадах проф. Овсянко-Куліковського про заяви Драгоманова в Одесі року 1875 у справі відносин українців до московських лібералів, і це саме прозраджує й одна стаття Драгоманова, надрукована в перші місяці його перебування на еміграції у стасюлевичівським „Вестнике Європи“, про яку довідуємося з автобіографічного листа Михальчука до Комара.

В жовтні місяці року 1872 Драгоманов писав з-за кордону професорові Стасюлевичеві, лідерові петербурзьких лібералів, про те, що на його погляд тоді був найзручніший момент для „направлення паднімающей апать главу сваю гідри українофільства к более раціональному паведенію, чем бывшее до 1863 г. Асобенна палезна било привесті в гармонію галицкое українофільство с нашим общім „порядочним людем в Россіі ліберальним направлєніем“. Мене па временах кажетса, что Правлєніє предназначило мне палажить адін із камней для такой связи“. (Див. 5-ий том, ст. 203 листування Стасюлевича, виданий професором Лемке під назвою „Стасюлевич і ево савременнікі“, С. Петербург, 1913). В січні наступного 1873 року Драгоманов в однім з своїх листів до свого петербурзького шефа вживає такий проречистий вираз: „Са временем, кагда „Чермная Русь (цебто Галичина, прим. М. М.) вазвратітса пад сень раднова арла“, памянут і нас с Вами“. (Там же, т. 5, ст. 205). Ми дуже охоче припускаємо навіть, що Драгоманов ужив наведені ним самим у лапках вирази з іронією, жартома, але цей жарт все ж є дуже освітлюючий цілу ситуацію, як сліпуча блискавка серед темної ночі. Дня 14 лютого 1873 Драгоманов в листі до Стасюлевича гірко скаржиться: „Тяжко жити на світі таким бідним **всеросійским патріотам**, на космополітичний розчині, за якого я уважаю себе, в тій літературі, де один лише й є з видатних письменників всеросійський патріот, а не централіст і сепаратист, А. Н. Пипін“. (Там же, т. 5, ст. 207). В цім уривку дуже цінне визнання себе всеросійським патріотом, що ж торкається Пипіна, то цей помічник, однодумець і приятель Стасюлевича, років 15 по написанні цьо-

го драгоманівського листа дуже дався українським ученим своєю полемікою з основними тезами української науки: цей спір того часу був названий „спором южан с северянами“. В цій дискусії Пипін недвозначно проявив свій науковий „централізм“, з яким він до того не виступав дуже голосно. — Нарешті у вересні року 1874 Драгоманов у листі до Стасюлевича висловлює побажання, щоб їх спільний журнал „Вестник Європи“ провадив справу здорового, цебто ліберально-демократичного обмосковлення галичан. („Пусть он делает дело здовава „абрусення“ Галичан“ — „Стасюлевич і ево савременнікі“, т. 5, ст. 212).

У спогадах проф. Овсяніко-Куліковського є одне незвичайно цікаве для нас місце про приїзд Драгоманова до Одеси в році 1875. Під час цього свого побуту в Одесі Драгоманов навчав українську молодь, що „треба вложити свою лепту в справу розвитку української свідомости, яку належить очистити від консервативних і романтичних елементів, належить ув'язати український рух з загальним, поступовим, ліберальним і радикальним інтелектуальним рухом у Росії: іти руку в руку з ліберальними демократами, як Стасюлевич, Арсенєф, Пипін, з радикалами (соціялістами), як Михайловський і інші“ (Овсяніко-Куліковський, „Васпамінанія“, Петербург, 1923, ст. 136). Слова Драгоманова в передачі Куліковського згучать зовсім однаково з власними словами Драгоманова з одного його листів Стасюлевичеві, наведених нами вище: „Асобенна палезна било прівесті в гармонію галицькое українофільство с нашим общім „парядочним людям в Рассії ліберальним направлєнієм“...

Як ми вже раз навели в відповіднім місці, Михальчук писав у своїм автобіографічнім листі до Комара, що в перші місяці перебування Драгоманова на еміграції „в Вестнику Європи почали появлятись його статті, з підписом Т-ов, у яких, а особливо в одній, закидаючи вузьку односторонність українському „націоналізмові“ він рекомендує йому освіжитись, помирившись з „общеруссізмом“, яко з органічною для нас українців формою „загальнолюдського культурного розвитку“. Пропонує урбі ет орбі за поміччю такої панацеї „лєкінчити з українофільством“ за поміччю деяких нікчемних уступок йому, запевнюючи, що таким робом воно легше й швидше ввійде в загальну течію всеросійства“.

Драгоманов ніколи істотно не мінявся: від своїх гімназійальних років до самої смерті він залишився цілковито однаковий у своїх незломних симпатіях до московської літератури, культури, народу, інтелігенції, у своїй відразі до всього виразно й яскраво українського. В 70-тих роках мин. стол. він лише особливо отверто експонувався з своїм москвофільством, і, коли б не мужня відсіч, яку він дістав від двох тогочасних молодих галицьких українців, Володимира

Навроцького та Мелітона Бучинського, що його примусила бути більш обережним, то він і надалі був би таким отвертим і безсоромним герольдом гасла чеховських „Трьох сестер”: „В Маскву, в Маскву, в Маскву“. Але в ґрунті речі він це саме голосив лише дещо притишеним голосом аж до своєї смерті, аж до своїх славетних „Листів на Наддніпрянську Україну“ та „Чудацьких думок про українську національну справу“...

Надзвичайно добре підходить Драгоманів, як тип національної дегенерації до тієї характеристики, яку свого часу дав **Маланюк** змосковщеним українцям, власне певному відмінку їх: „Існує ще одна з форм переходового типа. Це українець зовні зо змалоросійщеною суттю. Цей тип персоніфікує собою, так би мовити, золоту (яка іронія!) середину, ту невиразну двоїсту „кобилку“ і інертну масу „попутників“ української революції, що перебуває зайвим баластом у стані непевної рівноваги. З національного боку це риба. Національна температура його — температура трупа. Він — інертний як камінь, але єдине, що в нім є активного це 1) хохлацька впертість і 2) амбіція воєнного писаря вкупі з самозакоханістю галантерейного прикащика. Скрайній „індивідуаліст“ — він ненавидить кожну яскраво, виявлену індивідуальність“. (На нових позиціях, Укр. Студент, 1924 сторона 28).

Найменшу зміну в текстах „святих отців“, цебто письменників російських, Драгоманов переживав як якусь незвичайну трагічну подію, гірше ніж навіть особиста образа боліла йому неувважність у поведженні з текстом „великих писателів землі русскаї“. Видало „Діло“ в році 1888 у свій прилозі переклад „Абломова“ Гончарева і при цьому дещо його скорстила. З приводу цього Драгоманов пише такого схвильованого й ображеного листа: „Глянувши в прилогу — „Абломова“, я просто охолонув, побачивши на стор. 118, що викинуто — „Сон Абломова“, — цей перл літератури не тільки російської, але європейської... Адже ж цей сон виясняє увесь характер Абломова. Вже було б викинути й початок II. части, — дитинні роки Штольца, — бо це ж паралель сну Абломова. Бога ради, якнебудь поправте цей пропуск, дайте сон Абломова хоч у кінці роману, а то засміють Вас люди та в купі і усіх нас українців... І чудова картина як Захар будить Абломова, — зкалічена. Хто це і для чого робить? Невже це зо знаменитої галицької естетики? Сміх і горе!“ (Дата листа 1 червня 1888. Наведено в двомісячнику „Україна“, 1926, кн. 5, ст. 146).

Натомісь, варто підкреслити виняткову брутальність і безоглядність, з якою Драгоманов посуджує найліпших тогочасних українських діячів. За Кониським, заявляє він цілком безапеляційно, без права відкликання, всюди йде

глупість і плутанина. В дійсності, зазначимо в дужках, ці прикмети завжди супроводили самого незабутнього Михайла Петровича і всі діла його, оскільки дивитися на всі ці драгоманівські трансакції з українського погляду. Про Стару Громаду, серед якої були такі видатні вчені й люди визначного розуму, як Антонович, Житецький, Михальчук і ін. Драгоманов згіржливо каже, що самотнім скільки небудь розумним чоловіком там є Антонович, та й той нічого не вартий, бо тримається історичних фактів, а всі драгоманівські ідеї називає „плаванням по безбережнім морі“*). А про Огоновського, який як ніяк був піонером українського літературознавства в Галичині і то — щоб про нього не кричали Рудницький і комп. з „Діла“ і „Назустрічі“ — цінним навіть і для наших часів, Драгоманов у листі до сестри своєї Олени Пчілки висловлюється так чемно і так по-джентльменськи: „Огоновській не тільки дурак, а ще й каналья в заметке аб Олене Пчілке. Неужелі йому ніхто не дасть па рилу навіть приватім. Що етот дурак наделав с класифікацією праіздедений Шевченка! Ізданіє несомненна будет палезна для падрива нарадофцеф в глазах всякава свежава українца. А может бити і панравітс! Па нонешнім временам і таво ажідаті нада“. (Лист 16 травня 1893, Зап. Іст. Філ. Від. Всеукр. Акад. Наук, XVIII., 262—63).

Ех, при цій нагоді теж було б „палезна“ (корисно) запитати, що ж то сам оцей Драгоманов зробив з класифікацією поезії Шевченка — чи не те саме, що з творами Великого Кобзаря України чинять тепер москалі?

Для порівняння поглядів Драгоманова з поглядами Кониського, його антипода, який ціле своє життя намагався провадити українську політику на явно-протимосковські то-ри, візьмемо лист Драгоманова до Кониського з дня 25 грудня 1888-року. Драгоманов у цім листі пише: „Про „націоналізм“ я не знаю вже, що мені казати. Коли б мені хто небудь сказав, що ж таке націоналізм? Антропометрію я давно знаю, між іншим — і те, що вона на моїх очах мабуть чи не 7 раз попережасувала раси. Так само антропометрія ще мало каже культурному історикові, не кажу вже про політика. Мову я теж бачу, — хоч і мова нічого сама по собі не рішає. От я й поклав собі в політиці стояти за громадську і краєву самоуправу, а там хай наповняє ті рамки, яка там живе раса, якою хоче мовою, а в культурі стояти за

*) Власне розумний і скільки небудь образований чоловік у них був і єсть один Антонович... в останні роки зовсім одеталий од Європи навіть науково: він усе стоїть на теорії „національних духів“ і „фактів“ і новіші методи соціологічно-порівнявчі зве „плаванням по безбережному морю“ — так писав про Стару Громаду і Антоновича Драгоманов у листі до Павляка 5 серпня 1887.

За Кониським „скрізь іде глупість і плутанина“ (3 листа Драгоманова до Фравка, 8 листопада 1886).

певні ідеї, якою б мовою вони не викладались; звісно, я б хотів, щоб ті ідеї викладались так, щоб ішли найглибше, і для того, щоб викладались на мовах найпростіших, народніх. Але тут моему народовству, націоналізмові, коли хочете, і кінець. Націоналізму ж, як чогось такого, що існує само по собі, — я ніколи ніде **не міг піймати**, — а я, не хвастаючись, скажу, що перечитав усе важніше, що про це написано германцями, романцями і слов'янами“.

Отже становище Драгоманова є властиво безнаціональне, регіональне, обласне, територіальне, але разом з тим — і цілковито нежиттєве й безконечно шкідливе, принаймні — для живої і конкретної нації української, яка від цього регіоналізму анічогісінько корисного не діждалася.

Натомісць становище відвічного драгоманівського опонента Кониського можна уявити собі з листа його до Драгоманова з 10 червня року 1893, де Кониський по пунктах окреслює свої погляди: 1) У справі релігійній, — я завжди був поклонником повної свободи совісті, бачив, що в Галичині доволі клерикалізму, але тямив, що вікових обставин не можна знівечити за рік. 2) В сфері соціально-економічній ще тоді, як Ви сиділи на лавці в школі, я не згірш Вашого тямив ненормальність устрою... 3) В сфері політики і відносин міжнародніх я кажу: ...Україна-Русь однаково з усіма народами має право уладнитись по своїй уподобі. А Ви зараз гукаєте, що це сепаратизм. Я хочу справді сепаратизму від неволі, від злиднів, від темноти і кнута. Я ворог всякого неволення людей, тим то й гидую й всяким „обрусенієм“ і вважаю, що націоналізм — єдинопевний ґрунт, де може зрости і пишатись усе те, що зветься щастям людей; націоналізм єсть ґрунт, де можливе — усяке „об'єднання“, зрошене і випещене волею, гуманізмом, світом і загальним добробутом людей. 4) російську літературу, звісно, поступову частину її, вважаю потрібною для тих українців, що не можуть користуватись з другої якої, але не можу признати — **її рідною** і боготворити так, як Ви цього хочете. 5) На суцю нині школу на Україні — я дивлюсь як на джерело формальної освіти і дійсної деморалізації. Вважаю неминуче потрібним, щоб у школі взагалі панувала наша мова, але не думаю, щоб одною мовою можна запобігти лиха. Єдиною спасенною стежкою я вважав і вважаю зо всього вимовленого вгорі освіту і виховання маси і інтелігенції на ґрунті широкого націоналізму і поруч з цим поліпшення економічного побиту маси. Але не по шаблону французького демократизму... 6) Народню партію в Галичині я не вважав непогіршишою, а ватажків її „совершенством“. Треба бути великим маніяком, щоб себе або кого іншого з людей вважати за „совершенство“. (Обидва ці листи видруковані в київському збірнику „За сто літ“, том VI.).

* * *

Дня 15 листопада року 1876 Драгоманов писав своєму приятелеві з часів ще київського археологічного з'їзду р. 1874 і видавцеві найбільшого пресового органу російського імперіялізму „Новаво Времени“, Суворінові: „Ви кажете, що ми обидва любимо свою батьківщину, обидва націонали, навіть вузькі. Ви за Росію, я за Малоросію. Це і не вірно, — і не логічно. Я перш усього демократ (а тепер демократ не може не бути соціалістом). Малорос я тільки по шкурі свого соціалізму... Ви помиляєтеся, кажучи, що я вузький націонал і ненавиджу вашу батьківщину. Я навіть у Росії (XVIII—XIX. віків) визнаю своє світле — а в великоросійським народі й вельми. Я ненавиджу лише канцелярський елемент у Росії і великоросійським народнім характері, поскільки держава й псувала нарід цей“. Дванадцятьома роками пізніше, 26 лютого року 1888 Драгоманов Суворінові писав такі рядки, які ми вже краще не будемо наважуватися перекладати з московської мови, а залишимо для збереження стилю Драгоманова, в первісному вигляді: „А ви мене про сепаратизм, междубратскую вражду пишете! Да ещю русскую літературу передо мною хваліте. Да ведь я вам і в 1876 гаваріл, что нікто не распространіл столько русских книг среди австрийских русіноф, как іменна я. А с тех пор я тоже не спал. І теперь я сафсем не так мрачна сматрю на будущее і Маларосіі і фсей Россіі, как смотріте даже вы... Россія теперь разорена і унижена. Ілі ана сама уступіт внешнім врагам і прімется апать за реформи, ілі ейо пабьют на войне. Но после етаво новаво параженія Россія непременно вазьмійотся за реформи, ф тшісле, каторих будет і абластная афтаномія (пажалуйста не думайте что я желаю чіво лібо для Россіі в роде державних крайоф Афстріі, ілі разделенія Россіі на області па етнаграфической карте. Но ета будет не Каткофская Россія (не смею сказать не Ваша), а скарее мая. Каткофская Россія способна только ещю терять... Я лічна фсегда думал, что Малароссія атносітса к Великароссіі не так как Польша тем паче Чехія, но і не так, как Ніжегародская губернія к Маскофской“. (Ці уривки взято з огогошенного в київській „Україні“, 1927, кн. 4, листування Драгоманова до старого Суворіна).

На ці довгі драгоманівські освідчення в безмежній любові до Росії = імперії, як протиставлення їм ми можемо навести лише короткі, але повні вогню й гіркости слова Кониського з його листа до Александра Барвінського з дня 29 січня 1893: „Коли чоловік іде на службу рідному краю, він повинен усім поступитися. Мене за це славили фанатиком; та все ж фанатизм ліпше ніж розчина, що розлазиться на всі боки“. (Див. Записки Наук. Т-ва ім. Шевченка, т. 141—143).

Що ж торкається вельми численних заяв Драгоманова і в листах до Стасюлевича і з спогадів Куліковського та Михальчука про „абрусеніє галічан“, про зв'язування українства з „загальним поступовим рухом в Росії“ та інші форми драгоманівського „об'єдиненія“, то чи не про них саме писав Кониський у листі до одного тепер давно забутого українського ученого Дикарева: „Мене не дивує тепер жадна проява російського „прогресу“ — і культури. Дивуюся тільки нашим „передовим“ людям, що вони, гукаючи аж до сьомого поту про російську культуру, — не тямлять, до якого „об'єдиненія“ вони повертають людей. З мого погляду так і тут виновата лишень страшна темнота, прикрита ліберальною, гучною фразою, та на жаль — фразою без змісту“. (Лист Кониського з 17 листопада 1892, див. Записки Наук. Т-ва ім. Шевченка у Львові, том 150, ст. 365).

У 80-тих роках минулого століття Драгоманов писав такі слова, що врізалися в свідомість цілого покоління чи навіть двох поколінь його вірних учнів: „Звертаючись зокрема до українського населення російської Держави, ми повинні сказати, що на наш погляд яке будь реальне розуміння становища й інтересів цього населення мусить привести до переконання, що не лише в сучасні часи свобода і розвиток його тісно зв'язані з свободою й розвитком інших населень Росії, але що й взагалі відокремлення українського населення від інших областей Росії в окрему державу (політичний сепаратизм) є річ не лише в кожному випадку вельми тяжка, коли не неможлива, але при певних умовах зовсім непотрібна для яких би то не було інтересів українського народу“. (Див.: „Объяснительная записка к проекту устава общества „Вольный Союз“, Женева, 1884, ст. 30—31). Для пояснення цієї своєї заяви Драгоманов поруч з цим наводить такі свої міркування: „Крім інших доказів, як то брак визначених природою різних кордонів між українською та великоруською країною й помішання у багатьох місцевостях населення обох племен, проти такого сепаратизму промовляє між іншим і та обставина, що при переведенні його (цебто відокремлення державного, прим. моя, М.М.) тубільне українське населення позбавилося б запасових колонізаційних земель у Донсько-Каспійській області й відокремилося б від своїх одноплемінників, як у цій області, так і кубанській“. (Там саме).

Досвідчене око одразу впізнає в цих хитро-мудрих міркуваннячках Драгоманова клясичну аргументацію московських лібералів і москалів взагалі, коли вони намагаються промовити до наївних українців і переконати останніх у шкідливості самостійності України для „національних інтересів українського народу“. Найбільшим атутом у цій грі в москалів завжди є „запасовий колонізаційний фонд земель у Донсько-Каспійській області“ і далі — в Сибіру...

Але вже найкраще коли до українців з такими протиукраїнськими аргументами промовить не якийсь там москаль, а „справжній українець“. Таким „справжнім українцем“ наприкінці XIX. століття був Драгоманов, а тепер — у 20-тих та 30-тих роках XX століття — Василь Панейко...

Для відпочинку від цих драгоманівсько-панейківськомілюкофських щиро-москальських міркуваннячок наведемо кілька слів з одного давнього листа Кониського, де він висловлює свої погляди на розсіяння українців на просторій чужині: „Я великий ворог колонізації українцями чужих країв і завжди жалкую, коли наші люди розлазяться, немов мишенята, по всій „необятній“ і „неісходимій“ Росії“. (З листа до Дикарева 31 жовтня 1895 — Зап. НТШ, т. 150, ст. 389). Як собі хочете, але в цих словах Кониського хоч може й нема політики й дипломатії, але в них промовило українське серце, тоді як у Драгоманова безупинно галасують москальські підступні і підлі хитрощі, якими він так уміло здобував галицьких хлопів-радикалів і наддніпрянських ви-народовлених інтелігенських сектярів...

* * *

Під час кримської війни в 1854 році Кониського примусили йти на московську службу. Хоч як коротка була ця служба і для справи оборони „матушкі Росії“ цілком безкористи — канцелярійна служба в Прилуках протягом кілька місяців, але Кониському вона завдала багато душевних мук і каяття. У своїй поезії „Туга“, уміщеній року 1862 у львівськім „Слові“ (ч. 61) він так пише про це:

Я блудний син, лукавий син,
Зневажив я свою родину, —
І тяжко-соромно згадать
Про те, що я служив чужині.
Христос учив прощать врагів
Прости і Ти мене, Вкраїно,
Прости, прости, що я служив
Твоєму ворогу — чужині.

В іншій своїй вірші з тих самих часів Кониський писав:

По всій Україні
Нудота і смута.
Ох! Важкі, тяжкії

Московськії пута. (Збірник „Галичанин“, 1862, кн. I.).

Ці поезії Кониського можна взагалі уважати дуже характерними для настроїв полтавського гуртка українських самостійників і тих, хто був з ним зв'язаний поза Полтавою, як Потебня, і зрештою багато інших тогочасних українців, які не стали ще драгоманівсько-стронінськими космополітами. Зрештою ці настрої Кониського мають у собі стільки „вічно-українського“, що й не варто спеціально обмежувати їх кінцем 50-тих років і початком 60-тих років минулого XIX. століття...

Літературний блокнот

В „Обріях“ (6) у статті „За героїчну духовість“ читаємо: „Український нарід завжди жив у тісному зв'язку з західною цивілізацією. Так було, попри всі монополі Москви (зрештою теж свіжо „цивілізованої“) і в XIX. столітті. Але через особливі умовини життя поневоленої нації, верхівка його особливо радо сприймала ідеї свого віку, що дозволили їй не вести націю до титанічної боротьби за свою духову і державну самобутність, а просто чекати, доки решта світу спаде до стану „вільної спілки громад“, які власне і заступали наразі ступінь духової та суспільної організації нашого народу. В цьому і суть культурництва, що характеризувало ліберальний та соціалістичний рух на Україні. То ж, коли світова війна пробила 12 годину визволення, Україна встала до гола обкрадена своїми вченими синами з народнього ідеалу, державної думки і самої національної гідності.

„У 1917 рік вступила українська нація сліпим і глухим дитям. І першим світлом, яке протяло її більма, були пожари її сел, першим звуком, що дійшов до свідомості — рев гармат бомбардованої столиці.

„І що глибший був упадок, то рвучкіший порив угору. Зовсім інтуїтивно збагнули правду здорові народні маси та юна, ще недіткнена соціалістичними ідеями, здебільшого гімназійна молодь. До них перейшов ідейний провід українською революцією, тоді як фактичний зберігала соціалістична інтелігенція, якої лиш частина пробувала поспівати за духом подій, щоб освячувати довершені — партійними ухвалами та універсалами.

„Вождем української революції став незнаний вояк, „вільний козак“ — з Шевченкових земляків, гімназист-просвітянин у довгій салдатській шинелі, нарешті старшина регулярної української армії, що йшов у зимові походи і зривав себе гранатою під Базаром. Ті люди, що їм одібрано ідею нації, пошану до традиції і безоглядність національно-морального імперативу, зуміли знайти в собі стільки відчуття правди, любови і героїзму, що створили сліпучу легенду, яка народила нову Україну. Вони знали за що боряться і хотіли боротися якнайкраще — в тому різниця в духові і наслідках світової і української визвольної війни. Нова українська духовість повстала не із зневіри, а з віри в самому чині“.

В „Обріях“ (7) у поетичних нарисах Дам'яна Гуцула під загальним заголовком „Наша доба“, є такі надхненні рядки, присвячені пам'яті Шевченка: „Над руїною України блідо усміхалася колишня її Слава. Воля замкнулася в нездобуті фортеці-могили, що шепочуть свою молитву = поезію у Віч-

ність, про Славу, за Волю, за прихід Генія-Спасителя, що відкупив би життя Нації та не дав їй зійти в ніч загибелі. Мільйони вижидали Його, шукали, щоб принести Йому в дарі свої скривавлені серця.

„І Він прийшов. Мати повила Його маленькі ніжки в чорні, пухкі скиби української землі, а головку завинула в цвітисту шовкову хустинку українського степу. Уложила його під снопом пшениці, а сама пішла на панщину копу дожити.

„Із шепоту колосків чув Він про тяжку працю матері-кріпачки, з молитви могил дізнався: „хто ми, чії сини, ким, за що закуті“. Вічність вибирала Його на Генія-Героя Нації.

„І як мати від тяжкої праці на хвилинку до нього вернулася, Він уже по соняшних проміннях до Сонця змагав.

— Ой, синку, Сонце вогонь... попечешся, зітлієш, згоріш!...

— Мамо, — я не пропаду... я не боюся... В моєму серці більший жар...

— Я відлом'ю крайчик Сонця і нашу землю зогрію!...

Пішов. По соняшних проміннях знявся аж до Сонця. Чорніли від жару витягнені руки, чоло, груди... Але серце Його не подалось, не зчорніло!...

„Вернувся на рідну землю, з відламком Сонця у звуглілих руках, а із спаленої груди покотилося жевріюче серце, що червоною загравою запалило всю Україну“.

У квітневім зошиті львівського „Вістника“ знаходимо дуже влучні зауваження з нагоди одного рецитаційного літературного вечора у Львові: „Старомодна розкоханість у занепадницьких настроях — панує не лише серед нашої критики, але і преси: і почасти публіки. Наша преса захоплена „вокально-рецитаційним вечором“, урядженим 2 березня в Народнім Домі. За незначними винятками — цілий вечір повідав нам про сліззоньки, про тугу, жаль, про біль, зідхання й кохання; і „засумуй трембіто“, і „бім-бам вона умерла“, і „скорбна мати“ і т. п. Навіть із Франка не могли знайти щось не сльозофонтанного, навіть із Стефаника не могли задеклямувати ні „Синів“, ні „Межі“, тільки про те, як вмирала стара баба, так ніби архитвором його й досі лишилися „Кленові листки“... Ціла імпреза робила враження, ніби людина увійшла до шпиталю, де з усіх сторін чути йойкання й бідкання. Вечір похвалило „Діло“, похвалив „Новий Час“...

У Львові недавно відбулася дискусія з нагоди реферату Д-ра К. Чеховича про справжній зміст діяльності Драгоманова. Про цю дискусію читаємо в однім часописі:

„Дискусія виявила дуже низький рівень думки в усіх оборонців пам'яті Драгоманова, а їх „аргументи“ навіть не силуються мати якусь логічну вартість. Вдоволяються де-

магогічними ефектами, які може й достосовані до інтелектуального рівня читачів „Громадського Голосу“, але не мають ніякої глибшої вартости, ані нікому не допоможуть пізнати дійсних основних ідей самого Драгоманова. А ідеї це: 1) активне безбожництво, як передумова всякого „поступу“, 2) бездержавність („федералізм осіб і громад), як найвища мета діяльності у сфері суспільно-політичній, 3) своєрідне русофільство у сфері культурно-національній, прикрашене українським мужикофільством... Вже з самої прилюдної дискусії могли були панове радикали при добрій волі переконатися, що драгоманівства не можна ніяк погодити з модерним українством. Та дуже можливо, що їх короткозорість невилічима, і тому вони конче намагаються далі ширити серед Українців культ того політичного трупа, що його основні ідеї вже і Франко і Грушевський відкинули, як надзвичайно шкідливі для української нації“. — (Львівська „Мета“ з 23 лютого).

З уміщених останніми місяцями в періодичній пресі оригінальних оповідань слід зазначити „Володаря синьої землі“ В. Тесара (Обрії) оповідання про Довбуша, якому останніми роками незвичайно поталанило, бо перед Тесарем його обрали героєм своїх оповідань Ростислав Єндик (Прокляття крови) та Гр. Смольський (Олекса Довбуш); таксамо визначається незвичайно високим рівнем оповідання Леоніда Мосендза з бурхливого життя старої королеви Адріатики — Венеції „*l'ha pagata*“ (я відплатив) і уривок з довшого роману про недавні роки збройної нашої боротьби „Вояк відходить“ Ростислава Берладника, обидва уміщені в останніх книжках львівського „Вістника“. На сторінках львівського тижневика „Свобода“ з 15 березня уміщене досить яскраве гуцульське оповідання Володимира Рибенського „Двобій“, скорше навіть літературна обробка легенди про легінів Юру та Івана, які забивають один другого із-за зрадливої Марічки, що отроує себе над трупами своїх любчиків. — Р—т.

Червоні сторінки

(З літературного „життя“ на СУЗ 1935 р.)

Як зазначили ми вище,¹⁾ промова Постишева стала (власливо **мусіла** стати!) тією „захоплюючою програмою **бойових дій**“ (підкреслення наше, ОЛЕ), тим „яскравим дорогоказом шляху“, якими „мусить (sic! ОЛЕ) іти кожен справжній художник слова... кожен майстер і творець пролетарської культури, національної формою, соціалістичної змістом“. На всі питання, „що в окремих товаришів викликали

¹⁾ Довв. „С. Д.“ кн. I—2/36.

хитання і сумніви внаслідок їхнього перебування, свого часу, під ворожими впливами викритих нині і розбитих підлих ворогів націоналістів-контрреволюціонерів типу Куліша, Епіка“... (п. н., ОЛЕ) советські „українські“ письменники дістали від Постишева „чітку і ясну більшовицьку (! ОЛЕ) відповідь“. Його слова про „високу ідейність і принциповість у творчості“, про „почуття власної гідності, зростання поваги до себе і до своїх співгромадян“, про „радянський патріотизм“ — почуття соціалістичної батьківщини й нарешті про потребу піклуватися письменниками, „які раніш воювали з націоналістами“, але, які „внутрішньо не ворожі“ советській справі, тощо, мусіли ніби справді знаменувати „зворот“ у ставленні советської влади до літературного і взагалі мистецького життя, „зворот“, який помічаємо й у всіх інших ділянках советської дійсності: відновлення рангів у армії, дисципліни у школах, відділення інтелектуальної праці від фізичної, навернення „дрібноміщанських форм“ родинного „уюта“ (різдвяний дід і „кімната для домашньої робітниці!“), нарешті „метаморфози закордонної політики: вступ до „буржуазної“ Ліги Націй — все те, про що в полум'ї революційних років з таким переможним патосом виступала ортодоксальна комуністична доктрина.

Опинившись з назовні під загрозою багнетів двох найпотужніших держав Сходу й Заходу, а з середини ще під грізнішою небезпекою національного повстання поневолених народів, уживає Москва всіх заходів, щоб знайти на випадок збройного конфлікту активну підтримку населення. Забуті та здескредитовані слова про „цінність людини“, „батьківщину“, „геройзм“, тощо, починають виголошуватись самим „геніальним вождем трудового пролетаріату“, Сталіном. Маска інтернаціональної революції, якою на протязі довгих років закривала своє обличчя Москва, раптово спадає, і ми чуємо в несподівано-відвертій, брутальній формі імперіялістичні заклики й ославлювання „першого (sic! ОЛЕ) серед рівних народів Союзу — братнього народу великоруського“. (!! ОЛЕ).

Не будемо спинятись на всіх цих, мабуть достатньо з щоденної преси знаних фактах. Коли на Московщині заклики „геройчно увімкнутись“ до розбудови „великої соціалістичної батьківщини“ можуть викликати й викликають глибокий позитивний відгомін, в Україні вони мусять сприйматись, хіба як вияв московської жадоби остаточно зліквідувати всі ті кумедні рештки „свобод“, що ними наділювано Україну за бл. п. „Скрипниківської ери“.

А проте з особливою силою голосять їх і на українських землях — разом із гаслами про „цінність кожного індивідуума“, „про сите, щасливе радянське життя“ тощо, тощо, щоб хоч на час ілюзією елементарного заспокоєння біоло-

гічних потреб людини, скерувати загальну увагу виснаженого фізично народного колективу в належний для себе напрям.

Те саме — в літературі. Заплативши за спробу виявити власне „я“ кров'ю цілої низки своїх чоловічих представників, „українська“ література на советських землях — zdeформована й творчо обезпліднена — обертається в сліпе знаряддя Сталінських „директив“. Український „радянський“ письменник, відчуваючи кожної хвилини загрозу, в своєму фізичному існуванні, не зважається й на найневинніший вияв своєї „творчої“ індивідуальності, хоч би цей вияв і ні в чому об'єктивно не загрожував існуючому „ладу“. Чи ж треба й казати в яку плитку агітку обернулася при таких „найсприятливіших“ умовах для творчості „українська“ радянська література. Для ілюстрації її „мистецького“ й „змістовного“ рівня наведемо декілька віршів головних поетів Советської України з збірника присвяченого XII—XVII, з'їздам партії²⁾ („Літературний рапорт“ 1934 р.):

”

І думка цим насталена

І серце б'ється цим :

На Леніна, на Сталіна

Рівняй ходу завзять :

І мозку кожний гран мого (!! ОЛЕ),

І кожний подих рим (!! ОЛЕ),

І кожний рим життя мого

За партію віддать !“

(І. Кулик : „Пісня про моряка і пілота“);

або :

”

Побідні полки, радість мужніх сердець

Пролетарського Києва слава і честь

Рукоплещуть і вулиці вам (! ОЛЕ) і долоні тополь
(! ОЛЕ)

Оглядає вас наркомвійськмор . . .“

(П. Усенко : „Наркомвійськмор у Києві“);

або :

”

В п'ятирічках міцнієм, ростем,

Світ дивує наш поступ і темп.

Вже країна радянська не та,

²⁾ Віршів ми спеціально не вибирали. Отже наведені тут уривки можна назвати типовими : читач ледве чи не в кожній збірці (альманаху, журналі, тощо), виданій на СУЗ після Скрипника, знайде твори того самого, а то й (мабуть у більшості випадків !) ще нижчого гатунку. Наводимо для ілюстрації лише вірші з тієї простої („технічного“ порядку) причини, що для уміщення прозових та драматичних уривків не вистарчає нам місця. До „ілюстрацій“ не додаємо жадних коментарів. Уважаємо, що зміст і форма наших уривків доступні кожному читачеві.

Є машини свої і метал,
 Розмежовані ниви колись
 У масиви колгоспні злились.
 Індустрійна країна зроста —
 СТЗ, ХТЗ, Дніпрельстан.
 У сплетінні гігантських споруд
 У степу виріс Магнетобуд.
 П'ятирічки другої огні
 Запалали вже близькі й ясні.
 І червоної армії день
 На весь всесвіт гремить і гуде.
 У зростанні могутніх будов (ОЛЕ)
 Ми готові до бою знов.

Наша армія — мужня й міцна —
 Не злякає (!! ОЛЕ) її війна,
 Бо створив її провід твердий,
 Що уміє дійти до мети.
 Бо стоїть на її чолі
 Більшовик непохитний Клим“ (!! ОЛЕ).

(Андрій Панов : уривок з поеми „Ворошилов“)
 або : „Я їду бадьорий. І вогні надземні
 боряться з вогнями, що кругом як сад.
 О, які мізерні, о, які нікчемні
 ті, що повернути хочуть нас назад.
 Вам не повалити світ новий, залізний,
 Щоб чорніли знову трупи на снігу,
 бо встає над вами блискавкою грізно
 вірний і несхибний меч ОДПУ (!!! ОЛЕ),
 Вам не розібрати зоряні кордони,
 Ви, що хижий зір свій скалите сюди, —
 мурами міцними Армія Червона
 обвела країну криці та руди

Там у мавзолеї, де майдан Червоний,
 сном непереборним, уже десять літ,
 спить він непробудно (sic! ОЛЕ), той, чий крок
 безсонний
 вів крізь тьму мільйони в електричний (! ОЛЕ) світ
 Спить ?! О, ні! Неправда! Він гремить вістями,
 він у кожному серці, в зорі (! ОЛЕ) й на вустах.
 Він умер, та з нами його учень, Сталін,
 що веде мільйони на несхибний шлях.
 Йдуть і йдуть мільйони, і керує Сталін
 партії руками, бурями побід,
 І гремлять степами, і гремлять містами
 Кроки п'ятирічки в безкласовий світ.

(В. Сосюра : „Кроки“);

або нарешті такий небезцікавий і з сутополітичного становища „вірш“ Кулика про українського „інтелігента-дворушника“ :

Він втілена ходяча принциповість,
 Найневимогливий з відомих вам людей,
 Він сам зворушливу при нагоді вам повість
 Складе, як скромно він життя своє веде ;
 Він скаже навіть : „непотрібно пайки“ —
 І, може трапитись, відмовитись пайка ;
 Дасть розкуркуленій (!! ОЛЕ) „жебрачці“ п'ятака.
 Навчить збирать по смітниках лущпайки ;
 Щоб ви жахалися — адже потрібно
 Підкреслити, що от — „прориви, жебраки“...

А часом — око він сльозинкою підсирить :
 Що от, мовляв, у нас — „руйнується село“...
 Й заклинє : „Що ж його до цього привело“ ?
 Й додасть : „Відомо ж бо — Москва сльозам не
 вірить“...

І зразу ж дасть своїм агентам директиви,
 Подбать, щоб раманент погризла весь їржа,
 Щоб із середини зривались колективи,
 Щоб бур'яни й осот глушили урожай,
 Щоб діти в жебри йшли...

Він краще так : статтейку дасть журнальну,
 І віршик втілить він свій, маскувальний хист,
 „Свідомість“ верне між рядків „національну“.

Отак свою до нас ненависть і огиду
 За пазуху сховавши до пори,
 Отслужить „у своїх“ Петлюрі (sic! ОЛЕ) панахиду
 І перекаже їм, як ловко нас дурив.
 Та що сорочка ! він її віддасть вам радо ;
 Але, коли б на мить хоч відродить старе,
 Собі на сорочку він шкуру з нас здере !

Він сам би мотузка для кожного намилив
 І кожного б із нас повісив...
 На Дніпрельстанівських і Штернівських дротах !
 Та ж покищо, злобу ховаючи на денці,
 У серця глибині, він ходить поміж нас,
 Несе для кожного — в чеканні інтервенцій —
 Усмішку на устах — і камінь про запас ;
 Довіртесь лиш йому — у вашій же кишені
 Склад зброї заведе, глузуючи в лице,
 Й при першій нагоді — затямте добре це ! —

Він вас же обере для першої мішені!“...³⁾

(І. Кулик : „Дворушник“),

Повторюємо, можна було б подати ще цілу низку подібного гатунку „творів“, якими завдяки „ніжній“ „увазі“ й „опіці“ червоних вождів, „збагачувало“ „українське“ письменство свою „щасливу батьківщину“, та ж і вищенаведених — досить, щоб і не в поінформованого читача створилась належна уява про дійсне становище тогочасної літератури. Яку ж путь зробила ця „література“ за останніх кілька років? З яким запасом „благодійності“ засіли „інженери душ“ „Радянської України“ на пленумі, щоб вислухати найновіші „директиви“ ЦК КП(б)У, що розгорненням нових перспектив для творчості, мали нарешті „зліквідувати“ абсолютну творчу імпотентність українського мистця на СУЗ. У довшій доповіді подає такий огляд на Пленумі новий голова СРПУ, Сенченко. Нижче переказуємо в чисто інформативних цілях щонайподрібніше зміст його промови.⁴⁾

Хоч „радянська література“ (цебто література — „українська, російська, єврейська, молдавська й інші“) на Україні зробила за останні три роки „значний крок уперед“, промовець не може заперечити, що ті „величезні можливості“, які ця література має перед собою „далеко ще не зреалізовані“ (п. н., ОЛЕ). Порівнююче найбільше зросла українська драматургія, що в особах своїх головних представників: Корнійчука, Микитенка, Первомайського і Кочерги, „посіла“ „значне місце на всесоюзній сцені.“

Зокрема **О. Корнійчук**⁵⁾ зробив за останні два роки „великий крок у своєму розвитку“. Корнійчукова п'єса „Загибель ескадри“, що збудована на матеріалах „громадянської“ війни 1918 р. на Чорнім морі, дістала на всесоюзному конкурсі 1933 р. другу нагороду⁶⁾. Та ж чи не з більшим ще успіхом стрілася його остання п'єса „про боротьбу за продовження людського життя“ „Платон Кречет“, у якій „надзвичайно вдало (?! ОЛЕ) і правдиво“ (?! ОЛЕ) показує письменник „ролю більшовицької“ партії у вихованні людей, ке-

³⁾ Прочитавши уважно ці рядки „творчості“ „українського“ народу на окупованих більшовиками землях, читач зрозуміє, чому з таким притиском говорить Постишев про потребу „високої ідейності й принциповості в творчості“, про „цирість“ советського письменника тощо (яким чином цю „ідейність“ віднайти у „соціалістичній батьківщині“ й „створити справді товариські взаємини“ між письменниками Постишев зрештою сказати „забув“. Та про це потім). Всі підкреслення у віршах зроблені нами.

⁴⁾ Див. „Червоний Шлях“ ч. 4/35.

⁵⁾ Див. подрібну характеристику творчості О. Корнійчука в статті Н. Г.: „Советські літературні аскари“ („С. Д.“, кн. 11—12/35).

⁶⁾ Цікаво, що журі признало за Корнійчуком не тільки за мистецькі вартості його п'єси, скільки за її політичні тенденції скеровані супроти націоналістів.

рівництві їх творчою роботою і спрямованні їх особистого життя“.

„Основоположник радянської драматургії України“ — **Ів. Микитенко** за останні три роки написав декілька п'єс, з яких „особливої уваги заслуговують“ „Дівчата нашої країни“, „Соло на флейті“. У першій з них показані „роля і місце жінки в соціалістичному будівництві“, „відносини між колективом і членами колективу“ й формування „соціалістичною працею“ (! ОЛЕ) „соціалістичного побуту“. У „Соло на флейті“ „малює“ Микитенко „в сильних сатиричних рисунках“ „філософію“ й мораль клясового ворога та його прибічників в умовах розгорнутого наступу соціалізму“. („Слабше, як звичайно, обрисовані позитивні герої п'єси“).

Протягом всієї драматургічної праці розроблює Микитенко „жанр соціальної драми, новий жанр революційної комедії і радянської сатири“.

„Співець комсомолу“ **Л. Первомайський** написав за останні роки „п'єси : „Ваграмова ніч“ і „Початок життя“, в яких показує „героїзм“ і „відданість більшовицькій партії“ комуністичної молоді. „Романтичний патос, сильний напружений хід драматургічного тексту“ — „характерні властивості“ його творчості.

Ів. Кочерга „драматург старої генерації“. Писати почав ще до Октябрської революції, але до останнього часу стояв осторонь советської літератури. Увімкнувся до неї „Майстрами часу“ — п'єсою, що була премійована на всесоюзному конкурсі, як твір, що „майстерно й оригінально“ оспівує „матеріалістичну філософію більшовиків, які керують часом і темпами, підпорядковуючи їх великій меті — соціалістичній перебудові життя“. Не менш за „Майстрів часу“ цікава інша п'єса того самого автора : „Пісня про свічку“, в якій зображується боротьба ремісничих цехів з феодалними князями середньовіччя в Києві.

З інших українських „радянських“ драматургів визначаються **С. Голованівський** (п'єси : „Смерть леді Грей“, „Марія“) і **Мокреєв** („Двобій“, „Віддай партквиток“).

Свої сили пробують і прозаїки : Ю. Смолич, А. Любченко. Загалом у своєму огляді української „радянської“ драматургії Сенченко не вважає за потрібне „зупинитися на окремих неданках і хибах“ він хоче лише, щоб советські драматурги „не заспокоїлись, не зазначились, не запоморозились“ від... успіху !

„В далеко меншій мірі“ ніж драматургія використала „свої величезні можливості“ „українська радянська поезія“. Провідне місце в неї займає **П. Тичина**, що за останні три роки „фіксуючи“ „увагу актуальних питань соціалістичного будівництва“, написав збірки : „Чернігів“, „Партія веде“, вірш „Пісня про Кірова“, тощо. Сенченко особливо хо-

че підкреслити „той **надзвичайної політичної ваги факт** (п. н., ОЛЕ), що Павло Григорович (Тичина, ОЛЕ) в найгосріший період класової боротьби на Україні, розгортання соціалістичного наступу, і **шаленої активізації контрреволюційних націоналістів** (п. н., ОЛЕ), виступає з книжкою „Чернігів“, в якій на повний голос оспівує соціалістичну реконструкцію, в гострій сатиричній формі картає „українське варшавське сміття“. В який високо-мистецький спосіб перший поет „радянської України це робить (Тичина „заявляє, що теорія Леніна — Сталіна незломна, що правда за радянською владою“!) ілюструє Сенченко зачитанням одного з кращих уривків із згаданої тількищо збірки :

Пани мої ріднесенькі,
Собаки сучині (! ОЛЕ),
Танцюйте, не танцюйте —
До танцтерору (! ОЛЕ) зучені,
Не витанцюється...

І що Тичина на „цьому етапі свого ідейного росту“ не спинився, свідчить за Сенченком остання збірка поета „Партія веде“ (з кінця 1933 р.), у якій, оспівуючи більшовицьку партію, поет „дає такі політично конденсовані музичні (! ОЛЕ) строфи :

То нехай собі як знають
божеволіють, конають, —
нам свое робить :
всіх панів до'дної ями,
буржуїв за буржуями !
будем, будем бить !
будем, будем бить !

Ці рядки, „сприймаючи найкращі традиції творців революційної пісні минулих епох“ мають бути.... „зразками нової революційної пісні“ (п. н., ОЛЕ) !!

Тепер працює Тичина над широким полотном семанських рухів XVIII. ст. в Україні й (на бажання Постишева !) над поемою про... Щорса — „українського“ Чапаєва.

„Міцний крок у своєму поетичному розвитку“ зробив за останні роки „талановитий співець комсомолу“ жид **Л. Первомайський**. Користуючись народньою пісенню творчістю (!) він у своїх творах („Пролог до гори“, поема „Маузер Фіногена Борового“ тощо) дає „яскраві образи героїв громадянської війни“ й „висвітлює сучасні проблеми соціалістичного будівництва“. „Складний шлях“ за 25 років творчої роботи пройшов **М. Рильський**. Останніми часами став він на шлях розриву з українським націоналізмом“, з неокласицизмом, виступаючи „проти т. зв. „неутральних тем“ і „рішуче засуджуючи свій колишній шлях. В який спосіб це робить поет можуть свідчити хоч би такі рядки з однієї з останніх його збірок : „Знак терезів“ :

„Бійці єднайтесь. Не дрімай стороже !
 Безкрилу тьму навіки переможе
 Визвольник людства, вільний пролетар !

або :

По брудних дорогах ішов,
 Та годі блукання брудного !
 Віддам тобі серце і кров,
 Нова моя, нова дорога“.

Зрештою — як з жалем завважує Сенченко — Рильський не зміг ще цілковито увімкнутись у „радянську дійсність“ (п. н., ОЛЕ). І коли не „поглибить“ свій поворот, „коли остаточно не пірве з націоналізмом, з неоклясикою, його творчість буде ворожа советській дійсності.“ Цікаво, що Рильський багато працює останніми часами над перекладами з Пушкіна, Лермонтова, тощо. (Переклади взагалі цікавлять багатьох українських поетів. Вони дозволяють мистцеві хоч дещо задовольнити його творчі прагнення, не принижуючи морально).

Одним із перших, хто в Україні виступив з пролетарськими поезіями був **І. Кулик** (жид). В своїх останніх творах („Змужніла молодість“ і ін.) він „висвітлює клясову боротьбу пролетаріату в капіталістичних країнах, оспівує соціалістичне будівництво в нашій (цебто сов., ОЛЕ) країні, нашу велику більшовицьку партію“. Жид Кулик крім цього „багато працює над сучасним українським фолкльором“ (п. н., ОЛЕ). Як і М. Рильський „складний шлях“ проробив в українській літературі **М. Бажан**. Як і Рильський Бажан „пориває з буржуазно-націоналістичною ідеологією і засуджує свої колишні твори. „Поетичні документи“, за останніх двох років („Трилогія пристрасти“, „Смерть Гамлета“, „Прозорість“, „Ніч перед боєм“) „безперечно свідчать, що лінія перебудови в його творчості „все міцнішає“. Цікаво, що як і Рильський провадить Бажан „велику роботу“ над перекладами (з Шота Руставелі). „Боротьбою за пролетарську революцію“ „насичена“ творчість одного з перших комсомольських поетів України **Усенка**.

Один із старших поетів, **М. Терещенко**, влучився давно до співпраці з „пролетарськими письменниками“. За останні роки він написав низку віршів про соціалістичний Київ, Донбас та ін. і закінчив книжку „Любов і ненависть“ („про любов до... соціалістичної батьківщини, про зненависть до всіх ворогів“). Тепер працює поет „над поемою про революційну молодь і її боротьбу з гетьманською контрреволюцією й німецькою окупацією на Україні“. „Недостатня конкретність поетичного письма й деяка риторичність“ „завважають“ „більшому художньому розмахові та ідейній глибині його творчості.

„Героїчне революційне минуле“, „молодість і силу“ со-
ветської країни оспівує („Тисяча друзів“, „Дружба мого
покоління“, „Світ співає вождя“) жид **С. Голованівський**.
„Над актуальними питаннями соціалістичного будівництва“,
„оборонній тематиці“, тощо, працює ще ціла низка поетів,
із яких згадує Сенченко такі (іноді дуже українські!) прі-
звища: Сенченко („Поема про Трипільську трагедію“, „Лю-
ба Аронова“), Муратов („Книга поезій“ та „Поетична по-
вість“), Вирган („Озброєна лірика“), Плоткін („Моя бать-
ківщина“), Шеремет („Лірика і війна“) тощо.

Як і поети „українські радянські прозаїки“ „не викорис-
тали всіх тих можливостей, які їм дала наша (комуністична,
ОЛЕ) партія (п. н., ОЛЕ).

„Актуальні вузлові проблеми клясової боротьби і соці-
алістичного будівництва“ розглядає завжди у своїх творах
„один із основних“ (?! ОЛЕ) советських письменників **Ів.
Кириленко**. Щонедавно він написав „інтересну надзвичайно
популярну книгу „Аванпости“, в якій „подає розгорнуту
картину клясової боротьби. Навколо хлібозаготівель, бо-
ротьбу партії й бідноти проти куркуля, що приховує хліб і
чинить опір заходам влади й партії“.

Загалом „увесь час“ провадить Кириленко у своїх творах
„більшовицьку партійність“ і через це... „користується ши-
рокою популярністю в масах“.

Перший, хто в „українській літературі дав повість про
Колхоз є **А. Головок** — автори широко відомих“ творів:
„Пасинки степу“, „Бур'ян“, „Мати“, в яких „показує клясову
боротьбу на селі в відбудовний період, боротьбу бідноти під
керівництвом партії проти селянства“, тощо, тощо, „спро-
стовуючи“ при цьому „теорію безбуржуазности української
нації“.

Від новелі до роману іде „майстер стилю“ **І. Микитенко**.
Головні його твори: „Брати“ (показана ідея „змички робіт-
ничої кляси з трудящим селянством“) і „Ранок“ (про пере-
виховання безпритульних у трудколоніях).

„Банкруцтво петлюрівської контрреволюції й перемогу
пролетарської диктатури“ (З моря“, „Без козира“, „Право
на смерть“) зображує небезвідомий П. Панч. Не чужі йому
й „переможні процеси соціалістичного будівництва“ („По-
вість наших днів“, „Слюсар з Депа“, тощо). Твори Панча
— „майстра поглибленого показу психології героїв“ — пе-
рекладаються на мови „народів Союзу“. Яка шана!

Цілу свою увагу присвячує „питанню громадської вій-
ни й соціалістичного будівництва“ **О. Копиленко**. В ос-
танньому своєму творі (роман „Народжується місто“) пись-
менник „розбирає“ (! ОЛЕ) націоналістичні теорії (! ОЛЕ)

7) Див. обширніше про А. Головка в статті Н. Г. „Советські літератур-
ні аскари“ в цій книжці „С. Д.“

про ворожість міста до села, він показує союз пролетаріату з трудящим селянством“, тощо. „Зараз Копиленко закінчує роман „Дуже добре“ (! ОЛЕ). „Актуальні теми соціалістичного будівництва „бере“ й один із відомих прозаїків реалістичного письма“. **Ів. Ле**, що ґрунтовно перероблює свій роман „Межигір'я“, звільняючи його від тих хиб і помилок, які були в першій редакції. Одночасно працює письменник над романом... „Україна“.

„Радянський науково-фантастичний роман“ розроблює **Ю. Смолич**, протиставляючи два світи: „Загниваючий капіталізм і переможне (! ОЛЕ) будівництво соціалізму в СРСР“ (Що було потім“, „Сорок вісім годин“).

В ранній період своєї творчої праці відбивав **А. Любченко** „романтику громадянської війни“, в період соціалістичної реконструкції письменник працював над темами колективізації й життя шахтарів Донбаса. За останній час написав Любченко п'єсу „Земля горить“, у якій показано жахливий гніт, що його терплять за кордоном українські трудящі під ярмом польських і українських (! ОЛЕ) гнобителів“.

Складний шлях у своєму творчому розвитку пройшов **Ю. Яновський**⁸⁾, що лише в останнім часі відійшов від української націоналістичної тематики („Чотири шаблі“).

Про „міжнародну пролетарську солідарність“ написав **В. Кузьміч** свою повість „Турбіни“ (опрацьовані в другій редакції!) присвятив письменник зображенню Дніпрельстану. Тепер опрацьовує Кузьміч роман „Висоти“ — „про людей, що народилися під час революції й що зростали разом з радянською країною“.

Г. Коцюба написав „надзвичайно актуальну і важливу для соціалістичного будівництва „книжку про... проблему яровізації озимини, вирощування пшениці, що не боїться посухи й морозів“ : „Родючість“.

З інших письменників згадує ще декількома словами Сенченко — **К. Гордієнка** (роман „Зерна“), **О. Донченка** (роман „Родина Мартинович“), **Ів. Сенченка** („прозаїк, що в минулому в своїй творчості протягував націоналістичні погляди“), **Смілянського** (повість „Полонений“ — показана виховна роля Красної армії), **З. Тулуба** („Людолови“ — великий історичний роман з історії України“), тощо.

(Далі буде).

ОЛЕ.

⁸⁾ Прекрасну характеристику творчості Ю. Яновського читач знайде в статті Н. Г.: „Сов. літ. аскари“, С. Д., кн. 1—2/36.

Рецензії

Зореслав. Сонце й блакить. Книжка поезій 2-га. Ужгород-1936. В-во й друкарня ОО. Василіян. Ст. 70.

У вступній вірші до першого розділу цієї книги, який носить загальну назву „Молодість“ поет заявляє :

Іду невідомий, нежданий,
Син гордих, могутніх Карпат.
Заквітли дороги вогняні
До ясних едемівих врат...
Крізь простори голубосонні
Весняно співаючи йду,
Ескадри крилаті стодзвонні
На льоти захмарні веду :
Напитися сонця досхоchu
Зривати розквітлу блакить,
Все небо у пісню пророчу
Гарячим вином перелить,
Всю юність надхненну відчути,
У срібних, співучих дзвінках
І крицю могутньо стиснути
У гнівом налитих п'юках.

Одним з найкращих творів, уміщених у цьому розділі, є певно „Приснився мені сон“, де так виразно проявляється незвичайна плястичність і весняна свіжість таланту Зореслава в сучасній фазі його розвитку :

Приснився мені сон на чужині —
Приснився золотий весняний ранок
І шлях крутий в розквітлій далині
І білий дом і соняшний кружганок.
Приснився мені розсміяний садок
З мережками — стобарвними грядкам:,
З коронами розквітлих яблінок
І з бджолами й співучими пташками.
І чую як листочки шелестять,
Як соловій виспівує в алеї,
Як любов аромою п'янять
Ті рожі запашні й стрункі лилеї.
І чую голос твій і чую сміх
І бачу усмішку твою привітну,
Прибігла ти і дотик уст твоїх
Цілуноком на устах моїх завітнув.
Ти вся була солодка і п'янка
І соняшна й прозора мов з блакиті....

Другий розділ книги — „Срібні дзвінки“ — розпочинається „Привітанням весни“, в одній із строф якої поет кличе юнацтво :

І серце відчиніть, мов келихи лилей
 І пийте ранній чар юнацькими устами,
 Кохайте янгольським коханням до нестями
 І ранок і весну і квіти і людей.

В „Ранній молитві“ є зразки цікавих, можемо сказати, типових Зореславових новотворів — сполучених подвійних слів :

Ранок в рожевих серпанках піднявся
 Кинув привіти верхам.
 Багром злотистим в пожарах ізнявся
 Огнеколонний мій храм.
 Залопотіли незримії крила
 Лопотом чистих надхнінь,
 Клубами линуть жертовні кадила
 До огнелуких склепінь.

Слово „багром“ до певної міри ризиковне, створене від багрянний, але зарозуміле і образове, барвне. Такі новотвори, як „огнеколонний“, „огнелукий“ згучать незвичайно добре, навіть урочисто, але на загал варто перестерегти перед занадто великим ухилом у бік творення таких складних слів — здебільшого такі слова бувають каліками. Пригадаймо хоч би й більшість словарних витворів навіть такого потужного таланту, як Чупринка, цього українського Кардуччі : всі його складні новотвори здебільшого виявилися занадто „тріскучогромими“ (останній прикметник належить доречі не Чупринці, а Зореславові, який вживає його в порівнююче можливим сполученні слів і образів :

„тріскучегромим рокотом ракет,
 окрилимо несамовитий порив“.

Вживаючи одного давнього виразу київського неоклясичного поета Филиповича, можна сказати про Зореслава що він є робітник у майстерні власних слів. Робітник витревалий і вмілий, хоч інколи і робить з словами дещо занадто ризиковні досліди, які кінчаються — невдачею.

За браком місця наведемо лише три останні строфи з зореславівського „В полонині“ :

На небі голуба, прозора тиша,
 У полонині сонце на квітках
 І кожний день свою поему пише
 На вітрових розспіваних листках.
 Ідуть ті дні співучі, сонцем п'яні,
 А літо ллється мов вино із чаш,
 Виблискують на сонці роси ранні
 Благословенням полонинських паш.
 До ніг ягнятам трави й квіти гнуться.
 Мов келихи налиті нектарем...

Овечки білі — сні мої пасуться —
У полонині став я вівчарем.

До серії українських міст Юрія Липи (Одеса, Кам'янець,
Полтава, Львів, Ялта) Зореслав прилучує свій „Пряшів“ :

Між горами, у зелені і квітах,
Немов на дні завітчаної чаші —
Закоханий у голубих блакитах
Стоїть осяяний, надхнений Пряшів.
Усміхнений простер шляхів долоні
І пригорщами п'є музику буднів,
Цвітуть над ним в огняному фляконі
Краса ночей і соняшність полуднів.
Високо знявся готикою храмів,
Широко розпростер свої рамена,
Пливе життя співучими струмками
Розсміяне, окрилене, надхнене.
У парку пестоші розквітлих весен,
Кришталльне королівство Посейдона,
Відбилась соняшно в свічаді плеса
Висока голубінь дзвінка, бездонна.
Алеями каштанів срібно ллються
Окрилені пташині хороводи
І спомини усміхнені снуються
По стежечках розкішних райгородів.
До неба простяглись квітчасті руки,
Молитвою землі ростуть тополі...
Над Пряшовом горять вогняні луки,
А сам він — мов у чаші на престолі.

Це цікаве та своєрідне перекликання готичного зореслав-
вового „Пряшова“ з мавретанською, чорноморською „Ял-
тою“ Липи :

Заквітчана у білий цвіт магнолій
На дні долин глибоких Яйли голубої
Вона заслухалася лагідної волі,
Пінистої, грайливої, морської...
(„Ялта“ Юрія Липи).

Морські мотиви, як тепер кажуть, представлені в цій кни-
зі Зореслава трьома річами. (З пристані, В Трієсті, У Венеції).

Враження морської мандрівки цвітуть новими і свіжими
барвами в Зореслава :

Стадо кораблів стоїть готове.
Свист сирени — і щаслива путь !
За плечима Ф'юме мармурове,
А на переді моря цвітуть.
Розгортається співучий обрій ;
Впало сонце в п'яний океан,

Хвилі вигинаються мов кобри,
 В радісний вливаючись пеан.
 Сіллю пахнуть простори далекі —
 Тільки море, море й небеса
 І окрилений безодні клекіт
 І бурлацька всміхнена краса.
 Бризками дзвенить музика бортів.
 Гордо лине білий корабель
 До осяяних південних портів
 Сонцем закосичених земель.

„Слова“ Зореслава дають приклад рідкого сполучення
 патосу й разом з тим сердечности :

Слова — мов гомін соняшної днини,
 Вечірня казка сонної фонтани,
 Облитий сонцем усміх довгожданий
 У темряві самотньої хвилини.
 Молитвою невинної дитини
 Стобарвно квітнуть на устах коханих,
 Немов гірлянди й тужні туліпани,
 Ніжні, сердешні, щирі мов перлини.
 Оскільки ви підняли ран і мук,
 О скільки зламаних сердець скріпили,
 О скільки мертвих душ ви воскресили..
 Але мовчім ! Це все — безсилий згук.
 Нехай вони самі до вас говорять
 Про солодість свою в хвилинах горя.

Третій цикл цієї книги — під суворою назвою „Криця“
 — розпочинається сонетом „Пробудження“ :

Не знаю й сам, чому я покохав
 Тебе, о Україно, розіпнята,
 Тебе, в кайданах, в невольничих шатах
 Оганьблену тавром усіх неслав.
 Я щастя, слави, величі бажав,
 Коли ішов у світ, а Ти в Пилата
 Конала в муці під рукю ката,
 Та голос Твій молитвою дровав.
 І вперш тоді я духом пробудився,
 І вперш тоді любов'ю розгорівся
 І серцем покохав Тебе безмірно.
 А нині тисячі таких зо мною
 На кожний поклик Твій підуть до бою
 Хоча б і в пащу Етни сміло й вірно.

Слідуюча річ — „Замок“ — має в Зореслава таке закін-
 чення :

Мов закляті — звалища мовчать, німіють,
 Не промовлять слова, кам'яні уста.

Наші храми у розвалинах чорніють,
 Наша давня слава мохом пороста.
 І нема князів, провідників, Мойсеїв,
 Що у них ступив би дух старовини
 Й воскресив зухвалість Прометеїв.
 Давню славу нашої минувшини.
 Та руїни ждуть, мовчазно й понад ними
 Казку повідають дерева старі
 Й пророкують листочками молодими
 Про героя в соняшному панцирі.

Натомісць „Казка“ містить в собі легенду про Визво-
 лення :

Весняний ранок казку нам казав
 Про Королівну в злотому хитоні
 Заковану в соромному полоні
 У далі там, де жах весь край обняв.
 І ранок далі казку повідав
 Про кований шолом, вороні коні,
 Про бої мов огонь і кров червоні,
 Про шал — одчай неблаганих розправ.
 Ми чули шум грядучих туч понурих,
 Ми чули згуки лун, тріскучі бурі.
 Шалений рев скажености борень,
 А ген, далеко десь веселий день
 Підвівсь і сіяв квіти променисті
 На переможців — лицарів вогнистих.

Нам видається цілком неоправданою велика кількість екзотичних рим, в яких римуються аж два чужих слова : таких рим у деяких строфах і навіть поезіях Зореслава аж занадто ясно. Нижче ми наведемо кілька тих рідких прикладів, де уживання цих рим стало мистецьки оправданим — але таких прикладів дуже мало. Можливим сполученням ще можна уважати хоч би й таке. як „армій“, „алярмі“, але щоб виявити це треба навести цілу строфу :

Заметушилися небесних армій
 Вогняні полчища у чорній тьмі.
 Готові, ждуть. І тихо... Вмить в алярмі
 Наказ останній гостро просурмів.

Таксамо винятково може виправдане римування „сонат“ з „атентат“ :

Не почути вже більше Бетовенів, Шопенів,
 Не напитися сонця чарівливих сонат, —
 Безнадійно хитають головами антени
 А над ними чатує громовий атентат.

Досить щасливо зримоване „Сонце“ з комбінованим „хитон цей“ :

Злотодзвонною луною — боже сонце,
 Піснею блакитною — зірки...
 Хто сплітав, хто прях, хто вишивав хитон цей,
 Що в ньому пишаються квітки?

Але цього не можна сказати про такі явні прогріхи, як римування подані нижче: моменти, — ленти; туліпаном—гураганом — вульканом — могіканом і ще деякі.

Натомісць римування чужих слів з українськими в Зореслава переважно дають цілком добрий ефект: Везувій — беззубий, флякомі — долоні, марселези — тверезий, Мірама-ре — хмари, шрапнелі — скелі, піній — руїні, океану — не-знану і багато інших. Поет здебільшого уникає шабльонового римування, що його інколи примушує зловживати екзотичними римами. З одної біди в другу...

Дуже нещасливі часті повторення таких слів, переважно варваризмів, як пеан, момент, акорди, розкішний. Інколи ці слова бувають навіть цілком на місці, як напр.:

Мов п'яні столітнім червоним вином
 До райської брами ішли ми щасливі
 І стали ми мрією, стали ми сном
 Акордом в космічному окриленні співі.

Другий приклад вдалого використання такого ніби го блискучого, але в ґрунті речі цілком „безгомінного“ слова, як „розкіш“ можуть бути такі рядки Зореслава:

Опоєний розкішшю південь заснув
 В шовковозелених обіймах діброви.

Але в інших сполученнях ці слова здебільшого є зайвими, прикрими, повтореннями.

Таксамо не варто винаходити жадних похідних від старовинного тичинівського „яблуневоквітно“ — всі ці „лилей-ноквітно“, „фіолетоквітно“ згучать надзвичайно не добре. Подекуди й уживання поменшуючих імен надає строфі за-надто здрібнілий, майже дитячий характер.

Проте, поминаючи нечислені артистичні хиби цієї кни-ги, знаходимо в ній чимало незвичайних, блискучих знахі-док. Є багато рядків, фраз, строф, які згучать бездоганно і з стилістичного боку, не лише музичного, є також високо досконалі.

Взяти хоч би для прикладу таку по-моцартівськи легку строфу:

Легкокрилі білі кроки —
 Сама ніжність, сама ласка.
 Мов далекий шум потоків,
 Мов далека тиха казка.

Або такий прозоро-журливий образ:

На долонях, що цвітуть розкішним маком.
 Солодість кришталъних райських вин.
 Лиш одним, одним мандрівникам, бурлакам,
 Полишився їх гіркий полин. („Лилея“).

Або такі яскраві і виразні образи і малюнки, такі музичні рядки :

У золоті горять Карпат верхів'я
 Кришталом ясним дзвонить водоспад

— — — — —
 І ось заслухуюсь в блакитну казку
 У соняшну музику далини...

І чую, як росте з землі надхнено
 Молитва спраглих трав і колосків
 І бачу : божий світ — мов веретено,
 А прядивом — людина, серце й спів.

Чи ще такі вирази, як :

Із п'яних у ярмі рабів
 Повстане нація твереза .

Такі дефініції й порівняння, як „Ми — окрилення вершин“, душа, — „надхнена величчю блакитного мовчання“, „шалений рев скажености борень“, „незабутня окрилена юність моя“, свідчить про легкий дар винахідливости автора, про його щасливу руку, але тим більше варто від нього вимагати більшого зосередження в собі, більшої уваги до своєї небуденної творчости. — Подолянин.

Антиукраїнська акція на кіноекрані.

Недавно, та ще й тепер усі кіна світу обходять фільми з життя України й Українців. Згадали — думалось — за нас! Пізнали трошки нашу історію, довідались, що поставтеї цікавих у нас чимало й що варто світові їх показати. Бушмени й ескімоси цікавлять світ також. Ось і до нас черга прийшла.

З певним національним задоволенням читалася афіша, реклама фільму: „Марія Башкірцева“, „Тарас Бульба“, а в деяких українських виданнях навіть і прихильну критику (за „М. Башкірцеву“).

Однак, хто тільки трошки знає джерела, що послужили аранжерам темою для фільмів, той уже не може з нами не кричати : Брехня ! Омана ! Лжа !

Але протести наші згучати повинні не в чотирьох лише кутках малої хати фамілійної, а нестися мусять на всі чотири боки землі й на мовах усіх культурних націй.

На самім початку, зараз же, негайно треба припинити отруту, що повільними краплинами хоче ввійти в свідомість фільмового глядача й слухача, викликаючи в ньо-

му фальшиві та шкідливі для нас тепер і в будучому представлення.

Обов'язок кожного українця всіма можливими, хоч би й дуже важкими для нього засобами, дати відсіч усім жидівським, московським, чи власним „святительським“ замахам на нашу історичну правду, на наше історичне й теперішнє право бути самим собою!

Не одна сотня періодичних видань друкується українською мовою й не один мільйон українців живе в таких умовах, (Америка), що язика їм не зав'язано, горла не придушено, — отже можуть не мовчати. Так не мовчіть, та говоріть, або принаймні хоч грошей не несіть тому, хто знає лише кпити з вас! А хіба ж не кпини вже перші, слова фільму „Тараса Бульби“?

— На широких просторах між Варшавою й Москвою жили войовники — номади. — Номади — це наше Запоріжжя, наша Січ, якій доля призначила сторожу цілої Європи від татарського й турецького плюндровання. Номади — значить, некультурні дикуни. А ось славно-звісний Алексіс Грановскі, що в Києві мав „провожительство“ лише в жидівських кварталах, та знаменитий письменник Пієр Бенуа не зобачили власного протиріччя: вони показали сцену іспиту в Київській Академії, де на таблиці було написано: „Ксенофонт“. — Отже тим хотіли показати, що в той час, коли культурна Європа палила на кострах веселих відьм, щоб не літали на мітлах справляти вкупі свій шабаш; ще перед тим, як Іспанія цілу „культурну націю“ вигнала з своїх країв, що, перейшовши всю Європу, опинилась серед нас, — у той час наші предки — номади — посилали своїх дітей студіювати Ксенофонта до вищих шкіл і... торгували з Англією, або завойовували Лондон, бо всі козацькі коні були загнудані в англійські вуздечки модерного гатунку (другий **nonsens**). Тяжко зазначити всі протиріччя та нісенітниці з історичного, побутового й музичного характеру. Артисти грали, як їм приказали Грановскі й Бенуа. Анрі Бор (або Гаррі Баур), користаючись фанцузькими законами, міг жити по всіх кварталах Парижу й свobodно розвиватись артистично. Він і ролю Самсона відіграв би, певне, не гірше від ролі Бульби. Не його вина, що він сам і козаки, що були під ним, ішли битися в сорочках (чого ніколи не бувало!), що він дозволив синові привезти на Січ свою коханку, якої Остап взагалі не мав. А по звичаю Січі, козака, що ненароком „заскоче в гречку“, карали смертю. Але Грановским інші речі здаються „пікантними“. „Екзотична“ і причина номадських воєн із Польщею: Польський воєвода не дав козакам напитися горілки — ось і війна з поляками! П'яниці, бунтарі й дикуни, яких боева пісня (лейт-мотив цілого фільму) була вулишна російська „частушка“ з навмисно пе-

зкрученими словами, що її співали перед війною всі босяки вже протрухлої, догнивалої Росії — ось хто були наші жозаки !

Музичний вступ і більшість хорів були збудовані на цьому незносному : „Па улїце хадїла, бальшая кракадїла, ана, ана зелена била“.

Щоб додати більшої „правдивости“ зберегти „couleur nationale“, вимовлялося „зеленая“, а не „зельоная“, як у російській мові.

І ось, оцей ганебний для нас фільм реклямується по українських часописах : „Є обов'язком кожного громадянина бачити цей фільм“ ...

Ні ! є обов'язком кожного громадянина сказати в таких випадках : Зась ! І це „Зась“ ! мусить сказати наша преса. І не обмежитись лише цим **словом**, але зробити все, щоб такі фільми матеріально перепадали. Тоді різні Грановські й Бенуа, просто з гешефтьярських розрахунків не посміють більше кпити з нас і робити авантурничку, що шукає всіляких пригод по паризьких ресторанах з постаті Марії Башкірцевої, одної з найвидатніших наших жінок, яка за 24 роки свого короткого молодого віку стала знаменитою в Європі (на жаль не в нас !).

★

Коли б метою цих рядків була тільки критика цих двох фільмів, ми б доказали докладно, з'упиняючись на кожній деталі, що така фільмова продукція шкідлива не лише з точки погляду українця, але й кожної культурної людини, бо викручувати такі фільми, це все одно, що серйозно оповідати світові дурниці й вимагати від нього віри, що па улїце — справді, — хадїла бальшая кракадїла.

Ми хочемо іншого : більшої свідомости, української свідомости від кожного українця, щоб дійсно став значним і мав би наслідки реальні наш оклик застороги : Зась !

„Протоколи Сіонських Мудрців“ не можуть мати широкого розповсюдження, бо жида винищують їх, викуповуючи всі видання, судяться, з видавцями (швайцарський процес). Тому, що зміст цих „протоколів“ є шкідливий для цілої нації жидівської. А ми готові навіть самі ширити образливу неправду за нас і за три шаги містимо на сторінках деяких наших часописів рекляму власним нашим шкідником.

Хай же кожний український журналіст, хто тільки прочитає ці рядки, подумає про те, щоб і він міг зробити в оборону нашої національної гідности й чести. Хай пише на всіх знаних йому мовах, по всіх доступних для нього часописах, своїх і чужих, хай захищає себе й свою націю від отруйливих газів, що несуть з гешефтьярських кінових екранів !

Dixi

B-moll.

Хроніка

Література

У Делятині померла українська письменниця Леся Верховинка (власним ім'ям — Ярослава Кучковська).

В Ужгороді вийшла друга книжка віршів закарпатського поета Зореслава: „Сонце й блакить“ (у в-ві О. О. Василян).

В-во „Дніпрові пороги“ (Прага) видало збірку лірики молодого поетеси І. Наріжної: „Настрої“.

„Українська Бібліотека“ видала у Львові історичне оповідання з часів боротьби українського племені Турів з Ятвягами — Р. Леонтовича: „Звенислава“.

Вийшли (у в-ві „Бібліотека Нашого Прапора“ у Львові) історичні оповідання А. Лотоцького: „Було колись на Україні“.

Український Науковий Інститут у Варшаві випустив за редакції Б. Лепкого наступний том свого „Повного видання творів Т. Шевченка“ — переклади Шевченкових поезій на польську мову. Пояснювальну статтю „Про польські переклади в Шевченка“ написав П. Зайцев.

Місячник „Наша Культура“, що за редакцією І. Огієнка виходить у Варшаві, має розпочати 1937 р. видавання 30-томової „Бібліотеки Українознавства“, що подаватиме науково-популярний огляд усіх ділянок духового й матеріального життя України.

Як 7 число „Дешевої книжки“ вийшла у Львові брошура про українське Чорне море „За Українське Чорне море“.

Як 2 ч. „Масової освітньої бібліотеки“ вийшли „Бої за Маківку“ Р. Ярового. Книжка подає коротку історію боїв за Маківку на основі споминок учасників і друкованих матеріалів.

Вийшла книжка Г. Костельника про знану українську стигматичку Настю Волошин: „Настя Волошин — Дівчина із стигмами“.

7. березня відбувся у Львові літературний вечір присвячений пам'яті

розрайованих більшовиками у грудні 1934 р. українських письменників: Косинки, Фальківського і Влизька. Реферат про їх творчість прочитав Б. Кравців.

„Щоденник“ Т. Шевченка вийшов масовим тиражом у Держлітвидав. Це видання, що є „очищене від буржуазно-націоналістичного намулу“, уважає київська Літ. Газ. (ч. 12/36 р.). „Ще одним ударом по українських націоналістах, по їх намаганнях спотворити образ поета революційного-демократа.“

У тому ж видавництві має незабаром вийти другий том повного збірника творів Т. Шевченка — поезії в 1847 по 1861 рік.

Для початкуючих читачів видається низка окремих творів Шевченка: „Сон“, „Кавказ“, „Катерина“, „Наймичка“, тощо.

Дитвидав випускає в художньому оформленні В. Касяна для учнів нове видання „Кобзаря“ ілюстроване репродукціями малюнків самого Шевченка.

„Центральний Будинок художнього виховання дітей“ видав з нагоди 75-тиріччя з дня смерті Т. Шевченка збірку, у яку, крім віршів поета входять твори... Н. Некрасова, А. Лажуті й стаття П. Любченка.

В інституті Т. Шевченка при Академії Наук УРСР вийшло „перше академічне видання“ „Гайдамаків“ Т. Шевченка з „пояснювальними статтями“ К. Гуслистого та Ю. Йосипчука.

К. Гуслистый старається довести, що гайдамацький рух був повстанням пригноблених трудящих мас проти своїх гнобителів, незалежно від національного складу обох сторін (! ред.), бо „участь у повстанському русі“ приймала „проти українських панів, запорізької старшини (! ред.), польських і російських феодалів“ разом „з українською голоотою“ — „єврейська біднота (! ред.), російські розкольники (! ред.), солдати, донські козаки (! ред.) калмики (! ред.) та інші.“ Ю. Йосипчук характеризує „Гайдамаків“, як виступ буржуазно-революційного ж романтизму (! ред.) проти буржуазно-поміщицького романтизму“ представників „поміщицької“ української, московської і польської літератури.

Чернігівський музей придбав 50 листів М. Коцюбинського, що стосуються до часів перебування письменника в Чернігові.

В. Сосюра готує до 20-тиріччя Октябрської революції велику поему про советських людей та соціалістичну дійсність.

М. Рильський працює над низкою перекладів з французької й московської мов та оригінальними й перекладними творами для дітей.

М. Семенко закінчує віршовану повість „про інтервентські плани фашизму й українську націоналістичну контрреволюцію“: „Німеччина“ й оброблює першу частину „великого віршованого роману“: „Континенти і люди“.

Жид І. Кулик готує до 20-річчя Октябрської революції віршований роман „Софійку“. В найближчому часі Кулик працюватиме над сценарієм для фільму „Назар Стодоля“ й перекладами творів грузинського поета — романтика ХІХ ст. Н. Бараташвілі на українську мову.

Ю. Смолич має незабаром видати книжку „фантастичних романів“: „Господарство доктора Гальванеску“, „Що було потім“ і „Ще одна прекрасна катастрофа“ (! ред.). До початку 1937 р. письменник збирається написати роман „про молодість за часів громадянської війни“. „Основна сюжетна лінія“ цього роману буде розвиватись „довкола залізничного страйку, який був на Україні влітку 1918 р. під час німецької окупації“. Рівнобіжно з працею над романом писатиме Смолич п'єсу („мелодраму“ чи „водевіль“) про „обов'язок і героїзм“.

Г. Коцюба хоче „присвятити“ увесь 1936 р. праці над романом про „загнівання науки в капіталістичних умовах і протиставлення цьому процесові величезного зросту науки в ССРС“.

В. Кузьміч збирає матеріяли для книжки про Анрі Барбюсса (Кузьміч на протязі останніх восьми років „підтримував“ систематичне листування з цим „великим революціонером — письменником, другом“ (ССРС) й збірки новел: „Десять пісень — історії села Вишняки біля Хорола. В основу кожної новели письменник хоче „покласти“... „українську фольклорну (! ред.) пісню“.

„В уяві, в нотатках“ О. Кошляка „виростають образи, герої нової книжки“, над якою письменник працюватиме, щоб її випустити до 20-річчя Октябра. Він „зобов'язався“ в Москві взяти ще участь у збірниках „Дві п'ятирічки“, що їх готує московська „Правда“, він „хоче працювати й над книжками для дітей“, бо ж... „скільки матеріялу для творчости“ дає большевицьке „прекрасне життя! Хочеться зробити найбільше і найкраще, так, як не робив ще ніколи“. Цю „чудову частину для творчости“ дала Кошляковій його щонавдвня розмова з... А. Горьким у... Москві.

У селі Моринцях, у садибі де народився Т. Шевченко прибито меморіальну дошку з написом: „У цій садибі в 1814 році, 9 березня (25 лютого за старим стилем) у кріпацькій родині народився великий український поет революціонер-демократ Тарас Григорович Шевченко.“

У селі Шевченковому (кол. Кирилівці) створено музей поета і розпочата реставрація експонатів, що збереглися з часів його життя.

„Науковий співробітник“ ІРЛІ Паченко розшукав листування Шевченка з Плещевим. Серед паперів К. Брюлова знайдено копії його листів до Шевченка.

В „Академії Наук УРСР“ відбулася в днях 9—10 березня сесія присвячена 75-річчю смерті Т. Шевченка. Були зачитані реферати віцепрезидента академії О. Шліхтера; „Чернишевський, Добролюбов і Шевченко“, П. Тичини: „Шевченко й радянська поезія“ тощо.

У Шевченківські дні дирекція літературно-драматичного відділу „українського“ Радіокомітету організувала ряд передач присвячених 75-річчю з дня смерті Шевченка. Першою з цих передач мала бути в виконанні Радіокомітету „тема“: „Проти царів, проти панів“, збудована на творах Шевченка „Сон“, „Варнак“, Як би ви знали паніччя“ тощо.

У постанові „заслуженого артиста“ Шумського мали у спеціальному опрацюванні для радіо передаватись Шевченкові „Гайдамаки“.

У в-ві „Молодий більшовик“ вийшов за участі понад 50 початкуючих поетів і прозаїків альманах: „Ми радянські патріоти“!

У Держвидавві вийшла збірка оповідань, віршів і нарисів, присвячених звільненню Києва від поляків... більшовиками: „Співаймо славу“...

Дніпропетровський обласний комітет ЛКСМУ видав до IX „всеукраїнського“ і X всесоюзного з'їздів комсомолу книжку про комсомольців орденоносців області: „Плем'я комсомольське“. Книжку писала „бригада“ дніпропетровських письменників: Н. Строковський, В. Роздольський, М. Шлома, С. Ахматов, О. Шпота, М. Шехтер, Ю. Саповський, тощо. Молоде українське покоління, як бачимо починає здійснювати покладені на нього „любимішими вождями“... надії.

Розміром у 25 друк. аркушів, тиражом у 100.000 прим. вийшов у Партвидав ЦК КП(б)У українською мовою одиотомник вибраних творів Леніна і Сталіна...

20. IV у бібліотеці Академії Наук УССР відчинено виставку, присвячену... „1. маю“

Для керівництва підготовкою проведення літературних днів комсомольськими організаціями в колектах України має бути протягом найближчого часу створений при ЦК ЛКСМУ і СРПУ спеціальний комітет у наступному складі: Андрєєв (голова), Сенченко, Корнейчук, Тичина, Кравецька, Мясуренко, Рожнов, Мінаїн, Іткіс, Чередник, Нейфах, Червоний, Барун, Фурман, Свердлов, предст. колбудів НКО і Укркнигокультури, Рожнов має написати брошуру про досвід проведення літературних днів на Чернігівщині.

3 наказу Ради Нар. Комісарів УССР переіменовано „Українську Академію Наук“ на „Академію Наук УССР“ і рівночасно „узгіднено“ її статут із статутом Академії Всесоюзної (de facto — московської!).

Між 26—30 березнем відбувалася в Києві конференція молодих вчених України. У конференції вваля участь понад 400 представників „молодої ра-

дянської науки“. Заступлені Академії наук ССРСР, БССР, УССР, УАМІН державних університетів, тощо. Конференцію відкрив секретар ЦК ЛКСМУ тов. Клінков. Праці літературної секції керував П. Тичина. Про обстановку, серед якої проходила конференція, недвозначно характеризує склад її почесної президії: „т. Сталін, т. т. Молотов, Кагановіч, Орджонікідзе, Косьор, Мікоян, Чубарь, Андрєєв, Постишев... Дімітров, Косарєв... Якір, тощо.

Після трьох загальних зборів Харківських письменників присвячених обговоренню головних статей „Правди“ й у секції дитячих письменників Харкова відбулася власна дводенна дискусія про питання чи є в дитячій советській літературі елементи формалізму чи їх нема. „Але перші ж виступи ясно показували — як зазначає з жалем Літ. Газ. ч. 17, — що цей сумнів був даремний“. Якийсь В. Владко признався навіть, як „механичне наслідування“ „без критичного осмислення“ „привело до заміни людей в його творах мертвими масками“...

14 квітня в актовій залі Київського державного університету відбувся в нагоді 6-тих роковин смерті В. Маяковського вечір присвячений творчості цього московського революційного поета. З доповіддю про творчість Маяковського виступив „старший науковий співробітник“ УАМІН М. Жебрун. Бажан і Терещенко зачитали свої переклади на українську мову з поем Маяковського „Ленін“ і „Хорошо“.

В „російській секції СРПУ“ відбувся вечір московського поета Л. Длугача, який зачитав вірші „з своєї нової збірки: „Шестое (sic! ред) чувство“ (мабуть це і є „чувство“ любови до „соціалістичної вітчизни“ і „ридних вождів“!). В обговоренні віршів виступав м. інш. М. Бажан. Советська поезія досягає справді „висот Ельбруса“...

До сторіччя в дня народження Пушкіна має вийти у Держ. видавництві України ювілейний збірник його вибраних творів українською мовою.

На кращий переклад оголошено конкурс

У перекладі Вл. Борка вийшли в Празі на чеській мові „Вершники“ Юрія Яновського.

Незаборам мають вийти „Вершники“ у в-ві „Edition Sociale Internationale“ французькою мовою.

Держлітвидав здав до друку такі книжки: „Ревізор“ Гоголя, однотомник І. Котляревського, другу книжку „Вибраних творів“ Лесі Українки, поеми М. Кропивницького, „По ревізії“, однотомник та другу книжку „Авантестів“ Кириленка, „Викрадення Європи“ — Федіна, „Загибель ескадри“ та „Платон Кречет“ О. Корнійчука, „Марію“ — С. Голованівського, „Миротлас воює“ — Мате Залка, „Оповідання про почуття“ — С. Скляренка, „Світанкову зустріч“ (збірка віршів) — Є. Фоміна, „Сад“ (моск. мовою) — І. Шутова.

У в-ві „Молодий більшовик“ вийшла книжка новель Івана Ле, „Перша книга“ С. Голованівського, збірка поезій Л. Смульсона; „Університет“ зошто до друку готується роман А. Шияна: „Гроза“ з часів „громадянської війни на Україні“.

У серії „Літературного архіву“ тієї ж Академії вийшов Гоголівський збірник, до якого входять неопубліковані і загублені тексти Гоголя, листування Гоголя, недруковані й забуті статті й документи про Гоголя і бібліографія. Особливу цікавість викликає невідомо досі передмова до „Повісти о том, как поессорился...“, що свого часу була заборонена царською цензурою, й первісний нарис „Арабесок“.

Академія наук СРСР має розпочати працю над виданням повної академічної збірки творів М. Гоголя, яка складатиметься з дев'яти томів художніх творів і п'яти томів листів. Видання редагуватимуть В. Гіппіус, В. Десницький і Н. Піксанов.

За останні часи серед „єврейських“ письменників України помічається особлива активність. А. Каган написав історичний роман „Арон Ліберман“, у якому зображує жидівську буржуазію й „перші просвітняські (! ред.) й на-родницькі (! ред.) гуртки серед єврейського студентства“ в 60—70 роках у „Західному Краю“. І. Фефер закінчив роман „Великі кордони“, над яким працював три роки. Письменник у романі ставить проблеми „охорони кордонів еоціалістичної вітчизни, боротьби проти решток розгромлених класів та інш“.

Тепер Фефер працює над новою книжкою лірики. Л. Квітко закінчив віршований роман „Йона“, що написаний на матеріалах „громадянської війни“ і роман „Лям і Петрик“ про дружбу двох хлопчиків — робітників „єврея“ й... українця, їх „жорстоку експлуатацію за царату“ й „виховання з них свідомих революціонерів“. Х. Гільдін випускає збірку своїх „вибраних творів“. Д. Гофштейн „напружено працює“ над поемою „Золото“ (!). Н. Луре закінчує другу частину роману „Степ кличе“ (!), що охоплює 1931—33 роки на селі.

Вийшли книжки поезій М. Хащевського і Л. Ревніка, поема про соціалістичне будівництво в... Азербайджані „Золоті віти“, Х. Вайнермана й поема „про боротьбу двох світоглядів на матеріалі з життя індійців“ (! ред.): „Життя та смерть Вілліама Свена“ — М. Пінчевського. Далі ще вийшли книжки молодших поетів: Гарцмана, Дріза, Кона, Талалаєвського. Незабаром будуть видані книжки Е. Когана, А. Гонтаря, М. Штурмана, Г. Діаманта та інших.

Літер. секція Інституту єврейської пролетарської культури розпочала академічне видання творів „класика єврейської літератури“ Шолом Алейхема.

Загалом єврейськими мистцями слова на Україні, як зазначає Літ. Газ. ч. 6 „проведена була велика робота: влаштовано десятки вечорів у Києві, Одесі й по районах України. Спеціально виїжджали бригади письменників до Житомира, Богуслава, Полтави, Чернігова, Звенигородки, Білої Церкви для виступів“. Чи не з метою „українізації“?...

Доцент Голомбек видав окремою книгою свою працю про Кирило-Методієвське братство. Ця праця давніше друкувалася кілька років зряду в польським консервативним журналі „Наша Пшишлосьць“.

З книжок чужинців, присвячених Гуцульщині можна відзначити польську працю Станіслава Вінценца „На високій полонині“ і почасти німецькі дорожні враження Маріяна Генка „Через Поділля до Гуцульщини. Дорожні обрани з долини Дністра, Серета й Прута“.

„Королівський Орієнтальний Інститут“ в Неаполі заснував лекторат укра-

їнської мови. Для викладів покликано п. Є. Онацького з Риму.

В Лондоні вийшла монографія Edith Sitwell-a, присвячена великій англійській королеві Вікторії: „Victoria of England“.

У Берліні вийшов роман знаного німецького письменника Б. Келлермана: „Пісня братства“, що своїм глибоким, символічним змістом, свідчить про внутрішнє переродження агідно з духом нової доби письменника.

Талановитий німецький прозаїк Т. Герліц видав свою другу книжку: „Християн Олгард, початок одного життя“, у якій оспівує моральну силу чистого молодого кохання, що духово оздоровлює ціле середовище. Книжка свідчить, що її молодий автор поглиблює безперерви свої не абиякі мистецькі здібності.

У Франції готуються до святкування 50-річчя з дня проголошення Жаном Моро маніфесту символізму, — напруга, що відіграв у розвитку світової літератури останніх десятиліть таке виїмкове значення, внісши знову до мистецтва, охопленого позитивізмом, суб'єктивну метафізику, ідеалізм, таємність тощо.

У Мадяричині було відсвятковано 100-річчя з дня повстання найстаршого мадярського літературного об'єднання (засновано було в честь поета К. Кісералуді), що своєю діяльністю багато спричинилось для розвитку нової мадярської літератури, ставши м. інш. за часів громадських виступів Петефі, на бік цього великого національного поета

В СССР засновано „Бібліотеку поета“. Під цією назвою починає за редакцією М. Горького виходити серія збірок, що ознайомлюватимуть поступово читача з розвитком московської поезії від давних аж до наших часів. „Бібліотека“ матиме 70 томів. Перші з них: „Московський Фольклор“, „Силабічна поезія XVII і XVIII ст.“, „Державин“, „Крилов“ тощо.

Під враженням останніх успіхів італійської зброї у Абіссинії, заслав славний італійський письменник Г. д'Аунціо (недавно вийшла на англійській мові з-під пера Дж. Гріффіна його

цікава біографія: „Габріель д'Аунціо — бард войовник“) Мусоліні листа наступного змісту: „Беніто Мусоліні, посилаю тобі сьогодні найостанніший вразок мого виробу... скриньку з паліандрового дерева... Не є призначена для того, щоб класти до неї цигарки або сталеві пера, лише — найновіші моделі стріливи. Хай кожна італійська стріла знаменує смерть одного воювача. Переможена Абіссинія мусить невідкладно статись маяком культури Рима... В день битви у Адуї (д'Аунціо згадує тут першу італо-абіссинську війну ред.) мені було 30 років. Які образливі слова мусів я вислухати супроти батьківщини і смерті! Обидві були знесвящені ганебним способом. Багно завалилось. Мене арештували на площі Montecitorio за образи і прилюдні погрози крамарському урядові. Тому то сьогодні, після тебе перший, з найбільшою гордістю святкую роковини. Відганяю від себе старість і глузуу з років!“

Театр

Вийшла історична драма В. Родовиченка: „Київ наш!“ в часів українсько-більшовицької війни.

У В-ві „Нашого Прапора“ у Львові вийшла нова п'єса в часів Хмельниччини Меріам-Ліжницького: „Дума про Нечая“.

Товариство письменників і журналістів у Львові розписало конкурс на драматичний твір, що ніде ще не був друкований і виставлюваний (Висота нагороди — 300 зол)

1, 2 і 3 квітня гастролював у Міському театрі в Празі щонавдано заснований державний Ужгородський театр Перші два дні йшли (як зазначила місцева преса на „підкарпаторуській мові“) вистави чехословацьких авторів, третього дня (на „мові малоруській“) „Бевталанна“ Карпенка-Карого. На першій виставі був присутній (мабуть за прикладом тов. Сталіна, що, як відомо, відвідав виставу української опери в Москві!) президент республіки Бенеш. Гастролю пройшли ввагалом з досить значним успіхом й це викликало у чеським суспільстві побажання нав'язати ще тісніші „культурні“ зв'язки з „невід'ємною частиною“ ЧСР... Закарпаттям...

У Чернігівському театрі ім. Шевченка з початку грудня минулого року іде нова п'єса Ю. Мокреєва: „Союз відважних“.

У Київському театрі ім. Франка має бути поставлена „Суєта“ Карпенка-Карого — перша п'єса з українського м'ясичного репертуару, як зазначає Літ. Гав. ч. 19, що в „непереробленому вигляді“ піде на советській сцені, та ж і з цієї п'єси має бути знята „солodka пудра (! ред.) української націоналістичної романтики“. . . .

У червні в „Московському театрі Революції“ має відбутися вистава Корнійчукової п'єси: „Загибель ескадри“.

Київський державний драматичний театр ім. Франка відсвяткував у березні 15-річчя свого існування. При цій нагоді за вірну службу „пролетарській вітчизні“ обдарував „уряд“ СССР керівника театру, „народнього артиста республіки“ Гн. Юру орденом Трудового Червоного прапора, а колектив театру знову засвідчив свою відданість „Геніальному вождеві трудящих усього світу — тов. Сталіна“.

У середині травня Харківський театр „Юного глядача“ від'їздить на гастролі до Москви.

3. квітня відбулася в Національним театрі в Празі вистава Корнійчукової п'єси: „Платон Кречет“. Не вважаючи на присутність самого автора й рекламу, зроблену п'єсі відомою барви пресою, дирекція театру була змушена (мабуть з огляду на „якості“ п'єси й порожню сальо) в найкоротший час (після четвертої вистави!) зняти п'єсу з сцени. Це не перешкодило зрештою, советській і советофільській пресі писати, що п'єса стрілася у правого глядача з „величезним успіхом“. . .

У помешканні колишнього „музівколу“ в Москві розпочав свою працю „Театр народньої творчості“, що складається не з професіоналів, а з робітників, колхозників, техніків, службовців, які „присвячують мистецтву свій вільний час“. Завдання театру підняти „театральну мистецьку самодіяльність“ „народів Союзу“.

Музика

Із багатьох концертів, присвячених 75-тим роковинам з дня смерті Шевченка, заслуговує уваги святочний концерт, що відбувся заходом українських музичних товариств у залі міського театру у Львові. Були виконані „Заповіт“ — Людкевича (новинка), того ж композитора. „Ой вигострю товариша“ (хор з оркестрою), три пісні Углицького у виконавстві Михайла Голінського та — Лисенка: „Б'ють пороги“ (в інструментації Барвінського). Грала львівська філармонія. Диригували: Людкевич, Охримович та Пилишкевич.

З концертів, що за останній час відбулися в Галичині цікавіші: вечір духовної пісні в церкві св. Юра (21. III.), перший шкільний концерт з циклу „Розвиток української музики“, аранжований для середніх шкіл у Львові, вечір старогалицької елегії (22. III.), влаштований з нагоди створення Музикологічної комісії при Наук. Тов. ім. Шевченка у Львові, концерт скрипака Ю. Криха та вечір молодих піаністок-учениць Г. Левицької. Нарешті у Львові молодими силами були виконані 2 дитячі опери: „Червона шапочка“. Цезаря Кюї та „Лисичка, котик і півник“ Стеценка.

З Шевченківських концертів на чужині були цікавіші: 11. III. концерт варшавської радіостанції (виступ хору ім. Лисенка) і 21. III. (концерт) в будапештським радіо (виконавці мадари).

Відома українська піаністка Любка Колесса грала в супроводі симфонічної оркестри до мікрофону в Гільверзмі (3. III.) у тім же часі дала наша віртуозка з великим успіхом концерт у Берліні.

Львівська радіостанція передавала 17. III. за участі Марії Соки і А. Рудницького концерт югослов'янської музики, а 4. IV. мініатюри Барвінського у виконавстві смичкової оркестри.

23. III. диригував А. Рудницький симфонічним концертом у Варшаві. Бельгійське радіо передавало 4. III. з грамофонних плит авдіцію української музики.

К. Богуславський працює над українською народньою оперою про ста-

ре й нове село. Уся опера складатиметься в українських народніх пісень!

Комсомольський композитор Шутенко, що студіює нині в Московській консерваторії, пише новий музичний твір для скрипки і симфонічної оркестри.

Інший комсомольський музикант А. Арнаутів працює над симфонічною сюїтою „Юність“ та невеликими музичними п'єсами для співу й фортепіану.

На тексти І. Сельвінського й П. Тичини написав молодий советський композитор М. Душинський драматичну симфонію для великої оркестри, хору і солістів: „Вітер з України.“ Симфонія присвячена Х з'їздові комсомолу.

У Києві в оформленні „колхозних художниць“ вийшов за редакцією Хвилі збірник українських народніх пісень. Збірник містить 170 пісень. З них „великий інтерес“ становлять аравські похвалителі народньої пісні. „Український трудовий народ оспівав у них героїчні епізоди громадянської війни, боротьбу проти Петлюри... оспівав Червону кінноту, ватажків Червоної армії.“ „Пісня „Ой Марусю, Марусю“ — про дівчину, в якій „мов трава полетіла голова“ від бандитського ножа за те, що вона ховала комунара, може правити за прекрасний зразок похвалителі народньої творчості. А в колхозних частушках (! ред.) знаходимо оспівування першої п'ятирічки.“ „В розділі революційних пісень зібрані аравські революційної творчості інших народів... що однаково рідні українським трудящим...“ Пояснювальна стаття А. Хвилі „дає чіткий марксистський аналіз пісенної творчості українського народу, її соціального коріння і викриває шкідливі спроби українських націоналістів перевернути (! ред.) зміст народніх пісень, використати їх як зброю для своєї контрреволюційної мети“...

В-во „Мистецтво“ випускає з друку масовим тиражем 20 революційних і народніх пісень у двоголосному та нескладному чотироголосному викладі: „щоб усі колони трудящих столиці могли їх співати під час першотравневої демонстрації...“

У тому в-ві задано до друку серію українських народніх пісень в опрацьованні композиторів Богуславського,

Борисова, Косенка, Лятошинського Ревуцького тощо.

В „українському управлінні у справах мистецтва“ за головування А. А. Хвилі була влаштована з працівниками київського театру опери і балету „творча нарада“ в справах поширення репертуару „столичної опери.“ У наступному сезоні намічено збагатити постановою опер: „Катерини“, „Чорноморців“, „Сорочинського ярмарку“ тощо... Особлива увага буде звернена на „Тарасі Бульбі“ „як монументальним оперним полотні“. Над музичною редакцією цієї опери працюють Ревуцький і Лятошинський, над текстом — М. Рильський. Та ж „найбільша увага присвячена буде... „Борису Годунову“, що йтиме на початку сезону. Крім цього займатиметься театр підготовкою „Проданої Нареченої“ Сметани й „Тихого Дону“ Держинського. З балетів підуть: Нахабіна: „Міщанин в Тоскани“, Глазунова: „Раймонда“ тощо...“

У харківській „музкомедії“ має відбутися прем'єра „Сорочинського ярмарку“, написаного за Гоголем композитором О. Рябовим.

Вліті „музкомедія“ від'їздить на гастролі до... Курика.

У в-ві „Мистецтво“ вийшла „Пісня про Сталіна“ композитора Л. Ревуцького на слова М. Рильського. Цю пісню в присутності „любимішого вождя“ виконувала декілька разів під час своїх виступів в Москві капеля „Думка.“ Книжка оформлена репродукціями зразків українського народнього мистецтва (!), а на титульній сторінці — репродукцією гобелена... Сталін!“

Українська держ. театр опери і балету їздив у березні на гастролі до Москви.

27 березня розпочалися у Ленінграді гастролі українського держ. Жіночого Хору, що дасть у Ленінграді, Кронштаді і Волховбуді біля 50-ти (!) концертів. Після цих виступів, що триватимуть аж до 15 травня поїде хор на Донбас, а звідтам на... Далехий Схід.

Дня 22 березня помер у Парижі знаний московський композитор А. Глазунов. Його значення в симфонічній і камерній музиці.

Правька консерваторія святкує ц. р. 125-річчя існування. З цієї нагоди улаштовується 6 симфонічних концертів.

В ріднім місті Бетовена (Бон-Ні-меччина) відбудеться між 17—24 травнем фестиваль у честь цього великого композитора.

В днях 2—13 червня відбудеться у Відні міжнародний конкурс співу і фортепіанової гри за участі співаків і співачок народжених між 1. VI. 1906 р. і 1. VI. 1918 р. і п'яністів народжених між 1. VI. 1906 і 1. VI. 1920 р.

В Мінхені має відбутися в днях 2 VII — 30 VIII музичний фестиваль.

В днях 4—9 квітня відбувся в Празі перший міжнародний конгрес музичного виховання.

Кіно

„Українська“ кінофабрика „Союзкінохроніка“ присвятила 75-річному ювілеєві з дня смерті Т. Шевченка кіножурнал з нарисом „На батьківщині Шевченка“. Знято великий пам'ятник поетові в селі Шевченковому (кол. Кирилівці), місце де стояла хата, у якій Шевченко народився і єдиного в селі сучасника Шевченка — 93-річного Ісака Маломужа, що добре пригадує як поет читав свої вірші: „не читав, а наче співав“.

У Києві за режисури Кавалеридзе почалося зймання звукової фільми „Наташка Полтавка“. Головну роль виконуватиме артистка Київської опери Зоя Гайдай.

У травні буде показана звукова фільма одеської кіностудії Українофільма: „Кондуїт“, що зроблена на основі тієї самої назви повісті Л. Кассіля. Сценарій виготовляли Л. Кассіль й М. Юдін. Режисер — Шелонцев.

Образотворче мистецтво

Вийшла з друку у в-ві „Українська Культура“ нова серія „Історичних образів“ із книжкої доби: „Похід Ігоря на половців“, „Князь Роман Галицький вигнання зайдів в Україну“, „Князь Олег прибиває щит на мурах Царгороду“.

У березні було відкрито в Нью-Йорку виставку Клуба Укр. Мистців.

Від 15. II.—15. III. відбувалася в Гельсінках у Фінляндії виставка української графіки. Були виставлені зразки української книжкової графіки, української грав'юри 17—18 віків і української графіки 19 віку.

В Горківському музеї знайдено третє роботи Шевченка олівцем.

В Астраханському музеї є декілька картин, що їх подарував Шевченко Сапожникову, на пароплаві якого повертався в заслання.

Інститут Шевченка в Києві придбав картину Шевченка олійними барвами: „Діти Репніних“ (розмір 40×50 см.) погруддя двох дітей. До інституту передано ще 17 аркушів альбому Т. Шевченка в часів перебування поета в Академії Мистецтв у Петербурзі. В альбомі знаходимо зарисовки Шевченка з учнів Академії, малюнок з батька Т. Шевченка, автопортрет Штернберга, 2 зарисовки Штернберга: „Замість чаю ми погодилися“ й „Шевченко в молоді роки“, тощо. Далі придбано портрет молодого Шевченка (олівцем зробив П. Куліш), чавунний барельєф Ш-ка (зробив В. Тарнавський), дві посмертні масми поета, тощо.

У помешканні Київського художнього музею відкрито виставку дитячої художньої творчості, яку ЛКСМУ відібрав з обласних виставок. Особливо вражають талановитим виконанням праці 16-річного Бонгарт: портрети Сталіна, Постишева, „Ударник“, „Делегатка“ тощо, галерея портретів членів комісії К. Седлира, „інтересна композиційна картина“ якогось 14-річного учня 13-ої київської школи: П. П. Постишев з піонерами в Харківському саду ім. Постишева (! ред.) біля... пам'ятника Шевченка. Згаданим талантам бодай щодо вибору тематики не можна відмовити в геніяльності..

До першотравневих свят в-во „Мистецтво“ випустило ряд „художньо виконаних“ плакатів, серед яких є праці Кас'яна, Рибниченка, тощо.

До 20-тиріччя Октябрської революції в-ві „Мистецтво“ і Держ. „Український“ музей готують великий збірник присвячений розвитку українського народного мистецтва. Збірник, складений за матеріалами першої української виставки народньої творчості держав-

ного „Українського“ Музею та місцевих музеїв УССР, буде збагачений 800 репродукціями з тканин, вишивок, різьбарських виробів та малярства. Такі ж матеріали будуть подані про народне мистецтво нацменшостей УССР.

З нагоди 130-річного ювілею з дня заснування Харківського університету має бути вліті ц. р. за проєктом різбяр М. Новосельського споруджений на території університету пам'ятник великому філософові епохи Відродження — Дж. Бруно. Пам'ятник — що матиме з постаментом заввишки 5 метрів — уявлятиме бронзову постать Бруно, що стоїть босий, міцно прив'язаний до залізного стовпа, у передсмертних муках на вогнищі...

У в-ві „Мистецтво“ має найближчого часу вийти збірка статей — „Проти натуралізму, формалізму і пристосовництва в мистецтві“.

У Парижі була влаштована велика виставка флямандського мистецтва від van Eyckas до Brueghela. Німеччина зріклася на цій виставі участі.

14 міжнародний конгрес історії мистецтва відбудеться ц. р. (між 31. VIII і 9. IX) у Швейцарії.

На конгресі м. інш. буде розглянуто питання, якими засобами можна поновити в масах цікавість до мистецької творчості.

Архітектура

18. IV відкрито в Києві першу „українську“ архітектурну виставку.

У Харкові має бути заснований музей, що показуватиме зростання Харкова „на одно з найкращих міст ССР“.

ДО ВІДОМА АВТОРАМ.

Усі рукописи призначені до друку, повинні бути **ЧИТКІ** (по змозі відбиті на машині до писання), писані **ДУЖЕ ВИРАЗНО** (тільки на однім боці картки), головню : власні імення, різні технічні вирази, чужі й маловживані слова та — з огляду на можливу потребу виправлення — з широкими рядками. У справі дрібних речей не листуємося. — Автори не повідомлені до трьох місяців про прийняття їхніх праць до друку, можуть їх відібрати, коли надішлють поштові значки на пересилку.

Застерігаємо собі право печатати праці тоді, коли вважатимемо за відповідне — цебто як того жадають видавничі й технічні вимоги ; так само застерігаємо собі право скорочувати й виправляти статті. (Праці можуть бути надруковані без змін тільки за виїмковою попередньою просьбою автора). Придержуємося правопису Української Академії Наук.

РЕДАКЦІЯ.

ERRATA

Ст. 126, 22 ряд знизу II. стовбець замість : великими філософами — має бути **великим філософом.**, а там же ряд 18 замість Шедвіля — має бути **Шезвіля.** — Замість Ворішева на ст. 126, I. стовбець 13 ряд знизу — має бути **Борішева.** — Ст. 127, 1 ряд знизу II. стовбець замість „Антимістична трагедія“ — має бути **„Оптимістична трагедія“.**

Хвальна Редакціє !

17 березня 1936.

Товариства Союз Буковинських Українців у порозумінні з Українським Національним Об'єднанням, Українською Стрілецькою Громадою і Організацією Українок Канади, ім. Ольги Басарабової, та Жіночим Товариством ім. Ольги Кобилянської, у Реджайні Саск. дня 15 березня 1936 р. по полудні устроїли віче, у справі Українського Народу під **România.**

На вічу промовляли: п. С. Загарюк від С.Б.У., п. В. Гевак від У.Н.О., п. о. М. Д. Подільський від У.С.Г., п. О. Корпесь від О.У.К. і п. А. Топольницький також від С.Б.У. Вічем проводив голова С.Б.У., п. К. Гнида, а секретарював писар У.С.Г. п. П. Касіян.

Всі бесідники старалися з'ясувати присутнім життя Українців під усіма займанцями... Промовці прийшли до того заключення, що самотнім середником, яким буковинські Українці розпоряджають і можуть себе боронити, це є українська національна преса, яку то ми еміграція обов'язково повинні підтримати, як рівно ж говорено, що самотнього організації, яка бореться проти всіх займанців під теперішню пору, що в ній є зорганізована українська молодь цілого світу, під Проводом Українських Націоналістів і цю то організацію ми обов'язково повинні підтримати всіма силами.

Ввечері того самого дня вищезгадані організації устроїли концерт у честь нашого невмирущого генія Т. Шевченка. Хором, який відспівав ряд пісень, проводив п. о. М. Д. Подільський, виступами з музичними інструментами займався п. Е. Куцак, а деклямаціями займався п. В. Пухайло. Реферати на тему свята виголосили п. С. Загарюк, п. П. Касіян і п.ні Петрунеля Іваницька.

Свято випало вдоволяюче, а прихід у сумі 8,80 ам. дол. призначено на українську пресу на **Bucovina.**

З цим листом, по оплаті грошового переказу почерез Сіпіярську Компанію, посилаємо на адресу „С. Д.“ чистих 8 ам. дол. і просимо передайте 2 ам. дол. до редакції „Час“, а 6 ам. дол. зіставте на „С. Д.“ як пресовий фонд.

Всім працівникам „С. Д.“ бажаємо кріпкого здоров'я та охоти до праці і кличемо хай живе **Український Націоналістичний Провід**, хай живе **Український Народ !**

СЛАВА УКРАЇНІ !

За заряд „С. Б. У.“ :

К. Гнида, голова.**А. Топольницький, писар.**

Від Редакції: Поміщуємо цього листа на те, щоб показати буковинському громадянству як оцінюють наші брати з Америки українську нац. пресу й український національний рух узагалі. Цією дорогою складаємо повищим організаціям якнайщирішу подяку за їх прихильність до нас, зрозуміння й моральну та матеріальну піддержку.

ЛІТО — ТЯЖКИЙ ЧАС ДЛЯ ВСІХ ВИДАВЦІВ. ЯКЩО ВАМ „САМОСТІЙНА ДУМКА“ ПОДОБАЄТЬСЯ Й ВИ ХОЧЕТЕ ЇЇ ПРАВИЛЬНО ОТРИМУВАТИ — ТО МУСИТЕ СПОВНИТИ СВІЙ ОБОВ'ЯЗОК ТА ВИРІВНЯТИ свої довги Й НАЛЕЖИТОСТІ ЗА ПЕРЕДПЛАТУ Й КОЛЬПОРТАЖ.

„САМОСТІЙНУ ДУМКУ“ ВИДАЄМО ВЛАСНИМИ СИЛАМИ І ТІЛЬКИ ВІД ВАС САМИХ ЗАЛЕЖИТЬ, ЩОБ ВОНА ПОЯВЛЯЛАСЯ В БІЛЬШОМУ ОБ'ЄМІ ТА БАГАТША ЗМІСТОМ. — ПРИЄДНУЙТЕ НОВИХ ПЕРЕДПЛАТНИКІВ „САМОСТІЙНИЙ ДУМЦІ“ !

Жертви на пресовий фонд „С. Д.“ з за кордону.

Знагоди весілля п. Петра Добранського з п. Єлисаветою Залуцькою в салі Союзу Буковинських Українців в Реджайні Саск., за ініціативою батька п. С. Загарюка зібрали пп.: **А. Топольницький і Г. Керничук 13,75 ам. дол. Жертвували:** п. С. Загарюк 1 ам. дол., пп.: П. Добранський, Єл. Залуцька, Іл. Мойсюк, В. Бабчук, Т. Соломон, К. Гнида, І. Відоман, Є. Бабчук по 50 ам. цент., пп.: С. Калинчук, Н. Шупенюк, п.і Сташко, Єп. Мойсюк, Н. Марчук, **Maple Leaf Baskery**, І. Романюк, В. Проскурняк, В. Мойсюк, І. Гнида, А. Крийтор, В. Рибачок, J. D. Feizon Д. Горан, Н. Станіський, А. Александрюк, А. Топольницький, Г. Керничук, Н. Винтонюк, Т. Фойчук, І. Рахмістрюк, Н. Діміджан, Т. Стронський, М. Органіщук і Н. Костинюк по 25 ам. цент., пп.: А. Антосків, Н. Рошко і Т. Терновецький по 20 ам. цент., п. І. Калинюк 15 ам. цент., пп.: Г. Сташко, В. Підгайчук, Д. Донсон, Н. Безушко, І. Магорко, П. Бабюк, П. Станіський, Д. Костюк, І. Бабюк, С. Скрилюк, Г. Чернівчан і Т. Міський по 10 ам. цент., а п. Т. Станіський 5 ам. цент. — А знагоди святкування ювілею Ольги Кобилянської (в тій самій салі) пожертвувало Жіноче товариство ім. О. Кобилянської з Реджайни Саск. 2 ам. дол.

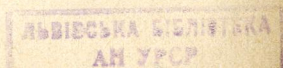
Крім цього закликає п. С. Загарюк своїх односільчан та питомців Бурси ім. О. Ю. Федьковича, пп. братів **Годованських** та п. **Василя Гниду**, щоб у найблищому часі стали передплатниками „С. Д.“ та щоб їх імення були між жертводавцями пресового фонду „С. Д.“.

Жертви на пресовий фонд „С. Д.“ з краю :

П. Гаврило Стратичук, дир. шк. 20 л., п. Николай Запаринюк, дир. шк. у п. 40 л., п. Д. А. і Тодосій Маланчук 100 л., п. Петро Белей, адвокат 60 л., п. Николай Ісепенко, проф. у п. 50 л., п. Філарет Лукіянович, студент 30 л., п. Др. Іван Мигайлюк, лікар 50 л., п. Василь Якубович, адвокат 50 л., а п. Іван Паліброда 5 левів.

Усім жертводавцям складаємо цією дорогою якнайширішу подяку.

Адміністрація „С. Д.“

Тільки так просимо пересилати передплату:

І у краю : пересилати поштовим переказом, або зложувати просто в адміністрації, яка урядує щодня від 9—18 і 15—18 год.

І з-за кордону : 1.) пересилати грошовим листом, чи банковим чеком в оригінальній валюті, адресуючи на ім'я редактора Сильвестра **НИКОРОВИЧА**.

2.) Найліпше зложувати в наших представників (гл. оголошення) і про це повідомити Адмін.

3.) (в крайнім випадку !) вислати — коли інакше неможливо — міжнароднім грошовим переказом, але так, щоб передплата в румунській валюті виносилася 275 леїв річно для Європи, а 300 леїв для Америки й інших країв.

Хто не повідомить **ПИСЕМНО**, що перестає бути нашим передплатником, — вважаємо його й надалі пренумерантом. Зворот книжки поштою — не є виповідженням пренумерати!

Про зміну місця побуту треба завчасу повідомити Адміністрацію, подаючи давню й нову адресу.

Реклямувати неотриману книжку зараз, коли дістанете чергову !

Можна купити в Адміністрації такі книжки :

Продаємо (тільки за готівку !) комплекти річників (III, IV, V) „Самостійної Думки“ (за 1933, 1934, 1935 р.р.) по 200 л., (1.50 ам. дол., 40 Кч., 25 фр. фр., 8 зл.п.) за кожний річник з пересилкою.

О. Мицюк : „Українські Хлопомани, ціна 15 л.

Б. Гомзин : Кров кличе, драма на 5 дій, ціна 10 л.

О. Дуда : Слідами часу, ціна 2 л.

Амуд Аз. : Невидима сила, ціна 3 л.

С. Черкасенко : Северин Наливайко, історична драма на 5 дій, ціна 20 л.

Сот. Г. Рогозний : „Базар“, спомини, ціна 15 л.

Сот. Г. Рогозний : До тайни вбивства полк. Ю. В. Отмарштайна, ціна 15 л.

У. Самчук : Гори говорять, роман у 2-ох частинах, ціна 50 л.

Полк. Р. Сушко : Хто мав причину вбити полк. Отмарштайна ? ціна 10 л.

О. Задума : Відплата, трагедія в 5-ох діях з хорами, ціна 15 л.

М. Вірлиний : Емігрант, ціна 5 л.

Л. Мосендз : Засів, повість, ціна 25 л.

Читач : Сучасні українські поети, ціна 30 л.

Вийдуть друком у „С. Д.“

М. Чирський : „Отаман Пісня“, п'єса в трьох діях. Ціна 30 л.

У. Самчук : „Кулак“, роман у двох частях. Ціна 100 левів.

ВИДАВНИЦТВО „САМОСТІЙНА ДУМКА“

Националісти!

Пробоевики!

На фронт націоналістичної культури!
організуйте на місці й негайно

акцію

поширення і розбудови
місячника

Самостійна Думка

Будує!

Провадить!

Виховує!

Містить речі з обсягу:

1. літератури
2. мистецтва
3. науки
4. публіцистики

В журналі працюють кращі сили — Руху.

Українці!

Націоналістична духовість — вічне Раси.

Націоналістичне Слово — стане Чином.

Ширіть Його!

ПЕРЕДПЛАТА: річно в краю 240 леїв, за кордоном у Європі 275 л., а в усіх інших краях 300 леїв або їх рівновартість у іншій валюті: 10 ш. п., 30 фр. фр., 50 Кч., 2 ам. дол. Можна вложувати передплату в: 1) Спол. Держ. Шви. Америки: Central Executive Committee of „O. D. W. U.“ P. O. Box 13 Sta. D., NEW YORK, N. Y. — 2 ам. дол. 2) Канада: „KALYNA“, 872 Main str. WINNIPEG, Man. — 2 ам. дол. 3) ЗУЗ: Центр. Кооп. Банк, ЛЬВІВ, вул. 3 Мая 15 — 10 зол. 4) ЧСР: п. Іван Роман, Підкарп. Банк, УЖГОРОД 50 Кч. 5) Бельгія і Франція: La Parole Ukrainienne, 27 Bld La Tour-Maubourg, PARIS 7-e, chèque postale No. 160.356 — 30 фр. фр.

А Д Р Е С А Редакції й Адміністрації:

Samostijna Dumka, Cernăuți, str. Petrovici 2, România.

Редагує: Комітет.

Видає: Денис Квятковський.

Відповідальний редактор: Сильвестер Никорович.

Cooperativa de ziare germane, Cernăuți, strada Iancu Flondor No. 47.

52280

IV
с/с 17 110 / 1936-3/5

Літературно-науковий і су-
спільно-політичний місячник

САМОСТІЙНА ДУМКА

ЗМІСТ

Боевір: Чуй, вітре, чуй	129
Ліда Мак: * * *	129
Христо Батев: Хаджи Димітр	130
Димітр Талев: Крилатий отаман	131
Анте Дукіч: Обітниця	134
М. Чирський: Отаман Пісня	135
Улас Самчук: Кулак	152
О. К.: Дмитро Фальківський	166
Н. Г.: Советські літературні аскари	173
Т.: Левко Ревуцький	186
Др. П. Маценко: Музична Пропаганда	190
М. Мухин: Більше світла	198
Р-т: Літературний блокнот	224
ОЛЕ: Червоні сторінки	226
Рецензії	237
Хроніка	246

Річник VI

Книжка 3 — 4 — 5

Березень, Квітень і Травень, 1936